

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Χ. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς Διευθύνσεως :

Ψυχογραφία τῆς συγχρόνου λογοτεχνίας μας. Σελ. 105

Νικολάου Ἐξαρχοπούλου. Ἀκαδημαϊκοῦ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεμίου

Ἡ γλῶσσα τοῦ παιδὸς καὶ ἡ καλλιέργεια αὐτῆς (Δ') . . . » 109

Ἡ διδασκαλία τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων (Δ') . . . » 118

Σπυρ. Μ. Καλλιᾶφα. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

Ὅχι φιλία μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων, οὔτε μεταξὺ διδασκάλων καὶ μαθητῶν. » 124

Χαρ. Σκαλισιάνου

Ἐλευθερία—Δημοκρατία καὶ Ἀρετὴ (Β') » 127

Σπ. Παγιατάκη, Ὑποδ. τοῦ Παιδ. Ἀκαδ. Ρόδου

Ἡ λογικὴ τοῦ παιδιοῦ. » 131

Ἡ διεθνὴς ἐκπαιδευτικὴ κίνησις

Katherine Clifford (Μετάφρ. Ν. Δημητροκάλλη)

Γονεῖς, διαβάσετε τὰ παιδικὰ περιοδικά. » 138

Ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτικὴ κίνησις

Λαζ. Γαβαλά. Δ. τοῦ Προτύπου Μ. Π. Α.

Ἡ μαθητικὴ βιβλιοθήκη τοῦ προτύπου Μονοταξίου τῆς Μ.Π.Α. » 139

Βιβλιοκρισία—Βιβλιογραφία. » 142

Νεκρολογία: Ἀννα Γιαννοπούλου—Περσεφὼν Παπαδοπούλου. » 143

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 3.000

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΧΑΡ. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΣ

Γραμματεὺς Διευθύνσεως: ΠΑΝ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΝΤΑΞΙΣ: Ἐπιτροπὴ ἐξ ἐγκρίτων παιδαγωγικῶν καὶ λογοτεχνῶν ἐποπτεύει ἐπὶ τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ.

Τὴν προεδρίαν τῆς ἀνωτέρω Ἐπιτροπῆς εὐχεστέηται νὰ δεχθῇ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ν. Ἐξαρχόπουλος.

ΟΡΟΙ ΣΥΝΔΡΟΜΩΝ

Αἱ συνδρομαὶ εἶναι προπληρωτέαι καὶ καταβάλλονται μαζὶ μετὰ τὴν δέλωσιν ἐγγραφῆς.

Δι' ἐμβάσματα καὶ ἐν γένει διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν διαχείρισιν τοῦ περιοδικοῦ ἀπευθυντέον: Πρὸς τὸν Ἐκδοτικὸν Οἶκον Πέτρου Δημητράκου, ὁδὸς Περμαζόγλου 9—Ἀθήνας.

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

(Σχολικῶν Ἐφορειῶν κ.λπ.)

Ἔτησίᾳ (10 τεύχη)	Δοχ. 30.000
Ἐξάμηνος (5 τεύχη)	» 15.000

ΔΙΑ ΤΟΥΣ κ.κ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Ἔτησίᾳ (10 τεύχη)	Δοχ. 25.000
Ἐξάμηνος (5 τεύχη)	» 15.000

ΥΠΟ ΕΚΤΥΠΩΣΙΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ

ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν πλήρως τὴν θείαν γλῶσσαν τῶν ἐνδόξων προγόνων μας, πρέπει νὰ τὴν παρακολουθήσωμεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀπὸ τὰ σπάργανα μέχρι τῆς ἀκμῆς τῆς ὁρίμου ἡλικίας τῆς.

Μὲ τὴν «Γραμματικὴν τῆς Ἀττικῆς Διαλέκτου» ὅμως, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθημεν καὶ διδάσκομεν ἀκόμη καὶ σήμερον, οὔτε τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ πλάτος (εἰς πάσας δηλ. τὰς διαλέκτους τῆς καὶ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας, καθ' οὓς ἐλαλήθη καὶ ἐγράφη) μανθάνομεν, οὔτε καὶ τῆς ἱστορίας τῆς (τῆς τροχιάς δηλ. τὴν ὁποίαν διήνυσεν ἀφ' ἧς ἐδημιουργήθη γλῶσσα τῶν Ἀρείων Λαῶν μέχρι τοῦ 5ου—4ου αἰῶνος π. Χ.) λαμβάνομεν γνῶσιν. Οὔτε πλήρως ἄρα τὴν κατανοοῦμεν, οὔτε καὶ τὴν ἀγάπην πὺρ τῆς ἀνήκει εἶναι δυνατόν νὰ αἰσθανθῶμεν.

Ἡ «Ἱστορικὴ Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς» ἐρχεται νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τοῦτο. Διότι παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῶν φθόγγων τῆς ἀφ' ἧς οὗτοι ἐδημιουργήθησαν ἐν τῇ Ἱαπετικῇ Γλώσσῃ—Μητρὶ μέχρι τῆς παναρχαιότητος καθ' αὐτὴν Ἑλληνικῆς, καὶ περαιτέρω μέχρι τῆς Ἀττικῆς Διαλέκτου τῆς. Καὶ διότι παρέχουσα ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὸ τυπικὸν τῆς Ἀττικῆς Διαλέκτου (ὡς καὶ αἱ ὑπάρχουσαι Γραμματικαὶ) φροντίζει ἐν ταύτῃ νὰ μᾶς παρέχῃ ἑκαστον γραμματικὸν φαινόμενον ἐν τῇ ἐξελίξει του: πῶς δηλ. ἐδημιουργήθη τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἱαπετικῇ γλώσσῃ, ποίας μορφᾶς προσέλαβεν εἰς τὰς διαφόρους συγγενεῖς γλώσσας (ἐπὶ τῇ βάσει πάντοτε τῶν πορισμάτων τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας), καὶ πῶς τέλος διεσώθη εἰς τὰς διαφόρους διαλέκτους τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ—ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9—ΑΘΗΝΑΙ

ΕΤΟΣ Γ'

ΑΘΗΝΑΙ, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1949

ΤΕΥΧΟΣ 4 (24)

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΨΥΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΜΑΣ

Εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν» τῆς 1ης Ἀπριλίου ἐ.ἐ. δημοσιεύεται τὸ πρῶτον μέρος μιᾶς ὁμιλίας ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ ἐποχὴ μας», ἀναγνωσθείσης ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Μορφωτικοῦ Συλλόγου «Ἀθηναίων» ὑπὸ τοῦ κ. Αἰμ. Χουρμούζιου, τὴν 5ην Μαρτίου, ἔκτην ἐπέτειον τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ. Εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ αὐτοῦ ὁ κ. Χουρμούζιος, ὁ ὁποῖος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὅσα λέγει, εἶναι ἐνθερμος θιασώτης καὶ ἀπολογητὴς τῆς Νέας Ποιήσεως, ἧς δείγμα ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 8-9 τεύχει τοῦ Β' ἔτους τοῦ περιοδικοῦ μας τούτου, κάμνει τρόπον τινὰ ψυχανάλυσιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμοϊδεατῶν του νέων λογοτεχνῶν καὶ ἀπὸ τὸ ψυχογράφημα ποὺ προκύπτει ἐκ τῆς ψυχαναλύσεως αὐτῆς ἐνισχυόμεθα εἰς τὴν ἀπὸ πολλοῦ γενομένην ὑφ' ἡμῶν διάγνωσιν τῆς νόσου ἐξ ἧς πάσχει ἡ σύγχρονος λογοτεχνία μας, διάγνωσιν τὴν ὁποίαν εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θέλει κάμει καὶ πᾶς ἄλλος ὅστις ἤθελεν ἀναγνώσει τὰς κατωτέρω ὁμολογίας.

Οὕτω ὁ κ. Χουρμούζιος ἐκθειάζων τὴν νέαν ποίησιν ὡς παρέχουσαν εὐκολίαν καὶ ἄνεσιν εἰς τὸν ποιητὴν, διότι δὲν τὸν ὑποχρεώνει ν' ἀκολουθῇ ρυθμούς καὶ μέτρα καὶ γλωσσικούς καὶ τυπολογικούς κανόνες, ἐν ἀντιθέσει πρὸς «τὰ μαστορεμένα χτισίματα», τὴν μετὰ κόπου δηλαδὴ τὸρνευσιν τοῦ στίχου, τῆς παραδεδομένης κλασσικῆς ποιήσεως, εἰς ἣν περιλαμβάνει καὶ τὴν ποίησιν τοῦ Παλαμᾶ, λέγει: «Ἡ κλασσικὴ φόρμα μᾶς στενοχωρεῖ σήμερα καὶ μᾶς πλήττει. Ἡ Νέα Ποίησις, ἔχοντας οἰκειωθεί τὴν πρόζα καὶ διεκδικώντας ἀπὸ τὴν πρόζα πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅσα ἡ πρόζα διεκδικούσε ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Ποίησιν—τὴν ἀπλότητα, τὸ ἀνεπιτήδευτο, τὴ φυσικὴ τάση τοῦ νοήματος, ὅταν νόημα ὑπάρχει, καὶ τὴν ἀνετη κοίτη τοῦ ὄνειρου χωρὶς τοὺς χαλινούς τοῦ ἰσοσύλλαβου στίχου, τοῦ ἐνιαίου μέτρου, τοῦ ρυθμισμένου ρυθμοῦ, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ γλωσσικούς καὶ τυπολογικούς κανόνες—ἡ νέα αὕτη ποίησις μᾶς ἔχει ἐπιβάλλει τὴν κάποιαν ἀσυνδοσία τῆς. Ἐφτάσαμε νὰ θεωροῦμε ὅτι τὸ ποιητικὸν τοῦτο κλίμα εἶναι τὸ κλίμα τῆς δικῆς μας γενιᾶς καὶ ὅταν κάποτε ἡ ὥρα τὸ φέρνει νὰ πισωστρατίσουμε γιὰ ν' ἀναχθοῦμε σὲ κάποια κεφαλόβρυσα τοῦ Λυρισμοῦ, τὰ μαστορεμένα χτισίματα μᾶς ἐνοχλοῦν...»

Ὁ κ. Χουρμούζιος ὁμολογεῖ κατόπιν ὅτι κάποια ἠθικὴ κρίσις, βαθετέρα ἀπὸ τὴν πρὸ τοῦ πολέμου ἐποχὴν, παρατηρεῖται σήμερον εἰς τοὺς νέους λογοτέχνους μας, ἡ ὁποία τοὺς ὁδηγεῖ εἰς ἀρνήσιν τοῦ παρελθόντος καὶ εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένων ἀξιών. «Ἡ ἠθικὴ μας κρίσις», λέγει, «εἶναι σίγουρα πυκνότερη καὶ βαθύτερη. Γιατὶ ἐμεῖς πιστέψαμε πολὺ, δοθήκαμε πολὺ, κι' ἀρνηθήκαμε μετὰ πάθος. Ἡ μοῖρα μας εἶναι τώρα νὰ ξεθεμελιώσουμε καὶ νὰ γκρεμίσουμε καὶ νὰ πασικίσουμε νὰ οἰκοδομήσουμε ὅχι μετὰ τὰ χαλάσματα ἀλλὰ μετὰ κάποια ἄλλα καινούργια ὕλικά, καθαρισμένα ἀπὸ τὴν λάσπη τοῦ παρελθόντος, κάποια πίστη ἀντίσεισμική, κάποια προσδοκία βιώσιμη». Τέλος, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ «Νέα

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ

ΔΩΡΕΑ Δ. Βασιλάκη

ΗΜΕΡΟΜ. 11-8-93

ΑΡΙΘ. 46420

«Δέν μπορεί νά ξυπνήσει
 ή κρυμμένη ψυχή, ἂν δέ βρεθεῖ
 τ' ὄνομά της, ή γητεῖα νά χαλάσει
 τὰ σάπια, νά φύγουν, φαντάσματα σκυθρωπά».
 «Ἀχρηστο λοιπὸν τὸ νερό, πεθαμένο,
 δέν ὑπάρχει δροσιὰ ;
 Δέν μπορῶ ν' ἀνεχτῶ
 τῶν ἀνθρώπων τὴν κατάρρα τῶν ἄλλων,
 πηγὴ ἀχρησίμευτη, λυπημένη,
 ή προσταγὴ ἄς βρεθεῖ
 ποῦ θὰ λύσει τὰ μάγια».

Κανένας μὲ φωνὴ γλυκύτατη
 τῆς συγγνώμης, δὲ θὰ καθίσει
 νὰ ξαποστάσει κοντά μου, ν' ἀκούσω
 πῶς ή ἀγάπη γνωρίζεται,
 χαρίζεται ή ἀνομία.
 Δέν ἔρχονται ἄγγελοι νὰ ταραξουν
 τὰ νερά».

«Σκοτεινὴ ή πνοή μου
 βογγᾷ γιὰ λευτεριά.
 Στενὸ τοῦ σώματός μου τὸ ἐσώτερο
 βάθος, ἐντὸς μου πνίγομαι».

* *

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγινώσκων τὰ ἀνωτέρω, δέν ὁμιλοῦμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς γλώσσης, ἀλλὰ περὶ τοῦ πνευματικοῦ σκότους καὶ τῆς ψυχικῆς ἀρρυθμίας τῶν θιασωτῶν τῆς «Νέας Ποιήσεως», ή νόσος τῶν ὁποίων μεταδιδόμενη ἀκωλύτως διὰ τῶν ἀπειραρίθμων ἐντύπων, εἰς τὰ ὅποια δημοσιεύονται τὰ προϊόντα των, ἀπειλεῖ, τὸ ὀλιγώτερον, νὰ ἐκθληθῇ καὶ διαθρύψῃ τὴν σύγχρονον ἐλληνικὴν γενεάν, καὶ δὴ κατὰ τὸν σημερινὸν περὶ ἐπιβιώσεως τῆς φυλῆς ἀγῶνά της, κατὰ τὸν ὅποιον εἴπερ ποτὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ νηφάλιον τὸν νοῦν καὶ χαλύβδινον τὸν χαρακτήρα διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ σώσῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἀπλοῦν βλέμμα εἰς τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας ὁμολογίας δύο ἐκ τῶν ὑποφητῶν τῆς «Νέας Ποιήσεως» καὶ εἰς τὸ παρατεθὲν ἐπίσης λογοτεχνικὸν σκαρίφημα ἐνὸς ἐκ τῶν θυμάτων των πείθει πάντα ὅτι ὁ κίνδυνος τῆς ὑποστάσεως τῆς φυλῆς ἐκ τῆς μεταδόσεως εἰς εὐρύτερα λαϊκὰ στρώματα τοῦ λογοτεχνικοῦ αὐτοῦ παραληρήματος εἶναι ἐξ ἴσου μέγας ὅσον καὶ ὁ ἐκ τῆς διαδόσεως τοῦ κομμουνισμοῦ.

• Η Διεύθυνσις

ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ
 Ἀκαδημαϊκοῦ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΑΥΤΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΕΝ ΤΩ ΣΧΟΛΕΙΩ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

(Ἀποσπάσματα ἐξ ἀνεκδότου ἐιδικῆς συγγραφῆς ἡμῶν δημοσιευθεσομένης προσεχῶς)

Ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις παιδῶν κανονικῶν εἶναι δυνατὸν κατὰ τὰ προλεχθέντα νὰ φθάσῃ εἰς ὠρισμένον τι πέρας μέχρι τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἂν δέν ἐμποδίσωσιν αὐτὴν δυσμενεῖς ἐπιδράσεις. Ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης ἀποβαίνει ὁ παῖς ἱκανὸς νὰ ἐκδηλοῖ τὰ συναισθήματα, διανοήματα καὶ βουλήματα αὐτοῦ κατὰ τρόπον ἀντιληπτόν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πέρας αὐτῆς συνεχίζεται, ὡς εἴπομεν, ή ἐνέργεια τοῦ παιδὸς πρὸς κτήσιν τῆς γλώσσης καὶ διαρκεῖ ἐπὶ μακρόν, ἐκτεινομένη καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεώς του εἰς τὸ σχολεῖον καὶ πέρα τούτου. Καὶ δέν συντελεῖται πλέον ἀφ' ἐαυτῆς, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαία συστηματικὴ ἐπέμβασις. Ἄν δ' ἀποβλέψωμεν εἰς παῖδας, προερχομένους ἐκ χωρίων καὶ ἀμορφῶτων οἰκογενειῶν, δέν ἀπομακρυνόμεθα τῆς ἀληθείας λέγοντες, ὅτι οὗτοι τὸ μέγιστον ποσὸν τῶν λέξεων καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐκφράσεως προσλαμβάνουσι κυρίως ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον.

Ἀφοῦ λοιπὸν ή βραδυτέρα αὕτη ἐξέλιξις συμπίπτει πρὸς τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεως εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δέν συντελεῖται ἀφ' ἐαυτῆς, ὡς ή προτέρα, ἀποβαίνει σπουδαιότατον ἔργον τοῦ σχολείου νὰ ὑποβοηθῇ συστηματικῶς αὐτήν. Ἐχει καθήκον νὰ αἰρῇ βαθμιαίως τὰς ποικίλας γλωσσικὰς ἀτελείας τοῦ παιδός, τῶν ὁποίων ἄλλαι μὲν εἶναι ἀπόρροιαι τῆς μὴ συντελεσθείσης ἀκόμη γλωσσικῆς ἐξελίξεως, ἄλλαι δὲ ὀφείλονται εἰς δυσμενεῖς ἐπιδράσεις τοῦ οἴκου καὶ νὰ πλουτίσῃ καὶ βελτιοῖ κατὰ μικρὸν τὴν γλῶσσαν τῶν μαθητῶν.

Δέν σκοποῦμεν νὰ ἐκτείνωμεν ἐν τῷ παρόντι τὸν λόγον ἐπὶ πάντων τῶν ζητημάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τοὺς τρόπους, κατὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τελῇται ή συστηματικὴ ἐπέμβασις τοῦ σχολείου πρὸς γλωσσικὴν διαμόρφωσιν τῶν παιδῶν. Θὰ ἀρκεσθῶμεν μόνον νὰ ἐξάσωμεν γενικὰς τινὰς παιδαγωγικὰς ἀρχὰς, αἵτινες πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Εἰς τῶν σπουδαιωτάτων σκοπῶν τοῦ σχολείου εἶναι νὰ καταστήσῃ κτῆμα τῶν μαθητῶν τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους των. Καὶ εἰδικώτερον νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ κατανοῶσι τὰ διανοήματα τῶν ἄλλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ χρησιμοποιῶσιν ἀπταιστως τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, ὁμιλοῦντες ή γράφοντες.

Γεννᾶται ὁμως τὸ μέγα ἐρώτημα: Ποία εἶναι ή μητρικὴ γλῶσσα, ἣτις πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ;

Καὶ εἶναι εὐλόγον τὸ ἐρώτημα τοῦτο, ἂν ληθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ή γλῶσσα ἡμῶν, ὡς καὶ αἱ γλῶσσαι ὅλων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, δέν ἐμφανίζεται ὑπὸ μίαν καὶ μόνην μορφήν. Οὕτως ἔχομεν ἐν πρώτοις τὰς διαλέκτους. Ἐχομεν περαιτέρω τὸν προφορικὸν λόγον, ὅστις ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ δεικνύει πολλὰς παραλλαγὰς ἀναλόγως τῆς μορφώσεως τῶν ἀτόμων. Οὕτω διαφέρει ὁ προφορικὸς λόγος τοῦ ἀγραμμάτου λαοῦ ἀπὸ τῆν γλῶσσαν τῶν συναναστροφῶν τῶν μεμορφωμένων. Τέλος ἔχομεν τὸν γραπτὸν λόγον, ὅστις εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ κόσμου διαφέρει

ὄλων τῶν ἄλλων μορφῶν τῆς γλώσσης, καὶ δὴ καὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν μεμορφωμένων, κατὰ τοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ τὴν πλοκὴν καὶ κατασκευὴν. Ὁ γραπτὸς οὗτος λόγος ἔνεκα διαφορῶν αἰτίων εἶναι ἀκριβέστερος, κανονικότερος, ἀλλὰ καὶ πολυπλοκότερος καὶ ἤττον φυσικὸς ἀπὸ τὸν προφορικόν, ὅστις καὶ ἐν τῇ καθαρωτάτῃ του μορφῇ φέρει ἀκόμη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἔχνη τῆς διαλέκτου, εἶναι πτωχότερος καὶ ἀπλούστερος τοῦ γραπτοῦ καὶ στερεῖται τῆς ἀκριβείας, κανονικότητος καὶ πειθαρχίας αὐτοῦ.

Λοιπόν, ποῖον ἐκ τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου πρέπει νὰ τεθῇ ὡς βάσις τῆς συστηματικῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἐν τῷ σχολείῳ;

Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν τελουμένων ἐν τοῖς σχολείοις ὄλων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν διδάσκουσιν, ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἡ γλῶσσα τῶν ἀπαιδευτῶν λαμβάνεται ὡς βάσις τῆς ἐν τῷ σχολείῳ γλωσσικῆς διδασκαλίας. Τουναντίον πανταχοῦ προσπαθεῖ τὸ σχολεῖον νὰ διδάξῃ συστηματικῶς καὶ καταστήσῃ κτῆμα τῶν μαθητῶν οὐχὶ διάλεκτόν τινα τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης, οὐχὶ τὴν γλῶσσαν τῆς προφορικῆς συναναστροφῆς, τὴν ὁποῖαν ἀκούουσι λαλουμένην πέραν τῶν, ἀλλὰ **τὴν γραπτὴν γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων τάξεων τοῦ ἔθνους τῶν**. Εἶναι θεμελιώδης ἀρχή, ἰσχύουσα ἐν πάσαις ταῖς χώραις, ὅτι τὸ σχολεῖον ὀφείλει νὰ ἀκολουθῇ ἐν τῷ ζητήματι τῆς μητρικῆς γλώσσης τοὺς μεμορφωμένους καὶ νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὸν καθαρώτατον τύπον αὐτῆς.

Ἡ γραπτὴ γλῶσσα διαφέρει τῆς ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ χρησιμοποιουμένης. Ἐν αὐτῇ ἐκδηλοῦται ἡ διανοητικὴ, κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ, καθόλου εἰπεῖν, ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Εἶναι τὸ μέσον πρὸς ἔκφρασιν τῶν ὑψηλοτέρων διανοημάτων. Ὁ κρίκος ὁ συνδέων τὰ διάφορα τμήματα τοῦ λαοῦ πρὸς ἄλληλα, πρὸς τὰς προτέρας γενεὰς καὶ πρὸς τὸν ὑψηλοτέρον πολιτισμόν. Ὡς ἔχει δὲ αὕτη διαμορφωθῇ σήμερον παρ' ἡμῶν, δὲν εἶναι οὔτε ἡ γλῶσσα τοῦ **Κόντου** καὶ τοῦ **Μιστριώτου**, ἡ προσκολληθεῖσα εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐπιδεχομένη φυσικὴν καὶ ἀβίαστον ἐξέλιξιν, οὔτε ἡ γλῶσσα τοῦ **Ψυχάρη** καὶ τῶν ἐπιδοκίμουμένων μεταρρυθμιστῶν, ἡτις ἀποτελεῖ κρᾶμα τῆς γλώσσης τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ τῆς αὐθαιρέσις ὀλίγων ἀτόμων, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ σημερινὴ λογοτεχνικὴ γλῶσσα, ἡτις εἶναι παραφυὰς τοῦ ψυχαρασμοῦ, δεικνύει δὲ ποικιλίαν παραλλαγῶν μεταξὺ τῶν γραφόντων αὐτὴν καὶ στερεῖται καὶ αὕτη ἐνιαίου γραμματικοῦ καὶ συντακτικοῦ μηχανισμοῦ. Κανὲν ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἰδιώματα δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ ἔθνους καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ τεθῇ ὡς βάσις τῆς ἐν τῷ σχολείῳ γλωσσικῆς διδασκαλίας.

Ἡ γραπτὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν μεμορφωμένων ἐλλήνων εἶναι ἐκεῖνη, ἡτις πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν τῷ σχολείῳ. Εἰς τὴν γραμματικὴν αὐτῆς πρέπει νὰ εἰσάγῃται οἱ μαθητὰ διὰ συστηματικῆς διδασκαλίας.

Τῆς γλώσσης ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν οἱ ἐπιστήμονες πρὸς διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ἐν αὐτῇ εἶναι γεγραμμένα ἄριστα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν διδακτικῶν καὶ μορφωτικῶν βιβλίων. Δι' αὐτῆς διεξάγονται αἱ ἐπίσημοι πράξεις καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν δημοσίων ἀρχῶν. Δι' αὐτῆς διενεργεῖται ἡ ἐμπορικὴ ἀλληλογραφία καὶ αἱ ἄλλαι βιοτικαὶ συναλλαγαί. Εἰς αὐτὴν γίνονται αἱ ἐν ταῖς Βουλαῖς, τοῖς δικαστηρίοις καὶ πάσαις καθόλου ταῖς συνελεύσεσιν ἀγορεύσεις καὶ συζητήσεις. Εἰς αὐτὴν συντάσσονται αἱ πλείσται τῶν ἐφημερίδων. Ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν οἱ διευθύνοντες τὸ ἔθνος ἡμῶν, ὅταν θέλωσι νὰ ἐπικοινωνήσωσι μετὰ τοῦ λαοῦ, διδάξωσιν αὐτόν, ἐξυψώσωσι τὸ φρόνημά του. Εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην συνέταξαν κατὰ τὴν προχρυσήν ἐπέτειον τῆς Ἑθνικῆς ἡμῶν ἀναστάσεως οἱ Ἀρχηγοὶ τοῦ ἔθνους, ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς, ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ὁ Ἀντιπρόεδρος αὐτῆς, ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ Ἀρχιστράτηγος, τὰ διαγγέλματα αὐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων κατώρθωσαν νὰ σκορπίσωσι βάλαμον παρηγορίας καὶ νὰ ἐνθουσιάσωσι τὸν λαόν καὶ τὸν μαχόμενον στρατόν.

Καθόλου εἰπεῖν, ἡ γλῶσσα αὕτη συνεδέθη στενότερα μετ' ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς χώρας ἡμῶν καὶ ἀποτελεῖ τὸ λαμπρότατον δημιούργημα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας καὶ τὸ πολυτιμότερον στοιχεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Αὕτη κατώρθωσε νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ στοιχείων ἀκραιφνῶς ἑλληνικῶν χιλιάδας ξενικῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων, αἵτινες εἶχον εἰσχωρήσει εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀπαιδευσίας. Διαρκῶς καλλιεργουμένη, ἀπλοποιουμένη, παραμερίζουσα ἀρχαϊσμούς καὶ χυδαῖσμούς, κατέκτησε τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ καὶ ἐξοριζώθη ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ. Παρ' ὅλας δὲ τὰς ἀντιδράσεις, αἵτινες σήμερον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν ἐγείρονται κατ' αὐτῆς, αὐτὴν προτιμᾷ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία, εἰς αὐτὴν ἀρέσκεται ὁ ἑλληνικὸς λαός, αὐτὴν ἀκούων ὁ ἀγρότης διδάσκειται καὶ τέρεται, αὐτὴν εὐχεται ὁ ἐργάτης νὰ ἐκμάθῃσι τὰ τέκνα του εἰς τὸ σχολεῖον.

Στηριζομένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν παράδοσιν καὶ χρησιμοποιουμένη διὰ τὰς ὑψηλοτέρας ἀνάγκας τοῦ ἔθνους, ὑπέστη θαυμασίαν ἐξέλιξιν καὶ κατέστη ὄργανον εὐχρηστον καὶ ἐπιτηδειότατον πνευματικῆς ἐπικοινωνίας. Εἶναι πλουσιωτάτη, δυναμένη νὰ ἀποδώσῃ καὶ τὰ λεπτότατα διανοήματα, ἀπέκτησεν ἐνιαῖον, σταθερὸν καὶ σαφῶς καθωρισμένον γραμματικὸν καὶ συντακτικὸν μηχανισμόν, ἔχει κυριολεξίαν καὶ λογικὴν ἀκρίβειαν καὶ ὅρει καθαρά καὶ διαυγῆς ἐν τῇ χρήσει μὲ σαφῶς καθωρισμένους τύπους καὶ ἐκφράσεις. Ἐὰν δὲ ἀκόμη δεικνύῃ ἀστάθειαν εἰς τινὰς τύπους καὶ ἐκφράσεις, θὰ ἐξομαλύνῃ καὶ ταῦτα διὰ τῆς χρήσεως καὶ τῆς φυσικῆς καὶ ἀβιάστου ἐξελίξεως.

Εἶναι δὲ καὶ εἰς ἄκρον εὐπλαστος, ἔχει μεγίστην ἐξελικτικὴν δύναμιν καὶ, ἐνῶ πλουτίζεται καὶ ἐξωραΐζεται, συγχρόνως ἀπλοποιεῖται συνεχῶς, ἀποβάλλουσα πάντα τύπον νεκρὸν καὶ περιπεσόντα εἰς ἀχρησίαν καὶ ἀντιθέτως παραλαμβάνουσα καὶ ἀφομοιούσα, ὅσα στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς γλώσσης κατορθοῦσι νὰ ἐπικρατήσωσι καὶ καταστῶσι κτῆμα κοινόν. Ἡ κρατούσα τάσις ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς εἶναι ἡ ἀποβολὴ ἀρχαϊσμῶν, λέξεων, τύπων καὶ συντακτικῶν πλοκῶν, μὴ ἀνταποκρινόμενων πλέον πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ λαοῦ, καὶ ἀντιθέτως ἡ πρόσληψις λαϊκῶν στοιχείων, ἅτινα, ὡς εἶπομεν, ἐπικράτησαν διὰ τῆς χρήσεως ἐν τῷ λόγῳ τῶν μεμορφωμένων.

Ὀφείλεται δ' ἡ συντελούμενη αὐτόματος ἐξέλιξις, ἐξάπλωσις καὶ ἐπικράτησις τῆς καθαρευούσης εἰς ποικίλα αἷτια. Ἐν πρώτοις ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἀριότης αὐτῆς, ἡ ἐνότης καὶ πειθαρχία τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἐπιβάλλονται ἀπέναντι τῆς πενίας, ἀκαταστασίας καὶ ἀναρχίας, αἵτινες λυμαίνονται τὰς διαλέκτους.

Περαιτέρω ἡ καθαρεύουσα ἔχει πηγὰς ἀνεξαντλήτους, ἐκ τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἀντλή ἀενάως νέα στοιχεῖα διὰ τὰς ἐκάστοτε ἀναφαινομένας γλωσσικὰς ἀνάγκας. Τοιαῦτα παραλαμβάνει ἐν πρώτοις ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἔχει στενοτάτην συγγένειαν. Ὡς λέγει ὁ **Κοραῖς**, «ὡς **χρεῖα**, τὴν ὁποῖαν ἀπὸ τὰς ἄλλας γλώσσας ἔχει ἡ ἡμετέρα, εἶναι πολλὰ ὀλίγη, ἐπειδὴ παραστέκει σιμὰ τῆς ἡ ὑπερπλοῦτος αὐτῆς μήτηρ, ἐτόιμη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅ,τι τῆς λείπει». Ὡς γνωστὸν δέ, καὶ αἱ ξέναι γλῶσσαι ἀντλοῦσι διαρκῶς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πάμπολλα στοιχεῖα πρὸς ἔκφρασιν ἀνωτέρων ἐγγυίων καὶ διατύπωσιν νέων ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων.

Παραλαμβάνει ὡσαύτως ἡ καθαρεύουσα πλείστας ὅσας λέξεις καὶ ἐκφράσεις ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν γλώσσης. Ὅπως εἰσηλθὼν ἤδη εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν πλῆθος τοιούτων στοιχείων. Ἐκ τούτων ἀρκοῦμεθα εἰς τὴν μνείαν τῶν ἐπομένων.

«Ὁ Πατήρ. Ὁ Υἱός. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ παντοδύναμος Θεός. Ὁ πανάγαθος Θεός. Ἐκ Θεοῦ. Δόξα σοι ὁ Θεός. Ὁ κύριος τοῦ παντός. Ὁ ποιητὴς τοῦ παντός. Ὁ πανταχοῦ παρὼν. Ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου. Ὁ λυτρωτής. Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου. Ἡ Παναγία. Ἡ Θεοτόκος. Ἡ Θεομήτωρ. Θρησκεία. Θρησκός. Θρησκευτικὰ μαθήματα. Θρησκευτικὴ ὁμιλία. Θεολόγος. Θεολογία. Χριστιανός. Χριστιανισμός. Χριστιανικὴ ἐκκλησία. Ὁρθόδο-

ξος ἐκκλησία. Δυτική ἐκκλησία. Καθολική ἐκκλησία. Ἐκκλησία τῶν διαμαρτυρομένων. Ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς. Ναὸς τρισυπόστατος. Τὸ ἅγιον Βῆμα. Ἡ ἁγία τράπεζα. Ὁ ναὸς τῆς. Ἡ ὁραία πύλη. Ὁ ἄμβων. Εἰκόνες. Εἰκονοστάσιον. Γυναικωνίτης. Πολυέλαιος. Ἐξαπτέρυγα. Ἐπιτάφιος. Ὁ ἅγιος τάφος. Ἱερὰ σύνοδος. Οἰκουμένη σύνοδος. Συνοδικὸς. Θαῦμα. Θανματοουργός».

«Προφήτης. Προφητεία. Προφητεῦν. Πατριάρχης. Τοποτηρητὴς τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἀρχιεπίσκοπος. Μητροπολίτης. Ἀρχιερεὺς. Ἐπίσκοπος. Ἐξαρχος. Ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος. Ἱεροκλήρ. Ἀρχιμανδρίτης. Ἡγούμενος. Πρωτοσύγγελος. Πρωθιερεὺς. Ἱερεὺς. Ἱερωμένος. Ἱερατεῖον. Ἐφημέριος. Κληρικός. Πνευματικός. Σακελλάριος. Μακαριώτατος. Σεβασμιώτατος. Πανιερώτατος. Αἰδεσιμώτατος. Αἰδέσιμος. Μοναχός. Ἀσκητής. Ἐρημίτης. Μοναχικὸς βίος. Χειροτονία. Ἐχειροτονήθη. Ἐτέθη εἰς ἀργίαν. Λειτουργία. Ἀρχιερατικὴ λειτουργία. Συλλειτουργοῦν. Ὁρθρος. Ἐσπερινός. Παράκλησις. Δέσις. Χερουβικόν. Τὸ κοινωνικόν. Τὰ Ἅγια. Ἡ ἀπόλυσις. Τὸ ἀπόδειπνον. Ἀρτοκλασία. Μνημόσυνον. Παράκλησις. Δοξολογία. Λιτανεία. Ὁ ἀκάθιστος ὕμνος. Οἱ χαιρετισμοί».

«Τὰ ἄχραντα μυστήρια. Τὸ βάπτισμα. Τὸ χρῆσμα. Τὸ εὐχέλαιον. Ἡ βάπτισις. Κολυμβήθρα. Ἅγιον μῦρον. Θεία μετάληψις. Θεία κοινωνία. Θὰ κοινωνήσω. Νηστεία. Θὰ νηστεύσω. Θὰ μεταλάβω. Ἡ ἐξομολόγησις. Θὰ ἐξομολογηθῶ. Ἀγιασμός. Τρισάγιον. Ἀγίασμα. Ἐξάψαλμος. Εὐαγγέλιον. Ὁ Εὐαγγελιστής. Οἱ Ἀπόστολοι. Ἑορτή. Ἀργία. Χριστούγεννα. Νέον ἔτος. Θεοφάνεια. Τὸ τριώδιον. Ἡ σύναξις τῆς Παναγίας. Τῆς Ὑπαπαντῆς. Τοῦ Προδρόμου. Κυριακὴ τῶν Βαΐων. Ἡ ἑβδομάς τῶν παθῶν. Ἡ σταύρωσις. Τὸ Πάσχα. Τῆς ἀναστάσεως. Χριστὸς ἀνέστη. Ἀληθῶς ἀνέστη. Τὰ εἰσόδια. Τῆς Ἀναλήψεως. Τῆς Πεντηκοστῆς. Τῆς ἁγίας Τριάδος. Τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τῆς μεταμορφώσεως. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Τῆς Ζωοδόχου πηγῆς. Τῶν ἁγίων πάντων. Τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Ἡ ἁγία Γραφή. Ἡ παλαιὰ διαθήκη. Ἡ νέα διαθήκη. Ἡ κηδεία. Ἡ ἐκφορά. Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία. Ὁ τελευταῖος ἀσπασμός. Ὁ ἀποθανὼν δειδικαίεται. Αἰωνία ἡ μνήμη. Ἐπικηδεὺς λόγος. Ἐπιτάφιος λόγος. Μακαρία ἡ ὁδός. Ὁ τάφος. Ἡ ταφή. Ὁ ἐνταφιασμός. Τὸ νεκροταφεῖον. Τὸ σκήνωμα τοῦ ἁγίου. Ἅγια λείψανα».

«Τὸ ῥῶδον τὸ ἀμάραντον. Ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα. Ὑμνος. Ὑμνοῦμέν σε. Ὑμνογράφος. Ὑμνωδός. Αἶνος. Αἰνεῖτε αὐτόν. Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. Ψάλλω. Ψαλμός. Ψαλμοδία. Ψάλλης. Πρωτοψάλλης. Εὐχομαι. Προσεύχομαι. Προσευχή. Προσκυνῶ. Προσκύνησις. Προσκυνητής. Εἰσάκουσόν μου Κύριε. Κύριε ἐλέησον. Μνήσθητί μου, Κύριε. Σοὶ Κύριε. Μέγας εἰ Κύριε. Ὑψιστε Κύριε. Δόξα σοι Χριστέ ὁ Θεός. Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου. Εἰς πολλὰ ἔτη. Δόξα ἐν ὑψίστοις. Δόξα σοι ὁ Θεός. Σῶσον ἡμᾶς. Διαφύλαξον ἡμᾶς. Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Γεννηθήτω τὸ θέλημά σου. Εὐλογοῦμέν σε. Εὐλογητὸς ὁ Θεός. Εὐλογία Κυρίου. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος. Ὁ εὐλογήσας τοὺς πέντε ἄρτους. Εὐλόγησον Δέσποτα. Προσκυνοῦμέν σε. Δοξολογοῦμέν σε. Θεοῦ Κύριε φυλακὴν τῇ στόματί μου. Ἀγάπα τὸν πλησίον σου. Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἀγρόν ἠγόρασε. ἔχε με παρητημένον. Οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. Τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα. Τὰ ἔλεῃ τοῦ Θεοῦ. Πλούσια τὰ ἔλεῃ σου. Ἐλέησόν με ὁ Θεός.»

«Θεία πρόνοια. Θεῖος λόγος. Θεῖον δῶρον. Θεία χάρις. Θεία δίκη. Μатаιότης ματαιότητων. Ὁ ὑψὼν ἑαυτὸν ταπεινώθεται. Καὶ ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. Ἀντὶ τοῦ μάνα χολήν. Ὁφθαλμὸν ἰντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Χαῖρε ὕψος δυσανάβατον. Χαῖρε βάθος δυσθεώρητον. Ἀκούεις, τί σοῦ καταμαρτυροῦσιν; Ὁ ἄσωτος υἱός. Τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον. Ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ. Ὁ μόσχος ὁ σιτευτός. Τὸ κήρυγμα. Κηρύττει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ».

«Ὁ νυμφίος. Θὰ μένη ἔξω τοῦ νυμφῶνος. Δὲν ἔχω ἐνδυμα γάμου. Αἱ μωραὶ παρθέναι. Δεῦτε λάβετε φῶς. Χριστὸς ἀνέστη. Διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων.

Φοῖρον ἦλιν. Θὰ τοῦ ψάλλω τὸν ἐξάψαλμον. Τοῦ ἔψαλε τὸν ἀναβαλλόμενον. Ὁ ἔχων ὧτα ἀκούειν ἀκούτω. Μатаιότης ματαιότητων. Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται. Ἀγαθὸς Ἰσραηλῆτης. Τὰ ἀγαθὰ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ. Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Νίπτω τὰς χεῖρας. ἔχω καθαρὰν τὴν καρδίαν. Ὑπνον ἐλαφρὸν καὶ πάσης σατανικῆς φαντασίας ἀπηλλαγμένον. Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. Ἄξιος ὁ μισθός σου. Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα. Ἐφαγε παρὰ μίαν τεσσαράκοντα. Τὰ ἐμὰ σὰ καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Οὐκ ἡβουλήθη συνιέναι. Ἀδελὰ καὶ κρύφια. ἔχε τὴν εὐχὴν μου. Οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. Νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησε. Τῶν παθῶν σου τὸν τάραχον. Πανταχοῦ παρών. Ἡ ἐσχάτη πλάνη. Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Εἰρήνη ὑμῖν. Εἰρήνη πᾶσι. Τετέλεστα».

«Τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος. Μαρτυρῶ. Ἐμαρτύρησα. Μαρτυρικὸς θάνατος. Ἀμαρτία. Ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις. Ἀφέονται σοι αἱ ἁμαρτίαι. Ἡμαρτον. Ἀμαρτωλός. Οὐδεὶς ἀναμάρτητος. Ὁ ἀναμάρτητος τὸν λίθον βαλέτω. Τὸ μαρτύριόν μου. Ἡ μέλλουσα ζωὴ. Ὁ παράδεισος. Ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Ἡ κόλασις. Τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον. Ὁ διάβολος. Ὁ σατανᾶς. Ὁ πειρασμός. Ὁ τρισκατάρατος. Οἱ πρωτόπλαστοι. Τὸ ξύλον τῆς γνώσεως. Ὁ ἀπηγορευμένος καρπός. Τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Ἡμαρτον. Κατὰρα. Ἀνάθεμα. Ἀφορισμός. Μετάνοια. Συγχώρησις. Ἀφεσις ἁμαρτιῶν. Ὁ κατακλυσμός. Ἡ κιβωτός τοῦ Νῶε. Αἱ δέκα ἐντολαί. Ὁ παραβάτης τῶν ἐντολῶν».

«Τὸ ἐκκλησίασμα. Ἡ ἀκολουθία. Τὸ ποίμνιον. Ἡ ἐνορία. Οἱ πιστοί. Πιστεύω. Πίστευε καὶ μὴ ἐρεῦνα. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Ἡ ἀπιστία θάνατον γεννᾷ. Ὁ ἄπιστος Θωμᾶς. Ὁ σταυρός. Ἡ σταύρωσις. Ὁ ἐσταυρωμένος. Οἱ συσταυρωθέντες λησταί. Σταυρικὸς θάνατος. Θὰ ἄρω τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου. Ἡ ἀποκαθίλωσις. Τῆς σταυροπροσκυνήσεως. Θὰ θέσω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἡλῶν. Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Τὸν ἐσταύρωσε».

«Ἐν μέσῳ δύο ληστῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός. Ἐν τῷ Ἄδῃ οὐκ ἔστι μετάνοια. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ. Εἰς πολλὰ ἔτη Δέσποτα. Ἐκ Θεοῦ. Ὁ κατελθὼν ἐξ οὐρανῶν. Ἐκ πνεύματος ἁγίου. Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴς Παύλου. Πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Κατὰ τὰς Γραφάς. Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν. Διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Δι' εὐχὼν σας. Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον. Μετὰ δόξης. Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Μετὰ θάνατον. Ἀντὶ τοῦ μάνα χολήν. Ὡς ἐν οὐρανῷ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία. Ἐπὶ Ποντίῳ Πιλάτῳ. Προβάτον ἐπὶ σφαγῇ. Οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ. Ἀλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερυγῶν σου. Πρόσβενε ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸν σταυρωθέντα ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου. Μέχρι συντελείας τοῦ αἵματος. Κατήχησις. Κατήχηταί. Κατήχητικὸν σχολεῖον».

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἅτινα ἀντλεῖ ἡ καθαρεύουσα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης, εἰσρέουσιν ἀβιάστως καὶ ἡ προσλαμβάνονται ἀμετάβλητα, ἢ ὑφίστανται ἐλαφρὰς μεταβολάς, προσαρμοζόμενα εὐχερῶς πρὸς τὸν μηχανισμόν τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης καὶ ἀφομοιούμενα, χωρὶς νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς αὐτὴν μεταμορφώσεις, οὐδὲ νὰ μεταβάλωσι τὴν οἰκοδομίαν της. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν χρησιμοποιοῦνται αἱ φράσεις αὗται ὑπὸ τῶν μεμορφωμένων, βαθμὴ δ' ἐξαπλοῦνται εἰς τὰ στόματα ὅλων τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ, διατηροῦσαι ὅλον τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν ἄρωμα καὶ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν γλωσσικὴν ἀριότητα. Τελεῖται δ' ἀβιάστος χρῆσις αὐτῶν οὐ μόνον ἐν κυριολεξίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ποικίλαις παραλλαγαῖς καὶ μεταφορικαῖς ἐκφράσεσι. Πολλὰ δὲ τῶν φράσεων τούτων προσέλαβον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ δύναμιν ἀποφθεγμάτων καὶ ρητῶν. Πλὴν δὲ τούτων πλαττοῦνται διαρκῶς κατὰ τὸν τύπον αὐτῶν πλείστοι νέαι φράσεις πρὸς ἐκδήλωσιν διαφορῶν σχέσεων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου.

Ἐχει ὡσαύτως ἡ καθαρεύουσα τὴν εὐχέρειαν νὰ πλάττῃ νέα γλωσσικὰ στοιχεῖα πρὸς ἐκδήλωσιν ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας γεννᾷ ὁ καθ' ἡμέραν βίος, χωρὶς νὰ ἀναγκάζεται νὰ παραλαμβάνῃ τοιαῦτα ἐκ ξένων γλωσσῶν. Τῶν τούτου δείγματα

παρέχει ἡ ἐπισκόπησις τῆς περὶ ἡμᾶς ζωῆς καὶ κινήσεως. Οὕτως ἡ σημερινὴ ἀλματώδης ἐξέλιξις τῶν τεχνικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἐφαρμογῶν αὐτῶν, ἡ εἰσελθοῦσα βαθέως εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, αἱ στρατιωτικαὶ καὶ ἄλλαι ἀνάγκαι, αἱ ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ζυμώσεων προελθοῦσαι, ἐγέννησαν νέας συνθήκας καὶ ἐπέβαλον τὴν δημιουργίαν πληθύνος νέων ὄρων καὶ ἐκφράσεων. Τοὺς πλείστους δὲ τῶν ὄρων τούτων δανείζονται καὶ αὐταὶ αἱ ξέναι γλώσσαι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ καθαρεύουσα λοιπὸν ἡ εὐρίσκει αὐτοὺς ἐτοίμους ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἢ πλάττει καὶ δημιουργεῖ αὐτοὺς εὐχερέστατα. Τοῦτο δὲ εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν δημοτικὴν, ἥτις πᾶσαν λέξιν, τὴν ὁποίαν δανείζεται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, πάντα νέον ὄρον, εἶναι ἠναγκασμένη νὰ τὸν ὑποβάλῃ εἰς μεταπλάσεις καὶ ἀκρωτηριασμούς, ἵνα τὸν προσαρμόσῃ πρὸς τὴν ὑποτυπώδη γραμματικὴν τῆς.

Ἐπὶ παραδείγματι, σήμερον συναντῶμεν καθ' ἑκάστην ἐν συχνοτάτῃ χρήσει εἰς τὸ στόμα ἀνθρώπων ὄλων τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ ἡμῶν ποικίλας ἐκφράσεις καὶ γλωσσικοὺς σχηματισμούς, τοὺς ὁποίους οὐδεμία ἄλλη γλῶσσα ἀποδίδει τελειότερον τῆς ἡμετέρας. Παραθέτομέν τινας ἐκ τῶν εἰσαχθέντων στρατιωτικῶν ὄρων, οἱ ὁποῖοι προχεῖρος μᾶς ἔρχονται εἰς τὴν μνήμην.

Στρατοῦ ξηρᾶς: Πεζικόν. Ἴππικόν. Πυροβολικόν. Μηχανικόν. Στρατὸς μηχανοκίνητος. Σῶμα στρατοῦ. Μεραρχία. Ταξιαρχία. Σύνταγμα. Τάγμα. Λόχος. Οὐλαμός. Διμοιρία. Μοῖρα πυροβολικοῦ. Πυροβολαρχία. Ἴλη ἱππικοῦ. Ὅρχος αὐτοκινήτων. Στρατάρχος. Διοικητής. Ἐπιτελάρχης. Ταγματάρχης. Λοχαγός. Ἰλαρχος. Ὑπασπιστής. Ἐπιλοχίας. Λοχίας. Ἐπίθεσις. Ἀντεπίθεσις. Ἐφοδος. Ἀμυνα. Μάχη ἀμυντική. Πυρά. Προώθησις στρατοῦ. Διείσδυσις εἰς τὰς γραμμὰς τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπέλασις ἱππικοῦ. Ἡ ἐπίθεσις ἐχαλαρώθη. Διάσπασις τοῦ μετώπου. Πολιορκία. Προγεφύρωμα. Κανονικὴ ὑποχώρησις. Ἀτακτος ὑποχώρησις. Σύμπτυξις τοῦ μετώπου. Εὐθυγράμμισις τοῦ μετώπου. Κατέθεσαν τὰ ὅπλα. Παραδόθησαν ἄνευ ὄρων. Ἐσυνθηκολόγησαν. Αἰχμαλῶτοι. Λιποτάκται. Αὐτόμολοι. Λάφυρα.

Φυγή. Μάχη φθορᾶς. Κύκλωσις. Πρόχωμα. Ὅπλα. Πυροβόλα. Πολυβόλα. Ὀλμοβόλα. Μυδραλλιοβόλα. Τεθωρακισμένα ἄρματα. Ἐφ' ὅπλου λόγῃ. Ὁβίδες. Βλήματα. Σφαῖραι πολυβόλου. Συρματόπλεγμα. Ἐμπροσθοφυλακαί. Βόμβα ἀτόμου. Ἐφεδρεῖαι. Πολεμικαὶ ἐγκαταστάσεις. Στρατόπεδον συγκεντρώσεως. Καταυλισμός. Κατασκήνωσις. Πυροβολεῖον.

Ναυτικοῦ: Στόλος. Μοῖρα. Νηπομπομή. Ἐφοδιοπομπή. Ναύαρχος. Πλοίαρχος. Πλωτάρχης. Κυβερνήτης. Σημαιοφόρος. Θωρηκτόν. Καταδρομικόν. Ἀντιτορπιλικόν. Ὑποβρύχιον. Τορπιλλάκος. Τορπιλλοβόλον. Ὑδροπλάνον. Ἀεροπλανοφόρον. Πλοῖον μεταγωγικόν. Κανονιοφόρος. Ναυμαχία. Τορπιλλισμός. Νάρκη. Τορπίλλη. Τορπιλλοβλητικὸς σωλήν. Βόμβαι βυθοῦ. Θραῦσμα ὀβίδος. Καταβύθισις. Κατάδυσις. Ἀνάδυσις. Περισκόπιον.

Ἀεροπορίας: Σμήνη ἀεροπλάνων. Ἀεροπορικὸς στόλος. Ἀναγνωριστικὰ ἀεροπλάνα. Βομβαρδιστικὰ ἀεροπλάνα. Ἀεροπλάνα καθέτου ἐφορμήσεως. Καταδιωκτικά. Τετρακινήτρια. Ἰπτάμενα φρούρια. Σμηναγός. Πιλότος. Ἀλεξιπτωτιστής. Ἀερομαχία. Ἀεροπορικὸν φράγμα. Στόχος. Προσγείωσις. Ἀεροδρόμιον. Συναγεωμός. Καταφύγιον. Ὑπόστεγον. Ἀμαχος πληθυσμός. Βομβόπληκτος. Φωτοβολίδες. Προβολεῖς.

Ἄλλαι πολεμικαὶ ἐκφράσεις: Ἐπεδόθη τηλεσίγραφον. Γενικὴ ἐπιστράτευσις. Ἐκρηύχθη ὁ πόλεμος. Ἀνακοινωθὲν τοῦ ἀρχηγείου τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ἦρχισαν αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις. Ἐγιναν προτάσεις εἰρήνης. Διεξάγονται διαπραγματεύσεις. Κατάπανσις ἐχθροπραξιῶν. Ἀνακωχή. Εἰρήνη. Ἐχθρός. Σύμμαχος. Σημαία. Ὀμηρος. Τραυματίας. Ἀνάπηρος πολέμου. Θῦμα πολέμου. Κρουπαγήματα. Κληρωτός. Βοηθητικαὶ ὑπηρεσίαι. Λήγει ἡ θητεία μου. Τὰ μετόπισθεν. Ἀπόστρατος. Τιμητικὴ ἀποστρατεία. Τιμητικὴ διάκρισις. Παράσημον ἀνδρείας. Σιδηροῦς Σταυρός. Ἐχουν ἐπιτάξει τὸ σχολεῖον. Ἐγινεν ἐπιτάξεις τῶν σιτηρῶν. Παρέλασις.

Καὶ πάντων δὲ τῶν κλάδων τῆς διοικήσεως ἡ ὁρολογία ἐπλάσθη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόμων τῆς καθαρευούσης.

Ὅσαυτὸς ἅπανα ἡ ἐπιστημονικὴ ὁρολογία διεμορφώθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς καθαρευούσης. Καὶ εἶναι ἡ ὁρολογία αὕτη ἀποτέλεσμα πολυετῶν μόχθων μεγάλων ἐπιστημῶν, οἵτινες σὺν τῇ ἐπιστημονικῇ μορφώσει συνεδύαζον βαθεῖαν γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας κατὰ πάσας τὰς περιόδους τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ ἡδύναντο εὐχερῶς νὰ ἀντλῶσιν ἐξ ἀκενώτου πηγῆς πλοῦτον λέξεων καὶ φράσεων καὶ νὰ πλάττωσι νέους ἐπιστημονικοὺς ὄρους γνησίως ἑλληνικοὺς, ἀνταποκρινόμενους εἰς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ τοιαύτη δ' ἐργασία τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημῶν πρὸς μόρφωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς γλώσσας, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα εἶναι ἐν τῶν πολυτιμοτάτων προϊόντων τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, τιμᾷ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ χρησιμεύει ὡς ὑπόδειγμα καὶ εἰς τοὺς ξένους ἐπιστήμονας. Ὡς εἰκὸς δέ, οἱ ὄροι οὗτοι γίνονται ἀσπαστοὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, μεταπηδῶσι καθ' ἑκάστην εἰς τὴν ζωντανὴν ἡμῶν γλῶσσαν καὶ πλουτίζουν αὐτήν. Ἀπόπειραι δὲ κατὰ καιροὺς ἐπιχειροῦμεναι ὑπὸ φαναικῶν τινων πρὸς ἀντικατάστασιν ἐν τισὶ κλάδοις τῆς ἐπιστήμης τῆς ἐν χρήσει ὁρολογίας δι' ὄρων ξενικῶν ἢ πλαττομένων κατὰ τοὺς κανόνas τῆς δημοτικῆς, προκαλοῦσι τὴν ἀντίδρασιν τοῦ λαοῦ, συχνάκις δ' ἀπολήγουσιν εἰς τὸ γελοῖον.

Ἄλλα στοιχεῖα εἰσρέουσιν ἄφθονα εἰς τὴν καθαρεύουσαν ἐκ τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, ὅσα ἐξῆλθον ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τῶν μονομερείας, ἐπεκράτησαν ἐν τῷ ζωντανῷ λόγῳ καὶ κατέστησαν πανελλήνιον κτῆμα. Εἶναι δὲ ἀνάγκη, ἵνα ἡ γραπτὴ γλῶσσα, διατηροῦσα κατὰ τὰ λοιπὰ τὸν μηχανισμόν αὐτῆς, εἰσδέχεται καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἅτινα ἀσφαλιζοῦσιν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ πλαστικότητα. Μόνον ὅταν εἰσρέωσιν εἰς αὐτὴν ρεύματα ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ἀλλὰ πλουσίως εἰς γλωσσικὴν τροφήν ἐδάφους τοῦ ὁμιλοῦντος λαοῦ, ἐκφράζοντα βιοτικὰς συνθήκας καὶ σχέσεις αὐτοῦ, μόνον τότε διατηρεῖται ἡ γλῶσσα δροσερά, συγχρονισμένη, εὐκαμπτος, ζωντανή.

Ἄλλη αἰτία ἐνισχύσεως τῆς ἐπισήμου ἡμῶν γλώσσας προέρχεται ἐκ τῆς προϊούσης μορφώσεως τοῦ λαοῦ ἡμῶν. Ὡς γνωστόν, ὁ πολιτισμὸς λαοῦ τινος καὶ ἡ πνευματικὴ μόρφωσις αὐτοῦ εἶναι σπουδαιότατοι παράγοντες τῆς διαπλάσεως τῆς γλώσσας του. Ὅσα ὑψοῦται ἡ στάθμη τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ καὶ προάγεται ἡ καλαισθησία αὐτοῦ, τοσούτῳ ἐνισχύεται παρ' αὐτῷ, τρόπον τινὰ ἐνστικτῶς, ἡ τάσις προσεγγίσεως πρὸς τὴν πέριξ αὐτοῦ χρησιμοποιουμένην γλῶσσαν ὑπὸ τῶν μεμορφωμένων καὶ εὐ ἡγμένων. Καὶ ὅπως διὰ τῆς μορφώσεως λεπτύνονται τὰ ἦθη καὶ ἐξευγενίζονται οἱ τρόποι τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καλλιεργεῖται δι' αὐτῆς καὶ ὑψοῦται καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ. Ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῆς ἀπομιμήσεως τῆς τοιαύτης γλώσσας διδάσκεται ὁ λαὸς καὶ τῶν τρόπων καὶ τῶν ἠθῶν τὴν λεπτότητα καὶ ἐξημερώνεται καὶ ἐξευγενίζεται. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται σήμερον κατὰ τρόπον ἐκδηλον παρὰ τῷ λαῷ ἡμῶν. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ὅσα μᾶλλον οὗτος παιδεύεται, πλησιάζει πρὸς τὴν καθαρεύουσαν. Διαρκῶς τείνει οὗτος πρὸς καλλιέπειαν, φιλοτιμεῖται νὰ ρυθμίξῃ τὸν λόγον του πρὸς τὸν λόγον τῆς ἐκλεκτῆς κοινωνίας καὶ φροντίζει νὰ πλουτίσῃ τὸν γλωσσικόν του θησαυρόν, προσλαμβάνων λέξεις καὶ φράσεις τῆς καθαρευούσης καὶ ἀντικαθιστῶν δι' αὐτῶν τὰ κενά, τὰς ἀτελείας, τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα τῆς οἰκογενειακῆς του γλώσσας.

Προσεκτικὴ παρακολούθησις εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ λαϊκὰ κέντρα τῶν συνδιαλέξεων τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ δεικνύει, ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτῶν πλουτίζεται, καθαίρεται καὶ λεπτύνεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μετ' ἀπιστεύτου εὐκολίας καὶ ταχύτητος. Ὁ ἀκρωμένος συζητήσεων κατωτέρων ἐπαγγελματιῶν, ἐργατῶν, ὑπηρετιῶν ἐκπλήττεται, ἀκούων χρησιμοποιουμένας ὑπ' αὐτῶν ἑλληνικωτάτας λέξεις, λαξυτάς φράσεις, ἀσφύους γραμματικοὺς τύπους, καθόλου γλῶσσαν πολὺ ἀνωτέραν καὶ καλλιπεστέραν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῖ μεγάλη μερὶς τῶν παρ' ἡμῖν νεωτέρων λογοτεχνῶν. Πρὸς τοιαύτην δὲ κάθαρσιν τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ παρέχουσιν ἐξαιρετικὴν ἐπικουρίαν ὁ πέριξ αὐτοῦ βίος, ἡ Ἐκκλησία, ὁ τύπος, τὸ ραδιόφωνον, αἱ διαλέξεις, τὰ εἰς ὁρθὴν γλῶσσαν γεγραμμένα βιβλία καὶ ὑπὲρ πάντα ἡ ἔμφυτος πρὸς τὸ καλὸν ροπή τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον κύριοι συντελεσται τοῦ καθαροῦ τούτου τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ εἶναι οἱ δημοτικισταὶ πολιτικοὶ καὶ οἱ δημοτικισταὶ συγγραφεῖς, οἵτινες λαομονοῦντες τὰς θεωρητικὰς περὶ τῆς γλώσσης ἀρχὰς τῶν χρησιμοποιοῦσι τὴν καθαρεύουσαν ἐν τῷ λόγῳ τῶν οὐ μόνον τῷ γραπτῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ προφορικῷ. Ἀληθῶς τὰ συγγράμματα τῶν πλείστων ὑπ' αὐτῶν εἶναι πρότυπα καθαρότητος καὶ αὐστηρότητος γλώσσης. Οὕτω καθίστανται συντελεσται πολῦτιμοι ἐνισχύσεως τῆς καθαρευούσης, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου παρέχουσιν ἑαυτοὺς ὅχι ἀξιοζήλευτον παράδειγμα ἐσωτερικῆς διασπάσεως, διαφωνίας μεταξὺ ἰδεῶν καὶ πράξεων, συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ γινώσκειν καὶ τοῦ βούλεσθαι.

Οὕτως ἡ καθαρεύουσα, ἂν καὶ δεινῶς πληττομένη σήμερον ἀπὸ πολλῶν πλευρῶν, πλουτίζεται, ἀπλοποιεῖται καὶ διεισδύει καθ' ἐκάστην ὁλοὴν βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Συντελεῖται δὲ τοῦτο αὐτομάτως, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ὁ πλουτισμὸς τῆς δημοτικῆς, ἀναγκαζομένης νὰ προσλαμβάνῃ ἑτερογενῆ στοιχεῖα, ἀπαιτεῖ μεγάλους κόπους καὶ μόχθους. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐκείνο, ὅπερ ἀρνοῦνται νὰ πράξωσι παρ' ἡμῖν τὸ σχολεῖον καὶ ἡ λογοτεχνία, κατορθοῦται κατὰ τρόπον θαυμαστόν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἄλλων ἐξ ἴσου σπουδαίων παραγόντων, οἵοι εἶναι ἡ οἰκογένεια, ἡ Ἐκκλησία, ὁ τύπος, ὁ στρατός, τὸ δικαστήριον, τὸ βουλευτήριον, ἡ ὅλη διοίκησις, τὸ ραδιόφωνον, τὸ βιβλίον, ἡ ἐπιστήμη καὶ ὑπὲρ πάντα ὁ βίος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἀβίαστος ἀμοιβαία ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων. Οὕτω συντελεῖται παρ' ἡμῖν εὐεργετικὴ γλωσσικὴ ζύμωσις, ἀδιάκοπος, φυσικὴ ἀλληλεπίδρασις γραφομένης καὶ ὁμιλουμένης, ἣτις ὑπὸσχενται τὰ ἀριστα τῶν ἀποτελεσμάτων.

Αὕτη δὲ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους, τῆς ὁποίας τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν ὀφείλει, ὡς εἴπομεν, νὰ ἀναλαμβάνῃ τὸ σχολεῖον, διαφέρει, ὡς εἰκόσ, μεγάλως καὶ κατὰ τὸν θησαυρὸν τῶν λέξεων καὶ κατὰ τὴν κλίσιν αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν συντακτικὴν πλοκὴν αὐτῶν τῆς κοινότερον λαλουμένης ἐν τῇ καθ' ἡμέραν ἀναστροφῇ, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦσι καὶ οἱ μὴ φοιτήσαντες εἰς τὸ σχολεῖον παῖδες. Τοῦτο δὲ συμβαίνει μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ παρατηρεῖται ἐν πάσαις ταῖς γλώσσαις τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Πανταχοῦ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ λαλουμένης καὶ τῆς γραφομένης γλώσσης. Εἰς πολλὰς δὲ τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν εἶναι ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῶν δύο τούτων γλωσσῶν πολὺ μεγαλύτερα ἐκείνης, ἣτις χωρίζει παρ' ἡμῖν τὴν καθαρὰν γλῶσσαν τῶν μεμορφωμένων ἀπὸ τῆς δημώδους.

Ἡ τελευταία αὕτη, χρησιμεύουσα πρὸς προφορικὴν ἔκφρασιν νοημάτων κοινῶν καὶ ἀπλουστερῶν, ἀναφερομένων εἰς τὰ συνηθέστατα συμβεβηκότα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἶναι ἀημέλῃτος καί, ὡς εἰκόσ, πολὺ ἀτελεστερά τῆς ἔκφραξίσεως τὰ διαγοήματα τῶν μεμορφωμένων τάξεων. Δὲν παρίσταται δ' ἀνάγκη ἰδιαίτερας συστηματικῆς διδασκαλίας πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς, διότι ὁ παῖς, πρὶν ἢ ἥδη φοιτήσῃ εἰς τὸ σχολεῖον, καθίσταται ἱκανὸς νὰ ἐκφράξῃ ἐν αὐτῇ τὰ διανοήματά του. Ἡ πατρικὴ οἰκία, ἡ ὁδός, ὁ περὶ αὐτὸν βίος πορίζουσιν εἰς αὐτὸν τὴν γλῶσσαν ταύτην. Τουναντίον ἡ γραφομένη γλῶσσα τῶν μεμορφωμένων τάξεων εἶναι ξένη πρὸς τὸν παῖδα καὶ πρέπει νὰ καταβληθῇ προσπάθεια πρὸς εἰδικὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Διὰ τοῦτο δὲ ἐν τῇ ἐκμάθησιν αὐτῆς ὀφείλουσιν οἱ παῖδες νὰ δαπανήσωσι πολὺν χρόνον καὶ νὰ καταβάλωσι μεγάλους κόπους. Οὐδαμοῦ δ' ἀπετολήθη ὑπὸ τὸ πρόσχημα διευκολύνσεως τῆς διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἡ διδασκαλία τῆς δημώδους.

Ἀλλὰ προβάλλεται καὶ τοῦτο τὸ ἐρώτημα: Ποία ἡ ἐν τῷ σχολείῳ θέσις τῆς δημώδους γλώσσης, τὴν ὁποίαν οἱ παῖδες ἐξεμάθον κατ' οἶκον. Καὶ ταύτης ἡ θέσις ἔχει καθορισθῇ σαφῶς ὑπὸ τῆς Παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Τὰ πορίσματα δ' αὐτῆς ἐφαρμόζονται αὐστηρῶς ἐν τοῖς σχολείοις πασῶν τῶν χωρῶν. Προτιμῶμεν νὰ παραθέσωμεν τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμας ξένων ἐπιστημόνων. Θὰ περιορισθῶμεν δ' εἰς ἐλαχίστους.

Ὁ μέγας Γερμανὸς φιλόσοφος καὶ παιδαγωγὸς **Paul Barth** λέγει: «Ὅλοι οἱ μαθηταί, κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸ σχολεῖον οὐχὶ τὴν γραφομένην γερμανικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ γλῶσσαν δημώδη καὶ διαλεκτικὴν. Ταύτην δὲ δὲν πρέπει ἐν ἀρχῇ νὰ καταφρονῶμεν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀνυψῶμεν αὐτὴν καὶ τὴν διδάσκωμεν παρὰ τὴν γραφομένην γερμανικὴν. Τὸ ὀρθὸν εἶναι νὰ ἐπιτρέπωμεν τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῆς κατὰ τὸ πρῶτον σχολικὸν ἔτος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μαθημάτων. Μόνον δὲ ὁσάκις ὁ διδάσκαλος θέλει νὰ ἐξημενέυσῃ φαινόμενόν τι γλωσσικόν, δύναται νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸν παῖδα, τ. ἔ. ἀπὸ τῆς οἰκιακῆς τοῦ γλώσσης».

Ὁ **Kirste**, ἐπιφανὴς παιδολόγος, γράφει: «Ἡ διαλεκτικὴ γλῶσσα ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν διδάσκαλον ὡς πρότυπον τῆς ἔκφρασεως αὐτοῦ. Τὸ πολὺ δύναται νὰ χρησιμοποιοῖται εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὡς ἀφετηρία πρὸς βαθμιαίαν ὑψώσιν τοῦ παιδὸς εἰς τὰς ἀνωτέρας γλωσσικὰς βαθμίδας».

Ὁ **Regener**, ἕτερος ἐπιφανὴς παιδαγωγός, γράφει: «Ἡ γλῶσσα ἡ μητρικὴ, ἣτις πρέπει νὰ διδάσκηται συστηματικῶς εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη, ἢ ἡ γραπτὴ γερμανικὴ γλῶσσα (*Das Hochdeutsche*). Αὕτη εἶναι τὸ μέσον πρὸς συνεννόησιν τῶν γερμανικῶν φυλῶν, αἵτινες ὁμιλοῦσι διαφόρους διαλέκτους. Ἡ δὲ γλῶσσα, ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν λαλουμένη, χρησιμοποιοῖται τότε μόνον, ὅταν εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη καὶ ὅταν ὁ διδάσκαλος δὲν δύναται νὰ καταστή νηπὸς κατ' ἄλλον τρόπον, κυρίως δὲ ἐπὶ ἀρχαρίων».

Ἀκόμη κατὰ συστηματικώτερον ἔκφραζεται ὁ ἐπιφανὴς Ἑλβετὸς παιδαγωγός **Otto von Greyer**: «Τὸ σχολεῖον δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ διδάξῃ τὴν λαλουμένην δημώδη γλῶσσαν. Ἡ γλῶσσα ὅμως, τὴν ὁποίαν φέρουσιν οἱ παῖδες εἰς τὸ σχολεῖον ἐκ τοῦ οἴκου, ἔχει σπουδαῖα παιδαγωγικὰ πλεονεκτήματα, συγκρινομένη πρὸς τὴν γραπτὴν, τ. ἔ. μεγαλυτέραν ἐποπτικότητα, ἀπλότητα καὶ ζωὴν, οὐδεμίαν παρέχει εἰς τοὺς παῖδας δυσχέρειαν καὶ εἶναι εἰς αὐτοὺς ἀγαπητή. Ἀντιθέτως ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὀφείλουσι νὰ μάθωσιν ἐν τῷ σχολείῳ, φαίνεται εἰς αὐτοὺς δύσκολος, ξένη, δυσάρεστος. Πράγματι δὲ ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι τεχνητή, πεποιημένη, βιβλική. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν εἶναι αὕτη ὅλος ξένη εἰς τοὺς μαθητὰς ὡς ἡ ἀγγλική. Ἐχόντες τοῦτο ὑπ' ὄψιν, θεωροῦμεν παιδαγωγικῶς ἀπόβλητον νὰ θέλωμεν νὰ διδάξωμεν τὴν γραφομένην γερμανικὴν ὡς ἐντελῶς ἄγνωστον. Ὑπάρχει τι ἀπλούστερον, παρὰ νὰ ἐφαρμόζωμεν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς γλώσσης τὴν παιδαγωγικὴν ἀρχὴν «ἐκ τοῦ γνωστοῦ πρὸς τὸ ἄγνωστον»; Τοῦτο οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, ἢ ὅτι ὀφείλομεν νὰ μεταφέρωμεν τοὺς μαθητὰς βῆμα πρὸς βῆμα ἀπὸ τῆς διαλεκτικῆς τῶν γλώσσης εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς γραφομένης. Ὀφείλομεν δηλαδὴ νὰ ἀρχίζωμεν ἀπὸ τὰ σημεῖα τῆς ὁμοιότητος τῶν δύο γλωσσῶν καὶ βαθμὴν νὰ οδηγῶμεν αὐτοὺς εἰς τὰ σημεῖα τῆς διαφορᾶς τῶν. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον θὰ ἀποκτήσῃ ζωὴν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν ἡ νέα γλῶσσα, τὴν ὁποίαν διδάσκονται».

Θὰ ἡδυνάμην νὰ παραθέσω ὁμοίας γνώμας πληθύνος ἄλλων παιδαγωγῶν, ψυχολόγων, γλωσσολόγων ἐξ ὅλων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τοῦ κόσμου. Ἐξ αὐτῶν διδασκόμεθα, ποία εἶναι ἡ ὀρθὴ ἀποψις περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ ποία ἡ θέσις τῆς δημώδους γλώσσης ἐν τῷ σχολείῳ. Κατ' αὐτὴν ἡ διδακτεὰ συστηματικῶς ἐν τῷ σχολείῳ μητρικὴ γλῶσσα δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλη, παρὰ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ταύτης τὴν γραμματικὴν πρέπει νὰ μανθάνωσιν οἱ μαθηταὶ κατὰ τρόπον συστηματικόν, εἰς αὐτὴν πρέπει νὰ εἶναι γεγραμμένα τὰ ἀναγνωστικά καὶ λοιπὰ σχολικὰ βιβλία, αὕτη πρέπει νὰ χρησιμοποιῶται κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Ἡ γλῶσσα δὲ, τὴν ὁποίαν κομίζουσιν οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ οἴκου, χρησιμοποιοῖται εἰς μόνας τὰς κατωτέρας τάξεις ὡς μέσον ἐπικοινωνικόν πρὸς διευκόλυνσιν τῆς διδασκαλίας καὶ ἀβίαστον, ἀνευ ἁλμάτων ὑψώσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ Κράτους.

(Ἐπεται συνέχεια)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀκαδημαϊκοῦ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

(* Ἀποσπάσματα ἐξ ἀνεκδότου ἐιδικῆς μελέτης ἡμῶν δημοσιευθεσμένης προσεχῶς)

Κατὰ ποῖον τρόπον πρέπει νὰ χωρῇ ἡ διδασκαλία κατὰ συμβιούσας κοινότητας, δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὁ Junge, πραγματευθεὶς ἐν ἐκτάσει «τὴν λίμνην τοῦ χωρίου». (Dorfteich). Ἡ πορεία, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀκολουθεῖ, εἶναι ἡ ἐπομένη :

1. Ἐξέτασις τῆς λίμνης ὡς ἐνιαίου ὅλου. Καθορίζεται ἡ τοποθεσία αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γενομένων παρατηρήσεων ὑπὸ τῶν παιδῶν ἥδη ἀπὸ τοῦ προηγθέντος ἔτους σχηματίζονται αἱ ἐπόμεναι εἰκόνες αὐτῆς :

α) **Ἡ λίμνη κατὰ τὸ ἔαρ.** Αἱ νῆσσοι ἐπισκεπτόμεναι τὴν λίμνην, κολυμβῶσιν ἐν αὐτῇ, τὸ αὐτὸ πράττουσι καὶ οἱ χῆνες. Οἱ βάτραχοι κοάζουσι καὶ ὑπεράνω αὐτῆς παίζουν οἱ κώνωπες. Ἐπὶ ἀβαθῶν μερῶν εὐρίσκομεν φᾶ τῶν βατράχων. Ἀναφαίνεται ἡ πρώτη χλόη, αἱ δὲ ἐπανερχόμεναι χελιδόνες καὶ ἄλλα πτηνὰ ἐπισκέπτονται τὴν λίμνην καὶ ζητοῦσι τόπους καταλλήλους, ὅπως κτίσωσι τὰς φωλεὰς τῶν ἐντὸς τῶν θάμνων, οἵτινες στεφανώνουσι τὴν λίμνην.

β) **Ἡ λίμνη κατὰ τὸ θέρος.** Ὁ ἀῆρ καὶ τὸ ὕδωρ καθίστανται θερμότερα καὶ ἡ ὄψις τῆς λίμνης μεταβάλλεται. Τὴν ἐπιφάνειάν της πρασινίζουν μικρὰ φυτὰ, ἄλλα δὲ φυτὰ κοσμοῦσιν αὐτὴν διὰ τῶν ἀνθέων τῶν. Παρὰ τὰς ὄχθας αὐτῆς ἀνεβλάστησαν κάλαμοι. Αἱ ἱτέαι καὶ ἄλλοι θάμνοι εἰς τὰς ἄκρας τῆς λίμνης ἐπληρώθησαν φύλλων. Ἐκεῖ, ὅπου πρότερον ἐκολύμβων νεαροὶ βάτραχοι, πλέει τώρα πλῆθος περκῶν. Διὰ τοῦ ὕδατος βαίνουσιν ὀφιοειδῶς βδέλλαι. Καὶ ἄλλα δὲ ζῶα κολυμβῶσι καὶ πηδῶσιν ἐντὸς αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς λίμνης εὐρίσκονται καὶ ἄλλα ζῶα, ἐνῶ ἐν τῇ ὑπεράνω αὐτῆς ἀέρι βομβοῦσιν ἔντομα καὶ νύμφαι. Τὸ ὕδωρ τῆς λίμνης ἡλαττώθη, ὡς γίνεται φανερόν ἐκ τῶν φυτῶν, ἅτινα ἦσαν πρότερον ἐντὸς αὐτοῦ, ἐνῶ τώρα εὐρίσκονται ἐπὶ ξηροῦ ἐδάφους. Ὁ μυλωθρὸς ἐργάζεται ὀλίγας μόνον ὥρας καθ' ἑκάστην. Αἰφνιδίως ἐνσκήπτει βροχή, ἥτις πληροῖ ἐκ νέου τὴν λίμνην. Καὶ καθ' ὅρας μὲν τὸ ὕδωρ αὐτῆς, ἰδίᾳ παρὰ τὰς ὄχθας, φαίνεται θολόν, ἄλλα μικρὸν κατὰ μικρὸν καθαρίζεται. Τώρα ἐργάζεται ὁ μύλος ἡμέραν καὶ νύκτα.

γ) **Ἡ λίμνη κατὰ τὸ φθινόπωρον.** Ἡ θερμότης ἐλαττοῦται, αἱ ἡμέραι καθίστανται βραχύτεραι καὶ δροσερώτεραι, αἱ δὲ νύκτες μακρότεραι καὶ ψυχρότεραι. Τῶν βατράχων αἱ φωναὶ ἐσίγησαν πρὸ πολλοῦ. Αἱ χελιδόνες ἀνεχώρησαν. Τὰ ἄνθη κατὰ μέγα μέρος ἐμαράνθησαν, τὰ δὲ φύλλα τῶν περὶ τὴν λίμνην δένδρων ἀρχίζουν νὰ κιτρινίσωσι καὶ πίπτοντα καλύπτουσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς.

δ) **Ἡ λίμνη κατὰ τὸν χειμῶνα.** Ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς καλύπτεται ἀπὸ στρώμα πάγου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου γίνονται παγοδρομίαι. Εἰς τὰ μέρη, τὰ μὴ καλυπτόμενα ὑπὸ πάγου, εὐφραίνονται αἱ νῆσσοι. Κάτωθεν δὲ τοῦ ἐπιστεγάσματος τοῦ πάγου ἐξέλιπε τάχα πᾶσα ζωὴ ; Τὴν ὄψιν ταύτην διατηρεῖ ἡ λίμνη, μέχρις οὗ ἐπανερχόμενον τὸ ἔαρ ἐπαναφέρει τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ καὶ πληροῖ αὐτὴν ἐκ νέου ζωῆς.

2. Μετὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία χωρεῖ εἰς τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν καὶ ἐπεξεργασίαν κατὰ τὴν βιολογικὴν ἀρχὴν ἐνὸς ἐκάστου ἰδιαίτερος τῶν ἐν τῇ λίμνῃ ὄντων, ἐν τῇ προσδοκίᾳ, ὅτι τοιαύτη ἀκριβὴς ἐξέτασις θὰ ἔχη ἐπακόλουθον κατανόησιν

τῆς φύσεως καὶ εὐφρόσυνον θαυμασμόν. Οὕτως ἐξετάζονται τὰ ἐν τῇ λίμνῃ ζῶα, φυτὰ καὶ ἀνόργανα ὄντα, καὶ δὴ, 21 ζῶα, 19 φυτὰ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ὁ πυθμὴν τῆς λίμνης.

3. Ἐπακολουθεῖ συνοπτικὴ ἐπισκόπησις τῶν διδαχθέντων ζώων, ἀναφερομένη εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς, τὴν τροφὴν, τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, τὰ κινητήρια ὄργανα, τὰ θρεπτικά ὄργανα, τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζώου βίου ὡς ὅλου καὶ τοῦ ζώου ὡς ἀτόμου. Τέλος δὲ ἐξάγονται συμπεράσματα περὶ τοῦ ζώου ὡς μέλους τοῦ συνόλου, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐξάρτησιν αὐτοῦ, τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας παρέχει εἰς τὸ ὅλον καὶ τὴν θέσιν του ἐν τῇ κλίμακί τοῦ ζώου κόσμου. Ἡ αὕτη συνοπτικὴ ἐπισκόπησις τελεῖται καὶ ἐπὶ τῶν φυτῶν (τόπος διαμονῆς, τροφή, θρεπτικά ὄργανα, τρόποι θρέψεως, ρίζαι καὶ φύλλα, ἐξέλιξις, τὸ φυτὸν ὡς μέρος τοῦ ὅλου, ἐξάρτησις αὐτοῦ, ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας, παρέχει, θέσις ἐκάστου ἐν τῇ κλίμακί τῶν ὄντων). Μετὰ τοῦτο λαμβάνει χώραν συνοπτικὴ ἐπισκόπησις, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἀνόργανα ὄντα. Καὶ δὴ ἐπιδράσεις τοῦ ἀέρος ἐπὶ τὰ ὄντα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τούτων τῶν δύο ἐπ' ἄλληλα. Ἐπιδράσεις τῆς θερμότητος καὶ βαρύτητος. Ἐπιδράσεις τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς μεταβολὴν τῆς ἀνοργάνου φύσεως. Αἱ ἐπισκοπήσεις αὗται σκοποῦσι πρὸ πάντων νὰ καταδείξωσι τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάρτησιν τῶν ὄντων καὶ καταστήσωσι δυνατόν νὰ κατανοήσῃ σαφῶς ὁ μαθητὴς τὴν ἐνότητα τῆς συμβιούσης κοινότητος.

4. Τέλος ἐξετάζεται ἡ λίμνη ἐκ νέου ὡς ὅλον καὶ ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ κατανοοῦσι πλέον εὐκόλως οἱ μαθηταί, ὅτι, ὅπως ἕκαστον ζῶον συνίσταται ἐξ ὀργάνων, ἅτινα ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀπαρτίζουν τὸ ὅλον ζῶον καὶ ὅπως ἕκαστον φυτὸν ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων ὀργάνων, οὕτω καὶ ἡ διδαχθεῖσα κοινότης ἔχει τὰ ἰδικά της μέλη, ἅτινα εἶναι τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα, φυτὰ καὶ ἀνόργανα ὄντα. Τὸ ἔδαφος καὶ τὸ ὕδωρ ἦσαν τὰ ἀρχικά αὐτῆς στοιχεῖα, βραδύτερον ἐγκάτεστάθησαν τὰ φυτὰ, τέλος δὲ ἦλθον τὰ ζῶα. Ἀπαντα δὲ ζῶσιν ἐκουσίως ἐν τῇ λίμνῃ. Τὰ ζῶα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν φυτῶν, τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, τ. ἐ. ἀπὸ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς λίμνης. Τὰ φυτὰ ἐξαρτῶνται ἐν μέρει ἀπὸ τῶν ζώων, ἄλλα πολὺ ἰσχυρότερον ἀπὸ τῶν ἀνοργάνων μελῶν τῆς λίμνης. Πλὴν δὲ τούτων τῶν ὑλικῶν ἐπιδράσεων λαμβάνουσι χώραν καὶ ἐπιδράσεις φυσικῶν δυνάμεων. Οὕτω τὸ φῶς, ἡ θερμότης καὶ ἡ βαρύτης ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὸν βίον τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ἡ θερμότης δὲ καὶ ἡ βαρύτης ἐπιδρῶσι καὶ ἐπὶ τὰ ἀνόργανα ὄντα.

Κατὰ ταῦτα ἕκαστον μέρος ὡς δεχόμενον καὶ παρέχον εὐρίσκεται ἐν στενοτάτῃ σχέσει πρὸς τὰ λοιπά, ἅπαντα δὲ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν αὐτῶν δυνάμεων. Ἐνεκα τούτου ἡ λίμνη ἀποτελεῖ ἐνότητα. Ἡ ἐνότης δ' αὕτη παρέχει προσέτι ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου, π. χ. παρέχει εἰς αὐτοὺς τροφὴν, ὕδωρ πρὸς πόσιν διὰ τὰ κτήνη τῶν καὶ πρὸς ποτισμὸν τῶν φυτῶν, τῶν ὑπαρχόντων εἰς τοὺς κήπους τῶν, πρὸς πλῆσιν τῶν ἐνδυμάτων τῶν, λειτουργίαν τῶν μύλων τῶν καὶ κατὰσβεσιν τοῦ πυρὸς ἐν περιπτώσει πυρκαϊᾶς. Ὡστε ἡ εὐτυχία τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἐξαρτᾶται μεγάλως ἀπὸ τῆς λίμνης.

Ἄν ἤθελεν ἐξετασθῇ καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἄλλη συμβιοῦσα κοινότης, θὰ ἐξηγοντο τὰ αὐτὰ συμπεράσματα, ἂν καὶ φαινομενικῶς διαφέρουσιν αἱ σχέσεις.

Τὸ ὅλικόν συμπέρασμα, τὸ ἐξαγόμενον ἐκ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, εἶναι, ὅτι ἐν τῇ κοινότητι παρ' ὅλην τὴν ποικιλίαν τῶν ἐπὶ μέρους ἀρχῶν ἐνότης καὶ κανονικὴ ἀμοιβαία ἐπιδράσις τῶν μελῶν. Ὅλα τὰ μέλη ἀρχοῦσι καὶ δουλεύουσιν, ἐπιδρῶσι καὶ ἐξαρτῶνται καὶ διατηροῦσι πάντοτε ἀτομικὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ ἀνωτέρω διαγραφθεῖσα πορεία ἐνδείκνυται κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν πάσης συμβιούσης κοινότητος. Οὕτω, πρὶν ἀρχίσωσιν οἱ μαθηταὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους ἀντικειμένων, εἶναι ἀνάγκη διὰ πολλῶν καὶ κατὰ διαστήματα τελουμένων ἐκδρομῶν νὰ σχηματίσωσιν εἰκόνα τῆς κοινότητος ὡς ὅλου, στρεφόμενης τῆς προσοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς, τὸ ἔδαφος αὐτῆς, τὰ ἐν αὐτῇ ἀνόργανα καὶ ἀνόργανα ὄντα γενικῶς. Μετὰ τοῦτο δ' ἐπακολουθεῖ ἡ συστηματικὴ διδασκαλία ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κοινότητι ὄντων κατὰ

τὴν βιολογικὴν ἀρχήν. Μετὰ τὴν γνῶσιν δὲ τῶν ἐπὶ μέρους τελείται νέα ἐξέτασις τῆς κοινότητος ὡς ἐνιαίου πλέον ὁργανισμοῦ καὶ συναφῶς γίνονται ἐργασίαι, ἀναφερόμεναι εἰς ταξινόμησιν τῶν διδασθέντων καὶ ἀσκήσεις.

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν δ' ἐκάστου τῶν ἐν τῇ κοινότητι ὄντων ὁρμώμενοι ἀπὸ τῆς φυσικῆς πορείας τοῦ μανθάνειν ἀκολουθοῦμεν καὶ ἐν τῷ μαθήματι τῆς Φυσιολογίας πορείαν τριμερῇ, περιλαμβάνουσαν τρεῖς φάσεις, τὴν τῆς προσκλήσεως τῶν πραγματικῶν γνώσεων, τὴν τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῶν καὶ τὴν τῆς ἐμπεδώσεως αὐτῶν (1).

Κατὰ τὴν πρώτην φάσιν, τὴν τῆς προσκλήσεως τοῦ νέου, ἐφ' ὅσον ἐνταῦθα τίθεται ὡς βάσις ἡ βιολογικὴ ἀρχή, δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ὠρισμένον τι μεθοδικὸν σχῆμα, γενικῶς ἰσχύον δι' ὅλα τὰ διδακτέα φυσικὰ ὄντα, διότι ἡ ὁδὸς ὁρίζεται ὑπὸ τῶν ἐκαστοτε ἀναφαινομένων προβλημάτων καὶ ἀποριῶν. Ἡ μόνη ἀκολουθητέα πορεία εἶναι : α) ἐμπειρικὰ γεγονότα, β) θεωρητικαὶ ἐρωτήσεις, γ) νέα ἐμπειρικὰ γεγονότα, δ) θεωρητικαὶ ἀποκρίσεις. Ἄλλαις λέξεσι : Συστηματικαὶ παρατηρήσεις, θέσις προβλημάτων, ἐργασίαι πρὸς λύσιν αὐτῶν, πορίσματα. Ἡ θέσις τῶν προβλημάτων ἀποτελεῖ τὸ κυριώτατον σημεῖον καὶ πρέπει νὰ καταβάλληται προσπάθεια, ὅπως τίθενται ταῦτα εὐστόχως, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν μαθητῶν, διὰ καταλλήλως προκαλουμένων ἀποριῶν αὐτῶν.

Εἰδικώτερον δὲ συνιστῶμεν ταύτην τὴν ὁδόν : Ἡ διδασκαλία ἐνὸς ἐκαστοῦ ζώου ἢ φυτοῦ ἀρχεῖται ἀπὸ τῶν παρατηρήσεων, τῶν γενομένων ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ὄντος, τῶν καταγραφιστῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν, (2) αἰτινες καὶ ἀναγινώσκονται ὑπὸ τοῦ συλλέξαντος αὐτὰς εἰς ἐπὶ πάντων ἀπὸ τοῦ σχετικοῦ τετραδίου. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν δ' αὐτῶν καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτὰς ἐπακολουθεῖ διὰ κοινῆς συνεργασίας ἡ διδασκαλία τοῦ φυσικοῦ ὄντος. Ἀφοῦ θὰ ἔχωσιν ἤδη μάθει πολλὰ οἱ μαθηταὶ περὶ αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν εἶναι ἤδη ἐπαρκῶς γνωστὰ εἰς αὐτοὺς ἐκ τοῦ ἀναγνωσθέντος ἡμερολογίου ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ ὄντος καὶ ἐν μέρει καὶ ὁ τρόπος τοῦ βίου αὐτοῦ, ἐκπηγάζουσιν ἀφ' ἑαυτῶν διάφορα προβλήματα, προβάλλονται ποικίλαι ἀπορίαι, τῶν ὁποίων αἱ σπουδαιόταται ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον, τὴν τροφήν, τὴν κατασκευὴν τοῦ ὄντος. Ἡ περαιτέρω δ' ἐργασία συνίσταται εἰς τὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν αὐτῶν. Ἐπομένως ἀρχίζει συζήτης, ἔλεγχος καὶ κριτικὴ ἐξαγωγὴ συμπερασμάτων. Καὶ ἡ ἐργασία αὕτη τελείται ἐπὶ τῇ βάσει νέων παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ τώρα προσάγεται εἰς τὴν τάξιν ἢ αὐτοῦσιον, ἢ, τοῦτου ἀδυνάτου ὄντος, πρόπλασμα ἢ εἰκὼν αὐτοῦ. Ἐκαστον δὲ τῶν προβλημάτων, αἵτινα γεννῶνται, κατευθύνει τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν ἐπὶ ὠρισμένα ὅργανα τοῦ ὄντος, ἢ ἐπὶ γεγονότα τοῦ τρόπου τοῦ βίου του, τὰ ὁποῖα τώρα πλέον παρατηροῦνται με ἐντελῶς διάφορον ὅμα ἢ πρότερον. Ἄλλαις λέξεσι, τὰ κυριώτατα τῆς μόρφῃς καὶ τοῦ βίου τοῦ ὄντος, τὰ ὁποῖα ἴσως ἔχουσιν καὶ πρότερον παρατηρηθῇ, ἐπανέρχονται νῦν εἰς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς προσοχῆς καὶ παρατηροῦνται δεύτερον καὶ ἀπὸ νέων ἀπόψεων, διότι ὁ παῖς ἐξετάζει νῦν συστηματικῶς καὶ σκοπῶν, ἀπευθύνει εἰς τὸ ὄν ἐρώτησιν, προερχομένην ἐκ θεωρητικοῦ διαφέροντος καὶ θέλει νὰ ἐξαγάγῃ ὠρισμένην ἀπόκρισιν. Ἢδη παρατηρεῖ τὸ ὄργανον ὡς ἄξιον παρατηρήσεως, κατανοεῖ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ καὶ τὰς ἰδιορρυθμίας αὐτοῦ, λυομένης δὲ τῆς ἀπορίας του πληροῦται ἱκανοποίησεως καὶ θαυμασμοῦ.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, κατὰ τὴν τοιαύτην ἐπεξεργασίαν δὲν ὑπάρχει ὠρισμένον σχῆμα πορείας διδασκαλίας, ἀλλ' ἐξαρτᾶται αὕτη ἐκαστοτε ἐκ τῶν ἀναφαινομένων προβλημάτων καὶ ἀποριῶν. Τὸ ἐν δὲ προκαλεῖ ἄλλην σειρὰν προβλημάτων καὶ ἄλλην πορείαν ἀναλύσεως καὶ τὸ ἄλλο ἄλλην. Τὰ προβλήματα ταῦτα (αἱ θεω-

(1) Ἀνάλυσιν τῆς πορείας ταύτης παρέχουμεν ἐν τῷ συγγράμματι ἡμῶν «Γενικὴ Διδακτική», τόμ. β', σ. 104—152. Ἐν Ἀθήναις, 1946.

(2) Εἰς τί συνίστανται αἱ παρατηρήσεις αὗται καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐκτελῶνται καὶ καταγράφονται, ὁμιλοῦμεν ἐν ἄλλῳ τμήματι τῆς μελέτης ἡμῶν.

ρητικαὶ ἐρωτήσεις) ἐκπηγάζουσιν ἐκ τῶν ἐν τῷ ἡμερολογίῳ παρατηρήσεων. Καθ' ὅς δὲ περιπτώσεις πρόκειται νὰ διδαχθῇ βιολογικῶς φυσικόν τι ὄν, ὅπερ δὲν κατέστη ὑποκείμενον ἰδιαίτερας παρατηρήσεως, τὰ προβλήματα καὶ αἱ ἀπορίαι γεννῶνται διὰ καταλλήλου θέσεως τοῦ σκοποῦ. Πάντως ἡ διδασκαλία ἀφορμᾶται ἢ ἐκ τῆς θέας τῆς κατασκευῆς τῶν ὁργάνων τοῦ ὄντος, ἢ ἐκ τῆς θέας τοῦ τρόπου τοῦ βίου του.

Διὰ τινων παραδειγμάτων θὰ καταστῇ τοῦτο σαφές.

Διδασκομένου τοῦ λαγῶ, ἂν ἀφορμηθῇ ἡ διδασκαλία ἀπὸ τοῦ σχήματος τῶν ὁργάνων του, δύναται νὰ γεννηθῶσι τοιαῦτά τινα ἐρωτήματα, ἀπαιτοῦντα λύσιν :

α) Διὰ τί ἔχει τοιαύτην κατασκευὴν τοῦ σώματος καὶ τῶν ὁδόντων ;

β) Διὰ τί ἔχει αὐτὰ τὰ σκέλη ; δηλαδὴ τὰ ὀπίσθια τόσον μακρὰ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πρόσθια ;

γ) Διὰ τί ἔχει αὐτὴν τὴν διάπλασιν τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ὠτων ;

δ) Διὰ τί ἔχει αὐτὸ τὸ χρῶμα ; κ.τ.λ.

Ἄν ὅμως ἀφορμηθῇ ἡ διδασκαλία ἀπὸ τοῦ τρόπου τοῦ βίου του, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ συνηθέστερον καὶ ὀρθότερον, τότε θὰ στραφῇ ἡ προσοχὴ εἰς τὴν διαλεύκανσιν τῶν ἐπομένων προβλημάτων :

α) Πῶς κατορθώνει ὁ λαγὼς νὰ τρώγῃ αὐτὴν τὴν τροφήν ; (π.χ. τὸν φλοιὸν τῶν δένδρων). Παρατήρησις τῶν ὁδόντων, τῶν χελέων, περιγραφή καὶ ἰχνογράφησις τῶν ἐμπροσθίων ὁδόντων. Ἐξήγησις τοῦ φαινομένου.

β) Πῶς κατορθώνει ὁ λαγὼς νὰ προφυλάσσεται ἀπὸ τοῦς τόσον πολλοὺς ἐχθρούς του, ἐνῶ ἡ φύσις οὐδὲν ὄπλον παρέσχεεν εἰς αὐτὸν πρὸς ὑπεράσπισίν του ; Πρῶτον διὰ τοῦ χρώματός του. (Παρατήρησις αὐτοῦ καὶ εὑρεσις ἐρμηνείας τῆς ἐρωτήσεως). Δεύτερον διὰ τῆς προσεκτικότητός του καὶ τῆς δεξυτηνότητος τῶν αἰσθητηρίων του. (Παρατήρησις τῶν αἰσθητηρίων του, ἰδίᾳ τῶν ὠτων καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. Κατανόησις τῆς δεξυτηνότητος αὐτῶν). Τρίτον διὰ τῆς ταχύτητός του. (Παρατήρησις τῶν σκελῶν, ἰχνογράφησις τῶν ὀπισθίων σκελῶν. Ἐρμηνεία).

γ) Πῶς προφυλάττει αὐτὸν ἡ φύσις ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ γένους του ; (Διὰ τῆς πολυτοκίας του. Ἐξ ἐνὸς ζεύγους πόσοι ἀπόγονοι δύναται νὰ παραχθῶσιν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, ἢ ἐντὸς ἐνὸς ἔτους ;).

Ὡσαύτως κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νυκτερίδος διὰ τῆς θέσεως καταλλήλου σκοποῦ δύναται νὰ ἀνακύψωσι τὰ ἐπόμενα ἐρωτήματα : Τί τρώγει ἡ νυκτερίς ; Κατὰ ποίας ὥρας ἀναζητεῖ τὴν τροφήν της ; Πῶς ἀντιλαμβάνεται τῆς λείας της ; Πῶς συλλαμβάνει αὐτήν ; Πῶς κατορθώνει νὰ διαφεύγῃ τοὺς ἐχθρούς της ; Πῶς περιπατεῖ ; Πῶς ἀναπαύεται ; Πῶς διέρχεται τὸν χειμῶνα ;

Πάντως πρέπει νὰ καταβάλληται φροντίς, ὥστε ἡ διδασκαλία νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ ὀρθῆς ἀφετηρίας, ἐκ τῆς ὁποίας νὰ ἐκπηγάζωσι προβλήματα καὶ ἀπορίαι.

Μετὰ τὴν τοιαύτην δ' ἐπεξεργασίαν τοῦ ὅλου ἢ καὶ ἐκάστου τμήματος αὐτοῦ τελείται συγκεφαλαιωτικὴ περιγραφή τοῦ ὁργάνου καὶ τοῦ τρόπου τῆς λειτουργίας του, διότι ἀμφοτέρω ταῦτα συνεδέθησαν ἤδη καὶ συνεπληρώθησαν διὰ τῆς γενομένης ἐξετάσεως. Προσέτι κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην πρέπει ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ἐκτὸς τῆς κοινῆς συνεργασίας ἀπάντων τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως νὰ παρενδύονται καὶ ὁμαδικαὶ καὶ ἀτομικαὶ καὶ σιωπηραὶ ἐργασίαι αὐτῶν. Πρέπει ὡσαύτως νὰ γίνεται δαψιλὴς χρῆσις τῆς ἰχνογραφησεως χαρακτηριστικῶν τμημάτων τῶν διδασκομένων σωμάτων καὶ καταγραφὴ τῶν νέων λέξεων καὶ τῶν τεχνικῶν ὀρων.

Ἐδῶ λήγει ἡ πρώτη φάσις τῆς διδασκαλίας, τ. ἔ. ἡ ὑπὸ τῶν μαθητῶν πρόσκησις τῶν πραγματικῶν στοιχείων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν φυσικόν ὄν. Ὄταν δὲ δὲν ὑπάρχῃ γενικόν τι, ὅπερ νὰ ἐξαχθῇ, ἢ δὲν εἶναι ἀκόμη καιρὸς πρὸς τοῦτο, λήγει ἐδῶ ἡ κυρίως διδασκαλία πρὸς πρόσκτησιν τοῦ νέου.

Συχνότατα ὅμως ἐπακολουθεῖ περαιτέρω **ἐπεξεργασία πρὸς ἐξαγωγὴν ποικίλων πορισμάτων**. Αὕτη συνίσταται α') εἰς σύντομον περιγραφὴν τοῦ διδασθέντος, περιέχουσιν τὰ κύρια αὐτοῦ χαρακτηριστικὰ (μορφολογία). β') Εἰς κατάταξιν

τοῦ διδασκόμενου εἰς ομάδας συνανηκόντων ἀντικειμένων⁽¹⁾. Οὕτω σχηματίζονται ομάδες ζώων, φυτῶν, ἀνθέων, φύλλων, ριζῶν κ.τ.λ. ἐπὶ τῇ βάσει ἢ συστηματικῆς τινος διατάξεως, ἢ ἀπλῶς ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος (συστηματοποιήσεις), ἢ τῆς χρησιμότητος τῶν φυσικῶν ὄντων διὰ τὸν ἄνθρωπον (δηλητηριώδη ἔντομα ἢ φυτὰ, ἀρωματικά φυτὰ κ.τ.λ.). γ') Εἰς κρίσεις πάντοιας, ἐκπηγαζούσας ἐκ τῆς διδασκαλίας (ὥραϊον, εὐφυές, δειλόν, ἄγριον κ.τ.λ.). δ') Εἰς ἐξαγωγήν βιολογικῶν ἀληθειῶν ποικίλης φύσεως. ε') Εἰς ἐξαγωγήν βιολογικῶν νόμων. Ὡς καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν⁽²⁾, ἡ ἐξαγωγή τῶν βιολογικῶν ἀληθειῶν εἶναι εὐχερύτερα καὶ πρέπει νὰ τελεῖται συχνότερον, ἐνῶ οἱ νόμοι προϋποθέτουσιν ὀριμώτερον σκέψιν καὶ πρέπει βαθμυδὸν καὶ μετὰ προσοχῆς νὰ ἀποκτῇ συνείδησιν αὐτῶν ὁ μαθητής. Ὁ διδάσκαλος ὅμως ὀφείλει πάντοτε νὰ ἔχη αὐτοὺς ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ ἐξετάσει ἐκάστου σώματος καὶ κατὰ δεξιὸν τρόπον νὰ προπαρασκευάζῃ τὴν κατανόησιν αὐτῶν.

Ἀπασαι δὲ αἱ ἐργασίαι αὗται βάσιν ἔχουσι καταλλήλους συζητήσεις καὶ συγκρίσεις ποικίλης φύσεως, μὴ δυναμένης γενικῶς νὰ καθορισθῶσιν. Οὕτω συγκρίνονται ζῶα καὶ φυτὰ πρὸς ἄλληλα καὶ ἐξαίρονται ὁμοιότητες καὶ ἀνομοιότητες, μεμονωμένα ὄργανα πρὸς ἄλληλα, σχέσεις τόπου διαμονῆς καὶ διατροφῆς, ἢ κατασκευῆς ὁργάνων καὶ διαμονῆς, ἢ κινήσεως καὶ διατροφῆς εἰς πλείονα διδασκόμενα ὄντα.

Τέλος δὲ ἐπακολουθοῦσιν **ἐφαρμογαί**, αἵτινες ὡσαύτως δύνανται νὰ εἶναι ποικιλώταται, π. χ. ἰχθυογραφίαι, ἢ κατασκευαὶ διὰ πηλοῦ ἢ ἄλλης ὕλης ὁλοκλήρου τοῦ διδασκόμενου φυσικοῦ ἀντικειμένου, ἢ ὀρισμένων μελῶν αὐτοῦ. Ἐπισκόπησις εἰκόνων καὶ ἐξηγήσεις αὐτῶν. Προφορικαὶ περιγραφαὶ τοῦ διδασκόμενου, ἢ ἐκθέσεις γραπταί. Ἀνάγνωσις καταλλήλων περιγραφῶν περὶ τοῦ διδασκόμενου καὶ ποιημάτων σχετικῶν πρὸς αὐτό. Ἑρμηνεῖα ρητῶν, ἢ αἰνιγμάτων σχετιζομένων πρὸς τὸ διδασκόμενον: «Οὐδὲν ὁδὸν ἄνευ ἀκανθῶν». «Ἀπὸ ὁδοῦ βγαίνει ἀγκάθι καὶ ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ὁδός». Ἐφαρμογαὶ ἐξαχθεῖσιν ἐννοιῶν ἐπὶ νέων σχέσεων. Συμπληρώσεις τῶν φυσιογνωστικῶν συλλογῶν, αἱ ὁποῖαι γίνονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, διὰ κατατάξεως τῶν διδασκόμενων φυσικῶν ὄντων εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν κ.τ.λ.

Τὸ κορύφωμα ὅμως τῶν ἀσκήσεων καὶ τὸ σπουδαιότατον εἶδος αὐτῶν εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διδασκόμενων ἀληθειῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν μαθητῶν, ἢ θεραπεία τῶν διδασκόμενων, ἢ ἐμπρακτος πρὸς αὐτὰ ἀγάπη. Ἐφαρμοστέα ἰδίᾳ θεραπεία φυτῶν καὶ ζώων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀπαιτήσεων, τὰς ὁποίας προβάλλει ὁ βίος αὐτῶν, ἀσχολία ἐν τῷ κήπῳ, φειδὼ τῶν ζώντων ὁργανισμῶν, ἀγάπη πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς τὴν φύσιν καὶ εὐάρεστος ἀναστροφή μετ' αὐτῆς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος τῆς ἀσκήσεως, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ἄριστον, πρέπει νὰ προσλαμβάνῃ μεγίστην ἔκτασιν, μὴ περιοριζόμενον εἰς μόνην τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐκτεινόμενον εἰς ὅλον τὸν βίον τοῦ μαθητοῦ καὶ ἐκδηλούμενον καὶ ἐντὸς τοῦ σχολείου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν τοιαύτην εἰδικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἐν τῇ κοινότητι φυσικῶν ὄντων στρέφεται καὶ πάλιν ἡ ἐξετάσις πρὸς τὸ ὅλον, ἐξεταζομένης τῆς κοινότητος ὡς ἐνιαίου ὅλου. Γίνεται ὡσαύτως κατάταξις τῶν διδασκόμενων ὄντων καὶ τῶν ἐξαχθέντων βιολογικῶν καὶ ἄλλων πορισμάτων. Οὕτως οἱ μαθηταὶ τακτοποιοῦσι τὰς κτηθείσας γνώσεις καὶ δύνανται πλέον νὰ κατανοήσωσιν ἄνευ κόπου, ὅτι, ὅπως τὸ ζῶον συνίσταται ἐξ ὁργάνων, αἵτινα ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀποτελοῦσιν αὐτό, καί, ὅπως τὸ φυτὸν ἀποτελεῖται ἐκ διαφόρων ὁργάνων, οὕτω καὶ ἡ διδασκόμενα κοινότης ἔχει τὰ ἰδικά της μέλη, αἵτινα εἶναι τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα, φυτὰ καὶ ἀνόργανα ὄντα. Τὰ ζῶα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῶν φυτῶν, τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, τ. ἔ. ἀπὸ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κοινότητος. Τὰ φυτὰ ἐξαρτῶνται ἐν μέρει ἀπὸ τῶν ζώων, ἀλλὰ πολὺ ἰσχυρότερον ἀπὸ τῶν ἀνοργάνων μελῶν τῆς κοινότητος. Πλὴν δὲ τούτων τῶν ὑλικῶν ἐπιδρά-

(1) Περὶ τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν ἴδε Ν. Ἐξαρχοπούλου, Γενικὴν Διδακτικὴν, ἔ. ἀ.

(2) Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ βιολογικοῦ νόμου καὶ τῆς βιολογικῆς ἀληθείας καὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ αὐτῶν ποιούμεθα τὸν προσήκοντα λόγον ἐν τῇ εἰδικῇ μελέτῃ ἡμῶν.

σεων λαμβάνουσι χώραν καὶ ἐπιδράσεις φυσικῶν δυνάμεων. Οὕτω τὸ φῶς, ἡ θερμότης καὶ ἡ βαρύτης ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὸν βίον τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ἡ θερμότης δὲ καὶ ἡ βαρύτης ἐπιδρῶσι καὶ ἐπὶ τὰ ἀνόργανα ὄντα.

Πρὸς ἐπιτυχίαν ὅμως τῆς διδασκαλίας τῶν φυσιογνωστικῶν κατὰ τὰς μνημονευθείσας ἀρχὰς εἶναι ἀνάγκη οἱ διδάσκοντες τὸ μάθημα τοῦτο νὰ προβαίνωσιν εἰς ὀρισμένην προεργασίαν, ἀναφερομένην κυρίως εἰς τὰ ἐπόμενα σημεῖα:

1. Εἰς ποίας τάξεις τοῦ σχολείου, ἐν ᾧ ὑπηρετοῦσι, πρέπει νὰ τελεῖται ἡ διδασκαλία τῶν φυσιογνωστικῶν καὶ ἐπὶ πόσας ὥρας καθ' ἑβδομάδα.

2. Ἡ πόλις, ἢ τὸ χωρίον, ἐν τῷ ᾧ ὑπηρετοῦσι, παρέχει κατάλληλον ἔδαφος πρὸς διάταξιν τῆς ὕλης κατὰ τὰς μνημονευθείσας ἀρχὰς; Καὶ ἐν καταφατικῇ περιπτώσει, ποῖαι κοινότητες καὶ ποῖαι ἐκτάσεις ἐπιτρέπεται νὰ διδασκῶσιν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν καὶ κατὰ ποίαν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν.

3. Πόσον χρόνον θὰ ἀπαιτήσῃ ἡ διδασκαλία ἐκάστης τῶν ἐκλεχθεῖσιν κοινοτήτων ἢ ἐκτάσεων.

4. Ποῖα ζῶα, φυτὰ καὶ ὀρυκτὰ περιλαμβάνει ἐκάστη ἐξ αὐτῶν.

5. Ποῖα ἐξ αὐτῶν ἐνδείκνυται νὰ ἀποτελέσωσιν ὑποκείμενον διεξοδικῆς διδασκαλίας καὶ κατὰ ποίαν σειρὰν καὶ ἀκολουθίαν θὰ χωρήσῃ αὕτη.

6. Ποίων ἄλλων φυσικῶν ὄντων, ἀξιοσημίων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τόπου ἢ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ἐνδείκνυται ἡ συστηματικὴ διδασκαλία.

7. Πῶς δύνανται νὰ διαμορφώσωσι τὸν σχολικὸν αὐτῶν κήπον⁽¹⁾ καὶ τὸ διδακτήριον εἰς μεγάλην βιοτικὴν κοινότητα, ἄλλαις λέξεσι: ποῖα ζῶα καὶ φυτὰ πρέπει νὰ θεραπεύωσιν ἐν αὐτῷ, καὶ διὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ καθίσταται φανερὰ ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτησις αὐτῶν.

8. Τὸ τελικὸν πόρισμα τῆς τοιαύτης προεργασίας τῶν διδασκόντων τὸ μάθημα τοῦτο θὰ εἶναι: α) Τάξεις, εἰς τὰς ὁποίας θὰ διδάσκηται ἡ Φυσιογνωσία, β) Διδακτέαι ἐν ἐκάστη τάξει βιοτικαὶ κοινότητες καὶ βιοτικαὶ ἐκτάσεις. γ') Κατάλογος ζώων, φυτῶν καὶ ὀρυκτῶν, περιλαμβανομένων εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν. δ') Ζῶα, φυτὰ καὶ ὀρυκτὰ διδακτέα διεξοδικῶς. ε') Ἄλλα ζῶα, φυτὰ καὶ ὀρυκτὰ, ἐντόπια καὶ ξένα, διδακτέα βιολογικῶς ἐκτὸς τῶν κοινοτήτων.

Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ τελεῖται ἡ τοιαύτη προεργασία ἐνωρὶς, καὶ διὰ τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων, ἵνα ἔχῃ καιρὸν ὁ διδάσκων νὰ ἐπισκεφθῇ ἀνέτως καὶ ἐπανειλημμένως τὰς διδασκόμενας κοινότητας καὶ συλλέξῃ ἐξ ἀμέσου ἐποπτείας, ὅσα στοιχεῖα θεωρεῖ χρήσιμα.

Ἐχει προσέτι καθήκον ὁ διδάσκων τὸ μάθημα τοῦτο νὰ καθορίσῃ, κατὰ ποῖον τρόπον καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου, εἰς τὰς τάξεις τοῦ ὁποίου δὲν διδάσκειται ἡ Φυσιογνωσία, θὰ δύνανται νὰ ἀσχολῶνται περὶ τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως.

Τ Ε Λ Ο Σ

(1) Καὶ περὶ χρησιμοποίησεως τοῦ σχολικοῦ κήπου ὡς μέσου ἐποπτικοῦ τῆς φυσιογνωστικῆς διδασκαλίας ἴδε τὴν σχετικὴν μελέτην ἡμῶν, προσεχῶς ἐκδοθησομένην. Ἴδε καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου, Γενικὴν Διδακτικὴν, Β, σ. 221 κ. ἔ.

Σ. Μ. ΚΑΛΛΙΑΦΑ
Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΟΧΙ ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΤΕΚΝΩΝ ΟΥΤΕ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΩΝ

Από μίμησιν μερικῶν πολιτῶν λαῶν τῆς σημερινῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητας, οἱ ὅποιοι προηγήθησαν ἡμῶν εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμόν, καὶ οἱ ὅποιοι διανύουν σήμερον σφοδρὰν πολλῶν εἰδῶν κρίσιν, ἤρχισαν ἀπὸ ἐτῶν νὰ καλλιεργοῦνται καὶ εἰς ἡμᾶς, τοὺς Ἑλληνας, πολλὰ ἄτοπα, τὰ ὅποια θέλουν ἀποβῇ ἐν τέλει καταστρεπτικά, ἂν ταχῶς δὲν ἐκλείπουν. Ἐν ἐκ τῶν ἀτόπων τούτων εἶναι ἡ σήμερον ἀρκετὰ διαδεδομένη γνώμη, ὅτι οἱ γονεῖς ὀφείλουν νὰ φέρωνται πρὸς τὰ τέκνα τῶν ὡς πρὸς φίλους, νὰ ἐπιδιώκουν νὰ συνδέωνται μὲ αὐτὰ διὰ τῶν δεσμῶν τῆς φιλίας καὶ ὄχι διὰ τῶν μέχρι τοῦδε καθιερωμένων δεσμῶν τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ὑπακοῆς τῶν τέκνων πρὸς τοὺς ἡλικιωμένους γονεῖς, ἀπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἐπὶ πολὺν χρόνον ἡ ζωὴ ἐκείνων.

Σχετικὴ δὲ μὲ αὐτὴν εἶναι καὶ ἡ γνώμη, ὅτι καὶ μετὰ διδασκάλων καὶ μαθητῶν πρέπει νὰ ἐπικρατοῦν σχέσεις φιλίας, ὅμοιαι πρὸς ἐκεῖνας, αἵτινες συνάπτονται μετὰ μαθητῶν.

Ἡ γνώμη ἐκείνη περὶ φιλικῶν σχέσεων μετὰ γονέων καὶ τέκνων φαίνεται, ὅτι ἱκανοποιεῖ πολλοὺς γονεῖς, οἵτινες, καθ' ὅσον προχωρεῖ ἡ ἡλικία τῶν τέκνων τῶν, μὲ θλίψιν διαισθάνονται, ὅτι πλησιάζει ὁ χρόνος, καθ' ὃν θὰ ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ αὐτὰ. Καὶ διὰ τοῦτο μὲ κάθε τρόπον, ἐπομένως καὶ ἀντικαθιστῶντες τὸν φυσικὸν σύνδεσμόν τῶν μὲ τὰ τέκνα διὰ τοῦ τεχνητοῦ τῆς φιλίας, προσπαθοῦν νὰ κρατοῦν αὐτὰ πλησίον τῶν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο. Ἰκανοποιεῖ δὲ ἡ γνώμη αὕτη καὶ ἄλλους γονεῖς, οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ μὴ φαίνωνται ἀσυγχρόνιστοι, εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ δόγμα τοῦ συγχρονισμοῦ καὶ τῆς ἀπεριορίστου ἀνεξαρτησίας ἀπὸ πάντα ἐσωτερικὸν δεσμόν καὶ τῆς ὑποδουλώσεως εἰς τὰς ἐγωιστικὰς ὁρμὰς τείνει πολλάκις νὰ γίνῃ κτῆμα καὶ αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων, ὡς συνέβαινεν εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ 4ου πρὸ Χ. αἰῶνος καὶ ἐξῆς.

Ἰκανοποιεῖ δὲ καὶ πολλοὺς νεωτερίζοντας ἐκπαιδευτικούς λειτουργοὺς ἡ περὶ συνάψεως φιλικῶν σχέσεων μὲ τοὺς μαθητὰς συγχρονισμένη (:) παιδαγωγικὴ αὕτη διδασκαλία, διότι καὶ οὗτοι ἢ κατέχονται ἀπλῶς καὶ μόνον ἀπὸ τὸν δαίμονα τοῦ συγχρονισμοῦ ἢ μερικοὶ εὐρίσκουν αὐτὴν λίαν κατάλληλον εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀποσύνθεσιν, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει ὁ κομμουνισμός.

Διὰ ταῦτα εἶναι ἄξιον νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἀκριβέστερον :

Ἐμφυτος εἶναι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἡ ἀνάγκη πρὸς ἀμοιβαίαν τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων στοργὴν καὶ ἡ ροπή πρὸς συνάψιν φιλικῶν σχέσεων μὲ πρόσωπα ἔξω τῆς οἰκογενείας.

Ἄλλ' ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ οὐδέποτε ἐπιτρέπει ἄνευ διαμαρτυρίας ἀμοιβαίαν φιλίαν γονέων καὶ τέκνων, ὡς εἶναι ἡ φιλία μετὰ παιδιῶν ἢ ἐφήβων. Εἶναι κατὰ ἐντελῶς ἀφύσικον, «ἂν νεανίαι ἢ νεάνιδες προσφωνοῦν τοὺς γονεῖς τῶν μὲ τὰ κύρια αὐτῶν ὀνόματα καὶ ἀκόμη ἀφυσικώτερον ἂν εἰς τὰ ὀνόματα ταῦτα δίδουν μορφὴν ἀστεϊσμοῦ ἢ εἰρωνείας ἢ καὶ χονδροειδοῦς χλευασμοῦ, ὡς συμβαίνει μετὰ τῶν φίλων» (1).

Εἶναι κατὰ ὅλως διεστραμμένον νὰ καλῇ ὁ υἱὸς ἢ ἡ κόρη τὸν πατέρα ὄχι μὲ τὴν λέξιν «πατέρα» ἢ «μπαμπᾶ» ἢ «πατερούλη», ἀλλὰ μὲ τὴν λέξιν «Βαγγέλη» ἢ «Βαγγελᾶκη» ἢ «Βάγγο» κ.τ.τ., ὡς διδάσκουν συγχρονισμένοι τινὲς παιδαγωγοὶ ἀπὸ σκοποῦ ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς πατρίδος καὶ ἄλλοι τινὲς ἀνόητοι. Ἡ φυσικὴ ἀμοιβαία σχέσις γονέων καὶ τέκνων εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκριζωθῇ, ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ ἀπωθῇ εἰς τὸ ἀσυνείδητον καὶ ἐκεῖθεν νὰ δρᾷ ὀλε-

(1) Ε. Aepli, Lebenskonflikte, 1942, σ. 168 κλπ.

θρίως. Καὶ ὁ τυχὸν χεῖριστος υἱὸς καὶ ὁ κάκιστος πατήρ, μόνον τοῦτο παραμένουν υἱὸς καὶ πατήρ.

Ἐκ φύσεως τὰ τέκνα δὲν θέλουν ποτὲ νὰ ἀφίνουν τὰ γοητευτικὰ ὀνόματα «πατέρα» καὶ «μητέρα».

Καὶ οὐδέποτε διὰ τοῦτο πρέπει νὰ συγγέωνται ταῦτα μὲ τὰ ὀνόματα φίλων καὶ χωρὶς διάκρισιν νὰ ἀντικαθίστανται δι' αὐτῶν.

Φιλία εἶναι δυνατόν ταχῶς νὰ ἐξαφανίζεταί, ἀλλ' ἡ στοργικὴ ἀμοιβαία σχέσις γονέων καὶ τέκνων εἶναι ἔμφυτος, ἐρριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφότου οὗτος ἀνεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς· διὰ τοῦτο δὲ οὐδέποτε χάνεται.

Ἄν ὅμως τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἀναγνωρίζεταί με τὴν ἀρμόζουσαν σαφήνειαν, ἂν ὑπάρχῃ εἰς τὴν συνείδησιν συγκεχυμένον, ἢ ἂν βαθύτερον ἀπωθῇται, τότε τὴν ἀκατάλυτον ταύτην ἀλήθειαν παραλαμβάνει τὸ ἀσυνείδητον καὶ διαρκῶς τὴν ἐνδυναμώνει μὲ δύναμιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει ἐκ τῆς ἀνέκαθεν, ἀφότου ὑπάρχει ἀνθρώπος, ἐρριζωμένης εἰς τὴν ψυχὴν ζωντανῆς εἰκόνας, ἐκ τοῦ καλουμένου ἀρχετύπου, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός.

Τοιοιουτρόπως δὲ ἡ ἀντίθεσις, ἡ ὁποία ὑπάρχει μετὰ τῆς συνειδητῆς, φανερᾶς συμπεριφορᾶς, ἥτις ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς πραγματικότητος δὲν εἶναι γνησία, καὶ τῆς περισσότερον παρ' ὅσον πρέπει δυναμωμένης καλυτέρας γνώσεως, τὴν ὁποίαν ἔχει τὸ ἀσυνείδητον, ἡ ἀντίθεσις αὕτη ὁδηγεῖ εἰς ψυχικὰς συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι ἐν τέλει ὁδηγοῦν εἰς γενικωτέρας κοινωνικὰς συγκρούσεις.

Ἄλλ' εἰς συγκρούσεις ὁδηγεῖ καὶ ἄλλο γεγονός σχετικὸν μὲ τὴν τάσιν πρὸς καλλιέργειαν φιλίας μετὰ γονέων καὶ τέκνων, τὸ ἀκόλουθον :

Τίποτε βεβαίως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἴπῃ τις κατὰ τῆς εὐλόγου ἱκανοποιήσεως τῆς ἐπιθυμίας τοῦ υἱοῦ ἢ τῆς θυγατρὸς νὰ καλοῦν εἰς τὸ σπῖτι **κάποτε - κάποτε** τοὺς φίλους ἢ τὰς φίλας τῶν. Ἄλλ' ὑπάρχουν συγχρονισμένοι γονεῖς, οἱ ὅποιοι δὲν εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ καταλάβουν, πόσον ἀναγκαῖον εἶναι νὰ συγκατατοῦν σταθερῶς τὰς μυστικὰς ζωογόνους δυνάμεις τῆς οἰκογενειακῆς τῶν ζωῆς.

Πιστεύουν ἐξ ἀδυναμίας ἢ ἐκ τοῦ μωροῦ φόβου, μὴ κατηγορηθοῦν ἀπὸ ἄλλους, ὅτι εἶναι καθυστερημένοι, πιστεύουν διὰ τοῦτο, ὅτι **συχνά-πυκνά** πρέπει νὰ ἀφίνουν ἀνοικτὰς θύρας καὶ παράθυρα εἰς τὰς συγκεντρώσεις τῶν νεαρῶν τέκνων τῶν. Καὶ τοιοιουτρόπως αὐξάνεται μὲ τὸν καιρὸν ὁ ἀριθμὸς τῶν φιλοξενουμένων, τῶν πρὸς διασκέδασιν συγκεντρωνομένων νέων, μὲ τοὺς ὁποίους πολλάκις συμφύρονται καὶ νεάνιδες.

Καὶ δὲν εἶναι σπάνιον νὰ μετέχουν ἐνεργῶς τῶν διασκέδασεων τούτων καὶ οἱ ἡλικιωμένοι γονεῖς, ἀφοῦ δὲ πρέπει νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ φυσικὴ, ἡ ὁμαλὴ, σχέσις γονέων πρὸς τέκνα, ἐνηλίκων πρὸς ἀνηλίκους, διὰ τῶν σχέσεων φιλίας. Καὶ τοιοιουτρόπως μεταβάλλεται τὸ σπῖτι εἰς «δρόμον», εἰς «δημοσίαν ἀγορὰν» καὶ παύει νὰ ἐλκύῃ πλέον τὸν υἱὸν ἢ τὴν θυγατέρα. Ὁ δι' ἀνοικτῶν θυρῶν καὶ παραθύρων ἀνεμποδίστως εἰσερχόμενος παγετὸς ἐξωτερικὸς ἀνεμὸς ἀρχίζει νὰ γεννᾷ κρίσιν ψυχικὰ καὶ εἰς τὰ τέκνα καὶ εἰς τοὺς γονεῖς. Καὶ τὸ τέλος εἶναι ὅτι οὐδεὶς πλέον εὐρίσκει εὐχαρίστησιν εἰς τὸ σπῖτι. Μεταβάλλεται τοῦτο, ὡς εἶπομεν, εἰς ἀγορὰν ἢ εἰς ξενοδοχεῖον. Ἄλλ' εὐχαρίστησιν δὲν εὐρίσκουν, ὡς εἶναι φυσικόν, οὔτε ἔξω ἀπὸ τὸ σπῖτι.

Ψυχικὴ ἀνωμαλία, νεύρωσις ἢ καὶ ψύχωσις εἶναι τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα τοῦ συγχρονισμοῦ τούτου.

Οἱ γονεῖς ἀνήκουν εἰς ἄλλην, προγενεστέραν γενεάν· ἂν δὲ εἶναι ψυχικῶς ὑγιεῖς καὶ δυνατοί, θὰ ἔχουν ἀποκτήσει πολλὴν ὀρθὴν πείραν τῆς ζωῆς.

Τὰ τέκνα ὅμως μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ εἰσερχοῦνται εἰς τὴν ζωὴν καὶ νὰ λαμβάνουν κάποιαν πείραν αὐτῆς. Εὐτυχισμένα θὰ εἶναι, ἂν ἔχουν γονεῖς εὐρώστους ψυχικῶς, ὥστε ἀβιάστως νὰ διατηροῦν οὗτοι τὴν πρὸς τὰ τέκνα στοργὴν τῶν συνδεδεμένων μὲ τὴν ἔμφυτον σοβαρότητα, ἡ ὁποία εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος τῆς ὀρθῆς αὐτῶν διαπαιδαγωγήσεως.

Εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ περὶ τοῦ Κινεζικοῦ γάμου ὁ ἴσως ἐπιφανέστατος

σινολόγος του 20ού αιώνα Ριχάρδος Γουλιέλμος (Richard Wilhelm) λέγει τα ακόλουθα: «Οὐδαμῶς τὸ βαθύτατον νόημα τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας ἔχει ἐκφρασθῇ καλύτερον παρὰ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντες λόγους τοῦ Κομφουκίου: Ἡ μερίστη ἔννοια τῆς φύσεως, λέγει ὁ Κομφουκίος, εἶναι νὰ κατέχουν ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ τὴν ἀρμόζουσαν εἰς αὐτοὺς θέσιν. Μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς φυλῆς ὑπάρχουν αὐστηροὶ κύριοι: οὗτοι εἶναι οἱ γονεῖς. Ἄν ὁ πατὴρ εἶναι ἀληθινὸς πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἀληθινὸς υἱός, ὁ μεγαλύτερος ἀδελφὸς μεγαλύτερος ἀδελφός, ὁ δὲ νεώτερος ἀδελφός νεώτερος ἀδελφός, ὁ σύζυγος ἀληθινὸς σύζυγος καὶ ἡ σύζυγος ἀληθινὴ σύζυγος, τότε ἡ οἰκογένεια βαδίζει ἐπὶ τῆς ὁρθῆς ὁδοῦ. Διὰ δὲ τούτου, ὅτι ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ ὁρθῶς κανονίζεται, ὁ κόσμος βαδίζει ἐπὶ σταθερᾷ τροχιᾷ».

Ὁ νοσηρὸς τῆς ἐποχῆς μας συγχρονισμὸς ὅμοια διδάσκει, ὡς εἴπομεν, καὶ περὶ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων διδασκάλων πρὸς μαθητάς. Ἄλλ' ὅτι οἱ διδάσκαλοι εἶναι ἐνήλικοι, οἱ δὲ μαθηταὶ ἀνήλικοι, ὅτι ἐκεῖνοι ἔχουν λάβει ἀρκετὴν, ἄλλοι περισσότεραν, ἄλλοι ὀλιγωτέραν πείραν τῆς ζωῆς, τοῦτο παραβλέπεται ὑπὸ πολλῶν.

Ἀγνοοῦν δὲ οἱ συγχρονισμένοι οὗτοι πρὸς τούτοις, ὅτι εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀνέκαθεν ἐρριζωμένη εἶναι ἡ εἰκὼν, ὁ ἀρχέτυπος, τοῦ ὑπερέχοντος, τοῦ σοφοῦ. Ὄθεν, ἂν ὁ πραγματικὸς διδάσκαλος δὲν ἐπιδιώκῃ νὰ γίνεταί ὅσον τὸ δυνατόν ἀριωτέρα ἐνσάρκωσις τοῦ ἀρχέτυπου ἐκείνου, ἀλλὰ τουναντίον ἂν ἐξομοιούμενος μετὰ τοὺς μαθητάς του, συμπαίζων κατὰ κανόνα μετ' αὐτοὺς, συγχωρεῖται, συνδιασκεδάζων ἢ καὶ μεθυσκόμενος κ.τ.τ., ἀπωθῇ εἰς τὸ ἀσυνείδητον τὸν ἀρχέτυπον ἐκεῖνον τοῦ σοφοῦ, τοῦ ὑπερέχοντος, τότε γεννῶνται συγκρούσεις ψυχικαὶ ὅμοιαι πρὸς ἐκείνας, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι γεννῶνται ἐκ τῆς παρὰ φύσιν ἐπιδιωκομένης φιλίας μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων. Τοιαύτη φιλία κάθε ἄλλο παρὰ γνησίαν ἀγάπην πρὸς τὴν νεολαίαν γεννᾷ. Διότι **ἡ γνησία ἀγάπη τοῦ ἡλιωμένου πρὸς τὸν ἀνήλικον προϋποθέτει τὴν μεταξὺ αὐτῶν φυσικὴν ἀπόστασιν.** Ἡ κατάργησις ἄρα τῆς ἀποστάσεως ταύτης γεννᾷ ψευδῇ, πλαστήν, ἀγάπην, καθὼς πείθεται ὁ προσεκτικὸς παρατηρητής, ὅταν τύχῃ νὰ παρατηρῇ διδασκάλους καὶ μαθητάς φρόδην-μύγδην συναναστρεφόμενους ὡς φίλους, ὡς δῆθεν ἴσους πρὸς ἴσους.

Ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα—οἷον αἱ παιδικαὶ θεατρικαὶ παραστάσεις, αἱ ἀθλητικαὶ δημόσιαι ἐπιδείξεις νεανίδων σχεδὸν γυμνῶν—ἀνόητα καὶ δλέθρια διδάγματα, ὑπενθυμίζουν ὅσα πρὸ 2400 περίπου ἐτῶν ἔλεγεν ὁ Πλάτων βλέπων τὸν κατήφορον, εἰς ὃν ἐβάδιζεν ἡ σύγχρονος μετ' αὐτὸν Ἑλλάς. «Ὁ πατὴρ, λέγει οὗτος⁽¹⁾, συνηθίζει νὰ γίνεταί ὅμοιος μετὰ παιδὶ καὶ νὰ φοβῆται τοὺς υἱούς, ὁ δὲ υἱὸς συνηθίζει νὰ γίνεταί ὅμοιος μετὰ τὸν πατέρα καὶ νὰ μὴ αἰσχύνεται, μηδὲ νὰ φοβῆται τοὺς γονεῖς, διὰ νὰ εἶναι δὲ ἐλεύθερος... Καὶ ὁ διδάσκαλος φοβεῖται καὶ χαϊδεύει μαθητάς, καὶ μαθηταὶ ἀδιαφοροῦν διὰ διδασκάλους. Καὶ ἐν γένει οἱ μὲν νέοι προσπαθοῦν νὰ ὁμοιάζουν καὶ νὰ διαγωνίζωνται πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ εἰς λόγους καὶ εἰς ἔργα, οἱ δὲ γέροντες συναναστρεφόμενοι ἄνευ διακρίσεως μετὰ τοὺς νέους γεμίζουν ἀπὸ ἀστεϊσμοῦ καὶ χαριεντισμοῦ, μιμούμενοι τοὺς νέους, διὰ νὰ μὴ φαίνονται ὅτι εἶναι δυσάρεστοι εἰς αὐτοὺς μηδὲ δεσποτικοὶ κ.τ.τ.».

Τὰ θλιβερά ἀποτελέσματα τῆς κοινωνικῆς ταύτης ἀκαταστασίας εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλους ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἤθελον λάβει γνῶσιν τῶν σκέψεων ἡμῶν τούτων, εἶναι λίαν πιθανὸν νὰ ὑπάρξουν τινές, οἱ ὁποῖοι ἤθελον εἰπῇ, ὅτι εἶναι ἀσυγχρόνιστοι, ὅτι εἶναι σκέψεις καθυστερημένων καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα λέγουν οἱ καμαρώνοντες διὰ τὸν συγχρονισμόν των.

Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι τὰ διδάγματα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς παρέχουμεν ἀνωτέρω, προέρχονται ἐκ τῆς συγχρόνου Ψυχολογίας τοῦ βάθους, ἥτις πηγάζει ἐκ τῆς συγχρόνου Ψυχιατρικῆς.

Ἄλλ' ἡ σύγχρονος αὕτη Ψυχολογία δὲν εἶναι ἡ κατὰ πολλὰ καὶ οὐσιώδη

(1) Πολιτείας η', 562, Ε.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ—ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ—ΗΘΙΚΗ

ΧΑΡ. ΣΚΑΛΙΣΙΑΝΟΥ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ - ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

2. ΤΙΣ Η ΑΛΗΘΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Ἐκθέσαντες ἐν τοῖς ἄνω τὰς διαστροφάς, τὰς ὁποίας ἔχει ὑποστῇ ἐν τῇ συνειδήσει πολλῶν ἐκ τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ συναφὴς μετ' αὐτὴν ἔννοια τῆς δημοκρατίας, ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τοῦ τίς ἡ ἀληθής, ἡ ἄνευ διαστροφῶν, ἔννοια τῆς ἐλευθερίας, εἰς τί δηλαδὴ συνίσταται τὸ μέγα τοῦτο τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὸν ποῦ λέγεται ἐλευθερία.

Λέγοντες οἱ ἄνθρωποι ὅτι ποθοῦν τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐννοοῦν συνήθως ὅτι θέλουν νὰ μὴ τοὺς ἐμποδίζουσιν ἄλλοι εἰς τὸ νὰ πράττουν ὅ τι θέλουν ἐκάστοτε, νὰ μὴ παρεμβάλλουσιν ἄλλοι προσκόμματα εἰς τὴν βούλησιν των. Ἄλλ' ἡ οὕτως νοουμένη ὡς ἐλευθερία, ἐάν ὑποτεθῇ ὅτι ἀποκτᾶται ἀπὸ τὸν ἕνα, θὰ εἶναι δουλεία διὰ τὸν ἄλλον, εἰς βάρος τοῦ ὁποίου πάντως θ' ἀποκτηθῇ, καὶ εἰς τὸ τέλος θὰ εἶναι δουλεία δι' ὅλους, λαμβανόμενου ὑπ' ὅψιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει συνήθως ἐγωϊστικούς σκοποὺς καὶ ἐπιχειρῶν νὰ τοὺς πραγματοποιῇ θὰ παραβιάζῃ κατ' ἀνάγκην τὴν ἐλευθερίαν ἄλλου καὶ οὗτος πάλιν ἄλλου κ.ο.κ. Ἐλευθερία λοιπὸν ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἐμποδίων, ἐλευθερία ἐξωτερική, εἰς τὴν πραγματικότητα ὄχι μόνον δὲν εἶναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐφικτή, ἀλλὰ καὶ ἐπιδιωκομένη ὑπ' αὐτῶν μεταβάλλεται εἰς δουλείαν δι' αὐτοὺς τούτους. Καὶ προβάλλεται μὲν συνήθως ὑπὸ τῶν ἠθικολόγων ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἡ ἐλευθερία, καὶ οὕτω νοουμένη ὡς ἐξωτερική, εἶναι ἐφικτή, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ προσέχῃ ἕκαστος ὅπως μὴ παραβιάζῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοιαύτη ἐλευθερία δὲν θὰ εἶναι δι' ἕκαστον ἄνθρωπον ἀπόλυτος, ἀφοῦ θὰ περιορίζεται ἀπὸ τὸν σεβασμὸν ἐκ μέρους τοῦ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἄλλου, θὰ εἶναι καὶ δυσχερὲς ὑφ' ἐκάστου ἐπιτευκτὴ, διότι δὲν εἶναι δυνατόν εἰς ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν νὰ γνῶρίζῃ ἕκαστος ἕως ποῦ πρέπει νὰ περιορίζῃ τὴν δρᾶσιν του, ὥστε νὰ μὴ παραβιάζῃ τὴν ἐλευθερίαν ἄλλου, καὶ δὲν δύναται ὡς ἐκ τούτου νὰ εὑρεθῇ γενικὸς κανὼν ῥυθμίζων τὴν πρὸς ἀλλήλους συμπεριφορὰν τῶν ἀνθρώπων μετ' ἀφετηρίαν τὴν ἔννοιαν τῆς οὕτω νοουμένης ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἡ ἐλευθερία, νοουμένη ὡς ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἐμποδίων, δὲν εἶναι ἐπιτευκτὴ, ἐπιδιωκομένη δὲ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων

ἐπιστημονικῶς ἀστήρικτος καὶ ἐπιστημονικῶς καὶ χρονικῶς ἀρκετὰ πεπαλαιωμένη Ψυχολογία τοῦ Φρόντ, ἥτις ἐξακολουθεῖ νὰ σκορπίζει τὰ δλέθρια αὐτῆς διδάγματα εἰς τὴν Πατρίδα ἡμῶν.

Ἡ ἐπιστημονικῶς ὁρθὴ Ψυχολογία τῶν ἡμερῶν ἡμῶν εἶναι ἡ ἐκ τῆς σχολῆς τῆς Ζυρίχης ἐκπορευομένη, τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας κατὰ τὰς τελευταίας 2—3 δεκαετίας ἠχοῖσαν νὰ ἀναγνωρίζουν μετ' ἀξιοζήλευτον σπουδὴν πρὸ πάντων αἱ Ἀγγλοσαξωνικαὶ χῶραι, αἵτινες νοσοῦσαι καὶ αὐταί, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ χῶραι, καταδεικνύουν μόνον τοῦτο ἀκαταγώνιστον τὴν πρὸς ἀνάγκησιν ὁρμήν.

μεταβάλλεται εἰς δουλείαν. Τὸ ἀγαθὸν λοιπὸν τῆς ἐλευθερίας δὲν πρέπει νὰ ζητῆται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔξω εἰς τὸ περιβάλλον του, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ. «Ἐνδον ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ», λέγει ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος. Ὄντως ἀληθῆς ἐλευθερία, συνάμα δὲ καὶ ἐφικτὴ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μόνον ἡ *ἐσωτερικὴ ἐλευθερία*, ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐσωτερικῶν ἐμποδίων, τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ ὑπὸ τῆς ζωικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ὑπαγορευόμενα αὐτῷ ἐγωϊστικῶς ἐνστικτικῶς, τὰ ὁποῖα ἀντιστρατεύονται συνήθως τὴν εἰς τὸ ἀγαθὸν τείνουσαν βούλησίν του καὶ ὠθοῦν αὐτὸν εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως τότε μόνον εἶναι ἀληθῶς ἐλεύθερος, ἐσωτερικῶς ἐλεύθερος, ὅταν κατορθῶν νὰ καταπνίγῃ τὰ ἐν αὐτῷ ἐγωϊστικῶς ἐνστικτικῶς, τὰ ὁποῖα τὸν ὠθοῦν εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ, καὶ ἀφήνῃ οὕτω ἐλευθέραν ἢτοι ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὰ ἐνστικτικὰ ταῦτα τὴν βούλησίν του θέτῃ φιλαλήλους σκοποὺς πρὸς πραγματοποίησιν εἰς τὸν βίον του καὶ ἐπιδιώκῃ ἐπομένως πάντοτε τὸ ἀγαθόν. Τοιοῦτος δὲ, ἱκανὸς νὰ καταπνίγῃ τὰ ἐγωϊστικὰ του ἐνστικτικὰ καὶ ν' ἀφήνῃ ἐλευθέραν τὴν βούλησίν του εἰς τὰς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον τάσεις της, εἶναι ὁ φιλάλληλος καὶ ἐνάρετος. Μόνον ὁ ἐνάρετος εἶναι ἀληθῶς ἐλεύθερος, διότι μόνον αὐτὸς ζῇ ὡς βούλεται, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ βούλησίς του ἀπηλλαγμένη οὖσα τῆς δουλείας εἰς ταπεινὰ συμφέροντα καὶ πάθη τείνει πάντοτε πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον, ἐνῶ ὁ ἰδιοτελὴς καὶ φαῦλος, ὁ ὁποῖος ὑποδουλῶναι τὴν βούλησίν του εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ζωικῆς του φύσεως ὑπαγορευόμενα αὐτῷ συμφέροντα καὶ πάθη καὶ σύρεται ὑπ' αὐτῶν βιαίως εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ, δὲν εἶναι ἐλεύθερος. Ὅπως ὀρθότατα λέγει ὁ Ἐπίκτητος, «ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ζῶν ὡς βούλεται· ὃν οὔτε ἀναγκάσαι ἔστιν οὔτε κωλύσαι οὔτε βιάσασθαι... Οὐδεὶς τῶν φαύλων ζῇ ὡς βούλεται· οὐ τοίνυν οὐδ' ἐλεύθερός ἐστιν» (*).

Μόνον ὁ χρηστὸς καὶ ἐνάρετος, ὁ ἀλτρουϊστὴς, ὁ κατορθῶν νὰ καταπνίγῃ τὸν ἐν αὐτῷ ἀτομισμὸν καὶ ὡς κατ' ἐξοχὴν σκοπὸν τοῦ βίου του θέτῃ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συνανθρώπων του, τοῦ συνόλου, τῆς Πατρίδος, τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, εἰ δυνατόν, μόνον αὐτὸς εἶναι ἀληθῶς ἐλεύθερος. Ὁ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐλεύθερος εἶναι καὶ ἀνδρεῖος, ἀληθῶς ἀνδρεῖος, διότι, ὡς χρηστὸς καὶ ἐνάρετος καὶ ἀποφασισμένος, ὡς ἐκ τούτου, ν' ἀγωνισθῇ μὲ αὐτοθυσίαν διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ δικαίου ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινῶνι, δὲν ὑποκύπτει εἰς τὴν βίαν κανενός, ὥστε νὰ παραδεχθῇ ἢ νὰ πράξῃ τι παρὰ τὰς ἠθικὰς του ἀρχάς, οὔτε ἀποτρέπεται ἐκ συμφέροντος ἢ ἐκ φόβου ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιδιώκῃ ὅ,τι εἶναι—καὶ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι εἶναι—ἐντιμὸν, ὀρθὸν καὶ δίκαιον, ἔστω καὶ ἂν ὑποβάλλεται εἰς στερήσεις ἢ δεσμὰ ἢ ἀπειλεῖται μὲ στερήσεις ἢ δεσμὰ ἢ καὶ μὲ αὐτὸν τὸν θάνατον, ἔστω καὶ ἂν ὑποβάλλεται εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ πράξῃ τι κακὸν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ἀμοιβῆς. Ὁ τοιοῦτος εἶναι ἐλεύθερος, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὸς καὶ τὸ ἔθνος του διατελοῦν ὑπὸ ζυγόν, ἀφοῦ ὡς ἀληθῶς ἐλεύθερος ποὺ εἶναι θὰ διατηρῇ ἄσβεστον τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ θὰ εἶναι πρόθυμος νὰ ὑποστῇ πᾶσαν θυσίαν πρὸς ἀνάγκησιν τῆς ἰδικῆς του καὶ τῆς τοῦ ἔθνους του ἐλευθερίας. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν καὶ ὁ ἐθνικὸς μας ποιητὴς Σολωμὸς ἀποκαλεῖ «ἐλευθέρους πολιορκημένους» τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὴν φρουρὰν τῆς ἱερᾶς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου, ὅτε ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1825—1826, διότι ὄντως ἦσαν ἐλεύθεροι, ἂν καὶ πολιορκημένοι, ἀφοῦ ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὴν ὑψίστην ἀρετὴν τῆς αὐτοθυσίας ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ ἦσαν ἀποφασισμένοι ν' ἀποθάνουν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπως καὶ ἀπέθανον διὰ νὰ παραμείνουν μέχρι τέλους τοῦ βίου τῶν ἐλευθέρων. Ἐλεύθεροι ἦσαν καὶ οἱ Κρήτες μαχηταὶ καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ὅτε ἐπολιορκοῦντο κατὰ

(*) Ἀρριανὸς «Ἐπικτήτου διατριβαί» IV. 1, 1.

τὸ 1865 εἰς τὴν Μοῖνῃν τοῦ Ἀρκαδίου ὑπὸ τριῶν μυριάδων Τούρκων, ἀφοῦ ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ προσφέρουν, ὅπως καὶ ἐν τέλει προσέφερον, ἑαυτοὺς ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας. Ἐλεύθεροι ἔζησαν καὶ ἀπέθανον ὅσοι χρηστοὶ καὶ ἐνάρετοι Ἕλληνες κατὰ τὴν τρισχιλιετῇ ζωὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους «μηδὲν ὑπολογιζόμενοι μήτε θάνατον μήτε ἄλλο μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ» ἐθυσίασαν προθύμως καὶ τὴν ζωὴν τῶν ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν ἰδανικῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Τὸν ἰδεώδη τύπον ἐναρέτου καὶ χρηστοῦ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀληθῶς ἐλευθέρου καὶ ἀνδρείου πολίτου, ἐνεσάρκωνεν ὁ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος ἐλέγχων πάντοτε τοὺς πράττοντας τὸ κακὸν ἠδιαφόρει διὰ τὰς συνεπείας τὰς ὁποίας ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ δι' αὐτὸν ἕνας τοιοῦτος ἔλεγχος, καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ ἀρνηθῇ νὰ ὑπακούσῃ καὶ εἰς τὸν ἐξωργισμένον δῆμον τῶν Ἀθηναίων, ὅτε τὸν διέτασεν ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου νὰ πράξῃ τι παρὰ τοὺς νόμους καὶ τὸ δίκαιον, καὶ εἰς τοὺς τριάκοντα τυράννους, οἱ ὁποῖοι θέλοντες νὰ τὸν καταστήσουν συνένοχον τῶν κακουργημάτων τῶν τὸν διέταξαν νὰ διαπράξῃ κακὸν εἰς συμπολίτην του. Αὐτὸν ἀσφαλῶς θὰ εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ ὁ ποιητῆς Ὁράτιος, ὅταν ἔδιδεν εἰς τὴν τρίτην ᾠδὴν τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν ποιημάτων του μίαν θαυμασίαν εἰκόνα τῆς ἀτρομήτου ψυχῆς τοῦ δικαίου καὶ σταθεροῦ εἰς τὰς ἠθικὰς του ἀρχὰς ἀνθρώπου. Ἴδου τὸ σχετικὸν μέρος τῆς ᾠδῆς ἐν ἐλευθέρᾳ μεταφράσει:

«Τὸν δίκαιον καὶ σταθερὸν εἰς ὅ,τι ἀποφασίσῃ
Δὲν τὸν ἐκτρέπει ἀπ' τὸν ὀρθὸν τὸν δρόμον ποῦχει πάρει
Οὔτε τοῦ ὄχλου ἢ ὀργῆς ποῦ στ' ἄδικο τὸν σπρώχνει
Οὔτε τὸ μάτι τ' ἄγριο τυράννου ποῦ τὸν σφάζει».

«Δὲν τὸν τρομάζει οὐδ' ὁ Νοτιάς ποῦ δέρνει τὸν Ἀδρία
Οὐδὲ τὸ χέρι τοῦ Διὸς ποῦ ἀστραποβροντᾷ·
Κι' ὁ κόσμος ὅλος ἂν σεισθῇ καὶ πέσῃ ἐπάνωθεν του,
Ἄφοβον κι' ὀρθιον θὰ τὸν βροῦν τοῦ κόσμου τὰ συντρίμμια».

Ὁ ἐνάρετος καὶ ἀληθῶς ἐλεύθερος δὲν ἀπολαύει μόνον τοῦ ὑπεράτατου τούτου ἀγαθοῦ ποῦ λέγεται «προσωπικὴ ἐλευθερία» ὑπὸ οἰασθῆ-ποτε ἐξωτερικὰς συνθήκας καὶ ἂν ζῇ, ἀλλ' εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ στυλοβάτης τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος του, διότι μόνον αὐτός, μὴ ἔχων ἐσκοτισμένην τὴν συνείδησιν ἀπὸ χαμερπῆ συμφέροντα ἢ πάθη, ἔχει τὴν εὐθυκρισίαν νὰ κρίνῃ καὶ τὴν εὐσυνείδησιν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀρίστους εἰς τὰ αἰρετὰ ἀξιώματα καὶ ἔχει ἐν ταυτῷ καὶ τὴν εὐψυχίαν ν' ἀγωνίζεται μὲ αὐτοθυσίαν κατὰ παντὸς ἐσωτερικοῦ ἢ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ ἀπειλοῦντος τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας ἢ τὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς. Δι' αὐτὸ ὅπου οἱ περισσότεροι πολῖται εἶναι ἐσωτερικῶς ἐλεύθεροι, χρηστοὶ δηλαδὴ πολῖται, ἀπηλλαγμένοι τῆς δουλείας εἰς συμφέροντα καὶ πάθη, ἐκεῖ οὔτε ἡ τυραννὶς δύναται νὰ εὕρῃ πρόσφορον ἔδαφος οὔτε ἡ ἐδαφικὴ ἀκεραιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας δύναται νὰ κινδυνεύουν, δεδομένου ὅτι ἡ ἐδαφικὴ ἀκεραιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία μιᾶς χώρας ὡς μόνον στήριγμα ἔχουν τὴν προθυμίαν τῶν πολιτῶν τῆς εἰς θυσίας ὑπὲρ αὐτῆς, τοιαύτην δὲ προθυμίαν μόνον χρηστοί, ἀληθῶς ἐλεύθεροι πολῖται ἡμποροῦν νὰ ἔχουν.

Διὰ τοὺς αὐτοὺς, ἀντιθέτως, λόγους ὁ φαῦλος, ὅσον δήποτε φιλελεύθερον καὶ ἂν εἶναι τὸ πολίτευμα, ὅφ' ὃ ἀσκεῖ τὰ πολιτικά του δικαιώματα, οὔτε προσωπικῆς ἐλευθερίας οὔτε πολιτικῶν ἐλευθεριῶν δύναται νὰ ἀπολαύῃ, συμβάλλει δὲ συγχρόνως τὸ καθ' ἑαυτὸν καὶ εἰς τὴν ἀπωλείαν τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος του. Διότι ἔχων πάντοτε ὡς γνώμονα εἰς τὰς κρίσεις του καὶ εἰς τὰς πράξεις του τὸ συμφέρον, τὸ κακῶς ἐννοούμενον ἀτομικὸν συμφέρον, δὲν ἔχει τὴν

παρρησίαν νὰ ἐλέγξη τὰς πράξεις ἄλλων πολιτῶν ἢ τῶν ἀρχόντων, ἂν ἐλπίζῃ ὅτι ἔχει νὰ προσπορισθῇ ὠφέλημά τι ἢ ἂν φοβῆται μήπως πάθῃ τι κακὸν ἀπὸ αὐτοῦς, τουναντίον μάλιστα τὰς ἐπαινεῖ καὶ τὰς ἐνισχύει εἴτε διὰ τὸν ἕνα λόγον εἴτε διὰ τὸν ἄλλον. Κόλαξ οὕτω τῶν ἐκάστοτε ἰσχυόντων οὔτε περὶ προσώπων οὔτε περὶ πραγμάτων ἔχει ποτὲ σταθερὰν γνώμην, ἀλλὰ μεταβάλλει πεποιθήσεις καὶ ἀρχὰς ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἀμφιταλαντεύσεων τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῶν πιθανοτήτων νίκης τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ κόμματος ἢ ἀναρρήσεως εἰς τὴν ἀρχὴν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πολιτικοῦ προσώπου. Ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτικὸς ἢ ὁ ἄρχων, ὅταν εἶναι φαῦλος, δὲν εἶναι ἐλεύθερος, δὲν ἀπολαύει προσωπικῆς ἐλευθερίας. Ἀποβλέπων εἰς τὸ πολιτεύεσθαι ὡς εἰς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα ἢ ὡς στάδιον ἀναδείξεως καὶ ἱκανοποιήσεως τοῦ ἑγῶ του καὶ ὄχι ὡς εἰς παλαιστραν ἀγῶνων καὶ θυσιῶν ἐκ μέρους τοῦ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ γίνεται δοῦλος τῶν ἀτομικῶν του συμφερόντων ἢ τῆς φιλαρχίας του, δοῦλος καὶ τῶν ἐκλογέων του, διὰ τῆς ψήφου τῶν ὁποίων ἀναμένει νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τὰ αἰρετὰ ἀξιώματα καὶ τῶν ὁποίων διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται παρὰ τὴν συνειδησίην του νὰ θεραπεύῃ τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα εἰς βάρος τῶν συμφερόντων τῆς ὁλότητος. Τοιοῦτος πολιτικὸς παρουσιάζει οἰκτρὸν θέαμα ἀνελευθέρου ἀνθρώπου. Παραπαίων συνήθως καὶ εἰς τοὺς λόγους του καὶ εἰς τὰς πράξεις του ἐκθειάζει σήμερον πρόσωπα, τὰ ὁποῖα χθὲς ἐχαρακτήριζεν ὡς προδοτικὴν, ἐπειδὴ τὴν ἠκολούθει ὁ ἀντίπαλός του. Ὁ τοιοῦτος, ἐκτὸς τοῦ ὅτι γίνεται κακὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ἀρχομένους ἡθῶν, γίνεται πολλάκις πρόξενος καὶ δεινῶν συμφορῶν εἰς τὴν πατρίδα του, διότι δὲν διστάζει ἐνίοτε καὶ νὰ διακυβεύσῃ ὕψιστα συμφέροντα καὶ αὐτὴν τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του συμπτῶν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς κατ' αὐτῆς, ὅταν τὸ συμφέρον του ἢ ἡ φιλοδοξία του ἐπιβάλλουν εἰς αὐτὸν τοῦτο, φθάνων τοιοιτοτρόπως καὶ μέχρι τοῦ ἐγκλήματος τῆς προδοσίας.

Ὁ φαῦλος καὶ ἀνελεύθερος πολίτης στερεῖ ἑαυτὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν καὶ συντελεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὸ νὰ στερηθοῦν αὐτῶν καὶ οἱ ἄλλοι, ὅσον δὴποτε φιλελεύθερον καὶ ἂν εἶναι τὸ πολίτευμα ὑφ' ὃ ἀσκεῖ τὰ πολιτικά του δικαιώματα. Ἀσκῶν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς αἰρετοὺς ἄρχοντας ὄχι μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἐκλέξῃ τοὺς κατὰ τὴν γνώμην του ἱκανοὺς καὶ διατεθειμένους νὰ ἐργασθοῦν ὁλοψύχως ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ συνόλου, ἀλλ' ἐκείνους παρ' ὧν ἐλπίζει νὰ ἱκανοποιηθῶν ἀτομικαί του βλέψεις ἢ ἐπαγγελματικὰ ἢ ταξικὰ συμφέροντα, ἐκλέγει ὄχι τοὺς κατ' αὐτὸν ἀρίστους, ἀλλὰ τοὺς χειρίστους, διότι μόνον παρὰ τῶν τελευταίων δύναται νὰ προσδοκᾷ ἱκανοποίησιν τῶν ἀτομικῶν του βλέψεων. Ὅπως δὲ εἶναι αὐτονόητον, ὅπου δὲν κυβερνοῦν οἱ ἄριστοι, ἀλλ' οἱ χειρίστοι, ἐκεῖ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἰσοπολιτεία καὶ ἰσονομία καὶ δὲν δύναται, ἐπομένως, ν' ἀπολαύουν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν οἱ πολῖται. Οἱ οὕτως ἐκλεγόμενοι, ἐπειδὴ ἐκπροσωποῦν συμφέροντα ἀτόμων, δμάδων, ἐπαγγελματικῶν ἢ κοινωνικῶν τάξεων, χωρίζονται κατὰ φυσικὸν λόγον εἰς φατρίας ἀλληλομαχομένας περὶ καταλήψεως ἢ διατηρήσεως τῆς ἀρχῆς, ἵνα κατέχοντες αὐτὴν ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντα ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐκλεκτόρων των. Ἐντεῦθεν ὁ φατριασμός εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν διοίκησιν, ὁ χωρισμός τῶν πολιτῶν εἰς εὐνοομένους καὶ μὴ, αἱ ἐμφύλιοι ἐριδές καὶ διαμάχαι καὶ ὁ ἐκ τούτων κίνδυνος καὶ τῆς τυπικῆς καταργήσεως τῶν ἐλευθεριῶν διὰ τῆς ἰδρύσεως τυραννίδος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐδαφικὴ ἀκεραιότης καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς πατρίδος κινδυνεύουν ἐκεῖ ὅπου οἱ πολῖται εἶναι κατὰ πλειονότητα φαῦλοι. Διότι τοιοῦτοι πολῖται εἶναι κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ δειλοί, καὶ δὲν δύναται ὡς ἐκ τούτου ἐν στιγμαῖς κιν-

ΣΠ. ΠΑΓΙΑΤΑΚΗ

Λιδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῶν Παιδαγωγικῶν
τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Aix-en-Provence Ὑποδιευ-
θυντοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ρόδου

Η ΛΟΓΙΚΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Α'.

Εὐλόγος θὰ ἦτο ἡ ἐκπληξίς ποὺ θὰ προκαλοῦσε σ' ὅσους δὲν ἔχουν μυηθῇ στὰ μυστήρια τῆς παιδικῆς ψυχῆς τὸ θέμα «Παιδικὴ Λογικὴ», δοθέντος ὅτι, κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνας καὶ μοναδικὸς τρόπος τοῦ λογικῶς σκέπτεσθαι. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ αἱ μελέται τῶν κοινωνιολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀνέτρεψαν τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν φιλοσόφων τοῦ 18ου αἰῶνος σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξίν μιᾶς πανανθρωπίνης λογικῆς ὡς κοινοῦ ὄργάνου γνώσεως ποὺ ἰσχύει δι' ὅλας τὰς ἡλικίας, δι' ὅλας τὰς ἐποχάς, δι' ὅλας τὰς χώρας, ὄργάνου ποὺ ἡ ἀνθρωπότης τὸ βρῆκε τρόπον τινὰ μέσα στὸ νηπιακὸν τῆς λίκνον. Μολονότι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς *ἀνθρωπίνου πνεύματος* μὲ πολλοὺς κοινούς χαρακτηρισμοὺς ποὺ προσιδιάζει στὴν ὑπαρξίν μας, θὰ πρέπη ὥστόσο νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐδῶ μᾶλλον πρόκειται περὶ μιᾶς γενικωτάτης ἱκανότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ πολὺ ὀλιγότερον περὶ μιᾶς λογικῆς λειτουργίας ποὺ ἐκκληροδοτήθη εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος μὲ σαφῆ καὶ προκαθορισμένην μορφήν. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι οἱ Νόμοι τῆς νοήσεως εἶναι κατατεθειμένοι εἰς τὸν ἐγκέφαλον τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν μορφήν ποὺ τοὺς καθιερώνει καὶ τοὺς ἐπιβάλλει ἡ λογικὴ ἀνάλυσις. Μεταξὺ τῆς λογικῆς τοῦ πρωτογόνου καὶ τῆς λογικῆς τοῦ πολιτισμένου ἀνθρώπου, μεταξὺ τῆς λογικῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ τῆς λογικῆς τοῦ ὀρίμου δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν πραγματικότητα διαφορὰ βαθμοῦ, ἀλλὰ διαφορὰ φύσεως. Εὐκόλα βέβαια θὰ συμφωνήσωμεν ὅτι ὁ βοσκὸς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος ἢ ὁ ἄγριος τῆς Πολυνησίας

δύνου νὰ ἐμπνέωνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς αὐτοθυσίας ὑπὲρ εὐγενῶν καὶ ὑψηλῶν ἰδανικῶν, οἷα εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅν-
τες ἰδιοτελεῖς καὶ μικρόψυχοι, οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν μάχιμοι, καλούμενοι ὑπὸ
τὰ ὅπλα ὅπως ὑπεραμυνθοῦν τοῦ πατρίου ἐδάφους, ἢ ἐπιδιώκουν διὰ παν-
τὸς μέσου ν' ἀποφύγουν τὸν κίνδυνον φειδόμενοι τοῦ σαρκίου των ἢ εὐρι-
σκόμενοι ἐκόντες ἄκοντες πρὸ τοῦ ἐχθροῦ γίνονται ριψάσπιδες, οἱ δὲ ἄμα-
χοι—οἱ εὐποροὶ πρὸ πάντων, παραγωγοί, ἔμποροι καὶ ἄλλοι εἰσοδημα-
τίαι—, ἀντί, ὡς ὀφείλουν, νὰ θυσιάζουν μέρος τῶν ὑπ' αὐτῶν κεκτημένων
ὑπὲρ τῶν ἐκ τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου πασχόντων συμπολιτῶν των καὶ
τῶν ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοῦ συνόλου μαχομένων, ἐπωφελοῦνται τῆς δυστυ-
χίας τῆς πατρίδος των, ἵνα αὐξήσουν τὴν περιουσίαν των ἀποκρύπτοντες
ἢ πωλοῦντες εἰς ὑψηλὰς τιμὰς τὰ προϊόντα των ἢ τὰ ἐμπορεύματά των,
ἐπαυξάνοντες δὲ οὕτω τὴν κοινὴν δυστυχίαν συντελοῦν εἰς τὸ νὰ καμφθῇ
τὸ ἡθικὸν τῶν μαχομένων καὶ τῶν ἀμάχων. Ὅπως δὲ πᾶς τις ἐννοεῖ, ὑπὸ
τοιαύτας συνθήκας ἡ ἦττα καὶ ἡ δούλωσις τῆς πατρίδος εἶναι ἀναπόφευ-
κτοί· τὸ ἐγκλήμα ἄρα καὶ τούτων, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων, εἶναι προδοσία.

Ἐξ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων προκύπτει ὅτι ἐλευθερία, ὑφ'
ὅλας αὐτῆς τὰς ὕψεις, ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀρετὴ, ὅπου οἱ
πολῖται εἶναι κατὰ πλειονότητα τοῦλάχιστον, ἐσωτερικῶς, ἐλεύθεροι, φι-
λεργοί, χρηστοί, φιλάλληλοι, ἀνιδιοτελεῖς, πρόθυμοι ἕκαστος εἰς θυσίαν
ὑπὲρ τῶν ἄλλων καὶ ὅλοι ὁμοῦ ὑπὲρ τῆς ὁλότητος, ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότη-
τος, τῆς εὐημερίας καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος· ὅπου δέ, τουναντίον, οἱ
πολῖται εἶναι κατὰ πλειονότητα φαῦλοι, δοῦλοι εἰς ταπεινὰ συμφέροντα
καὶ πάθη, ἐκεῖ καὶ προσωπικὴ ἐλευθερία δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ αἱ
πολιτικαὶ ἐλευθερίαι καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία διατελοῦν πάντοτε ἐν
κινδύνῳ.
(Ἀκολουθεῖ)

δεν διανοοῦνται ὅπως ἕνας σύγχρονος τεχνικός, ἀλλὰ δυσκολευόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν (ὅταν δὲν ἔχωμεν βυθομετρήσει καλὰ τὴν παιδικὴν ψυχὴν), ὅτι μεταξὺ ἐνὸς παιδιοῦ 5 ἐτῶν καὶ τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ του ὑπάρχει ὄχι μονάχα μία διαφορὰ ἀναφερομένη στὸν ὅγκον τῆς ἐμπειρίας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλὰ κυρίως μία διαφορὰ ποὺ ἀφορᾷ τὸν μηχανισμόν τοῦ συλλογισμοῦ. Ὁ Rousseau ἦτο ὁ πρῶτος ποὺ διέγινωσεν, ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι ὥριμος ἄνθρωπος ἐν μικρογραφίᾳ, καὶ ὅτι δὲν ἦτο ἀρκετὴ ἡ ἀπλὴ μεγέθυνσις τῆς μικρογραφίας αὐτῆς διὰ νὰ κάμωμεν ἕνα ἐνήλικον. Ἡ ἀφετηρικὴ αὐτὴ σκέψις ὠδήγησεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ἡ παιδικὴ νοημοσύνη δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ σὰν ἕνα πρόπλασμα, σὰν ἕνα χονδροειδὲς ὑποτύπωμα τῆς νοημοσύνης τοῦ ὥριμου, ἀλλὰ σὰν ἕνας πρωτότυπος καὶ αὐτόνομος πνευματικὸς ὄργανισμός. Ὁ Piaget⁽¹⁾ καὶ ὁ Wallon⁽²⁾, ἂν καὶ ξεκινοῦν ἀπὸ διαφορετικὴν βᾶσιν στὴν ἀνάληψιν τῶν χαρακτηριστῶν τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ παιδιοῦ, μᾶς ἔδωσαν ἐν τούτοις τὴν πληρεστέραν περιγραφὴν καὶ τὴν πλέον συνεπῆ ἐξήγησιν τῆς ψυχικῆς του ιδιορρυθμίας.

Προτοῦ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸν μηχανισμό τῆς λογικῆς, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ σημειώσωμεν μερικὸς χαρακτήρας τῆς παιδικῆς νοήσεως, ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν πορείαν τοῦ συλλογισμοῦ.

Ὁ ὥριμος, ὅταν κατευθύνῃ τὸ πνεῦμά του εἰς τὰς ἰδίας του σκέψεις, εἰς τοὺς ἰδίους του στοχασμούς, ἢ πορεῖ νὰ διακρίνῃ μεταξὺ αὐτῶν διάφορα ἐπίπεδα πραγματικότητος. Ἐκτὸς τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅποιον τὰ ἄλλα ἐπίπεδα κατατάσσονται, ἢ πορεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ἐπίπεδον τῆς πρακτικῆς δραστηριότητος, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν προάγγελον ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πρώτου, τὸ ἐπίπεδον τοῦ παιγνιδιοῦ, τὸ ἐπίπεδον τοῦ ὄνειρου, τὸ ἐπίπεδον τῆς θρησκευτικῆς ἢ μυστικοπαθοῦς ζωῆς. Δὲν χάνεται ὡς τὸσον μέσα στοὺς ἀνομοιογενεῖς δαιδάλους τῆς γνώσεως. Ὁ μέγας Pasteur, μεγαλοφυὴς ἐπιστήμων καὶ συγχρόνως εὐσεβὴς χριστιανός, καταγγέλλει ὡς ἐπιστήμων τὴν θεωρίαν τῆς αὐτομάτου γενέσεως, ἀποδέχεται ὅμως ὡς χριστιανὸς τὸ μυστήριον τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας. Ἀσυνέπεια; Ὁχι. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν πρόκειται ἀπλῶς περὶ δύο ἀληθειῶν, ποὺ δι' αὐτὸν ἀναπτύσσονται εἰς δύο διαφορετικὰ ἐπίπεδα.

Στὸ παιδί δὲν συναντοῦμεν τὴν ἱεράρχησιν αὐτὴν τῶν ἐπιπέδων τῆς πραγματικότητος. Ὁ κόσμος τοῦ πραγματικοῦ καὶ ὁ κόσμος τοῦ παιγνιδιοῦ δὲν διαχωρίζονται μὲ μίαν εὐδιάκριτον ὁροθετικὴν γραμμὴν. Συγγέονται ἢ τοποθετοῦνται ὁ ἕνας ἐπάνω στὸν ἄλλον καὶ τὸ παιδί δὲν πιστεύει τὸν πρῶτον ὡς πραγματικώτερον ἀπὸ τὸν δεύτερον. Ὅταν τὸ παιδί εἶναι κλεισμένον εἰς τὸ ἐγὼ του, πιστεύει εἰς τὴν πλαστὴν ὄντοτητα τοῦ παιγνιδιοῦ. Ἀντιθέτως, ἄλλας στιγμὰς ποὺ ἐπικρατοῦν μὲ τὴν σκέψιν τῶν ἄλλων, λησμονεῖ ὅτι πρὸ ὀλίγου ἐπίστευε καὶ μεταπηδᾷ ἔτσι ἀπὸ τὴν μίαν πραγματικότητα στὴν ἄλλη, παραχωρώντας τοὺς τὴν ἰδίαν πίστιν. Μερικοὶ φρονοῦν, ὅτι ἡ μετάβασις αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἕνα κόσμον στὸν ἄλλον, σὰν νὰ ἦσαν ἔξ ἴσου πραγματικοί, περιπλέκει ἐξαιρετικὰ τὴν διεργασίαν ἐνὸς λογικοῦ συστήματος ποὺ συνεπάγεται τὴν διάρκειαν τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὸ ὅποιον στρέφεται ἡ σκέψις.

Οἱ ψυχολόγοι τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἀπέδειξαν ἀκόμη, ὅτι τὸ παιδί, ἀνίκανον νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν του, εἶναι ἐπίσης ἀνίσχυρον νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Μέχρι τοῦ 7—8 ἐτους ἡ ἔννοια τοῦ *τυχαίου* ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν παιδικὴν νοητικότητα. Ὁ ἐνήλιξ, «ἐὰν τοῦλάχιστον ἔχῃ φθάσει τὸ στάδιον τῆς θετικότητος» (διὰ νὰ χρησιμοποιήσω μίαν προσφιλὴ ἔκφρασιν τοῦ Auguste Comte) «συναντᾷ τὸ τυχαῖον κάθε φορὰ ποὺ αἱ ἀλληλουχίαι τῶν γεγονότων, συγκροτημένων εἰς μίαν ἄλυσιν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν, μοιραίως διασταυρώνονται. Διὰ τὸ παιδί ὅμως, ὅπως καὶ διὰ τὸν πρωτόγονον, δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ τυχαῖον. Τὰ χάσματα, ποὺ «τυχαίως» προξενοῦνται στὴν σει-

(1) Le langage et la pensée. Le jugement et le raisonnement chez l'enfant.

(2) Les origines de la pensée chez l'enfant. L'évolution psychologique de l'enfant.

ρὰν αὐτὴν τῶν γεγονότων, καλύπτονται μὲ ἐξηγήσεις μεταφυσικὰς: «Τὸ παιδί συλλαμβάνει τὸν κόσμον ὡς ἕνα σύνολον προθέσεων καὶ ἐνεργειῶν καλὰ ρυθμισμένων, ποὺ δὲν ἀφίνουν καμμίαν θέσιν διὰ τυχαίας καὶ ἀνεξηγήτους συμπτώσεις»⁽¹⁾. Τὸ παιδί ἀντικαθιστᾷ τὰς αἰτίας μὲ προθέσεις, τὰς συνεπείας μὲ σκοποὺς τόσον καλὰ ὥστε ἡ φυσιογνωσία του θέτει τὸν κόσμον στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνθρώπου ὅπως περίπου καὶ ἡ φυσιογνωσία τοῦ πρωτογόνου. Ἡ περὶ τοῦ κόσμου ἀντίληψις του εἶναι *ὑποκειμενικὴ*, μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν βλέπει τὰ ἀντικείμενα ὅπως εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ ὅπως τὰ φαντάζεται, ὅπως τὰ παριστάνει στὸν ἑαυτόν του. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τὸ παιδικὸν ἱχνογράφημα μᾶς διδάσκει πολλά. Τὸ παιδί ἱχνογραφεῖ μονάχα ὅ,τι γνωρίζει ὡς ἀντικείμενα (ἢ τοῦλάχιστον ὅ,τι πιστεύει ὅτι γνωρίζει) καὶ ὄχι αὐτὸ ποὺ βλέπει. Ἐτσι ἐξηγεῖται πῶς τὸ παιδί, ὅταν ἱχνογραφῇ τὴν πρόσοψιν ἐνὸς σπιτιοῦ, δὲν παραλείπει νὰ ζωγραφίσῃ καὶ τὰ ἐπιπλα ποὺ βρίσκονται στὸ ἐσωτερικόν. Ἡ γνώσις ὅτι ὑπάρχουν κάνει τὸν τοῖχον διαφανῆ...

Τὸ παιδί δὲν παρατηρεῖ ὅπως ἐμεῖς. Ἐνῶ τὸ ἰδικόν μας πνεῦμα προτρέχει τῶν πραγμάτων μὲ τὴν βοήθειαν ἐνὸς ὁργανωμένου συστήματος γνώσεων, τὸ παιδί στερεῖται τῆς ἐνεργοῦ αὐτῆς καὶ μὲ ὑποθέσεις τρεφομένης περιοργείας. Ὑφίσταται παθητικὰ τὴν ἔλξιν τῶν πραγμάτων. Ἡ προσοχή του, ποὺ δὲν εἶναι ὅπως ἡ ἰδική μας *προσοχὴ διευθυνομένη*, στρέφεται πρὸς ὅλα. Βλέπει πράγματα περισσότερα ἀπὸ μᾶς παρατηρεῖ ἰδιαιτέρως πολλὰς λεπτομερείας ποὺ περνοῦν ἀπὸ τὰ μάτια μας ἀπαρατήρητοι. Ὡστόσο τὸ παιδί ἀδυνατεῖ νὰ προχωρήσῃ στὴν ὁργάνωσιν τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν, διότι εἶναι ἀνίκανον νὰ κατευθύνῃ τὴν σκέψιν του εἰς πολλὰ πράγματα συγχρόνως. Αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ χαρακτήρ τῆς παιδικῆς προσοχῆς (προσοχὴ θρασυματικὴ καὶ διαδοχικὴ) ἐρμηνεύει τὴν βασικὴν ἀνεπάρκειαν τῆς ἔννοιᾱς τῶν σχέσεων στὸ παιδί. Κάθε σχέσις (μὲ τὴν λογικὴ ἐκδοχὴ τῆς) συνεπάγεται οὐσιαστικὰ τὴν συνειδητοποίησιν δύο ἀντικειμένων συγχρόνως ἀλλὰ τὸ παιδί ἐξετάζει τὰ ἀντικείμενα διαδοχικά, τὰ μὲν μετὰ τὰ δέ. Τὸ πεδίον προσηλώσεως τῆς προσοχῆς του εἶναι πολὺ στενὸν καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ συνενώσῃ εὐκόλα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δέσμην σχέσεις καλὰ συνδεδεμένας.

Ἡ συνθετικὴ ἀνικανότης εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς γλώσσης καὶ τοῦ παιδικοῦ ἱχνογραφήματος στὰ πρῶτα τοῦ στάδια. Στὴν γλώσσαν αἱ σχέσεις ἀντικαθίστανται μὲ παραθέσεις (juxtapositions). Στὴν φράσιν αἱ λογικαὶ διαρθρώσεις συχνὰ ἀντικαθίστανται μὲ τὸ «καὶ ἔπειτα» ἢ μὲ τὸ «τότε» ποὺ φανερόνουν *διαδοχὰς ἐν χρόνῳ*, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκφράζονιν λογικὰς συνεπείας. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ «λοιπὸν», ποὺ ἐγκαθιστᾷ μίαν σχέσιν συμπερασματικὴν, ἀντιπροσωπεύει μᾶλλον μίαν πρόοδον γλωσσικὴν παρὰ μίαν πρόοδον συλλογιστικὴν. Καὶ πρὸς τὰς προόδους τοῦ λεκτικοῦ αὐτοῦ τῶν σχέσεων, ἀπαιτοῦντες στὸν γραπτὸν ἢ στὸν προφορικὸν λόγον κυρίως προτάσεις εἰς μίαν ἡλικίαν ποὺ τὸ παιδί θὰ ἤμπο-
ροῦσε νὰ παίξῃ μὲ τὸ λογικὸ ὄργανον τῶν ἐξηρημένων προτάσεων.

Β'.

Ἡ μελέτη τοῦ παιδικοῦ ἱχνογραφήματος ὡδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι κάθε λεπτομέρεια ἀποτελεῖ διὰ τὸ παιδί μίαν αὐτῆς ἀπαρτῆσαν καὶ ἀνεξάρτητον ὄντοτητα. Τὸ παιδί τὴν θεωρεῖ «καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' αὐτὴν» καὶ δὲν φροντίζει καθόλου νὰ τὴν τοποθετήσῃ μέσα στὰ πλαίσια τῶν λογικῶν σχέσεων. Ὅταν τὰ μάτια καὶ τὰ αὐτιά παριστάνονται ἔξω ἀπὸ τὸ κεφάλι, ὅταν αἱ ἀναλογίαι καταργοῦνται καὶ αἱ σχέσεις τῶν καταστάσεων μετατοπίζονται, ἢ ποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ προσοχὴ ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβῃ μὲ μιὰ ματιὰ ἕνα ὁργανωμένο σύνολον.

Ἡ σχέσις τοῦ μέρους πρὸς τὸ ὅλον ποὺ ρυθμίζει τὸν μηχανισμόν τοῦ συλλογισμοῦ παραμένει ἐπὶ πολὺ διάστημα ἀτελής στὴν παιδικὴν νόησιν. Ἡ δυσκολία αὕτη, ποὺ ἐμφανίζεται κατ' ἀρχὰς στὴν περιοχὴν τῆς δράσεως, παρουσιάζεται

(1) Piaget, p. 93.

έπειτα και στην περιοχὴν τῆς σκέψεως πού λειτουργεῖ μὲ βάσιν τὸν συλλογισμόν. Ὅταν τὸ παιδί μοιράζῃ μὲ τὸ μυαλό του, λησιμονεῖ τὸ ὅλον. Ὅταν προσθέτῃ, ἀφοῦ τελειώσῃ ἢ πρᾶξις, δὲν ξαναβρίσκει εὐκόλα τοὺς προσθετέους. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐξυπακούει τὴν ἀνάγκην, ὅταν ἔχῃ μπροστά του ἓνα πρόβλημα, νὰ ἐπαγορευνοῦμεν εἰς κάθε σταθμὸν πού ὁδηγεῖ πρὸς τὴν λύσιν, ὥστε τὸ παιδί νὰ περιλαμβάνῃ στὴν ἰδίαν προσπάθειαν συνθέσεως ὅλα τὰ κύρια δεδομένα τοῦ προβλήματος.

Γιὰ τὴ λογικὴν τοῦ παιδιοῦ ὑπάρχουν ἔννοιαι ἀπόλυτοι καὶ ὄχι σχέσεις. Τὸ παιδί τῶν 5 ἐτῶν, πού γνωρίζει νὰ δείχνῃ τὸ δεξιὸ καὶ τὸ ἀριστερὸ τὸ χέρι, θεωρεῖ τὶς ἔννοιαι «δεξιὸν» καὶ «ἀριστερὸν» ὄχι σὰν σχέσεις, ἀλλὰ σὰν ιδιότητες τῶν πραγμάτων. Ἐτσι ἐξηγοῦνται καὶ αἱ δυσκολίαι πού συναντᾷ στὴν περίπτωσιν πού οἱ καταστάσεις ἀνατρέπονται: δυσκολεύεται νὰ δείξῃ τὸ δεξιὸ καὶ τὸ ἀριστερὸ χέρι τοῦ συνομιλητοῦ του πού στέκεται ἀπέναντί του. Εἶναι ἀκόμη γνωστὲς οἱ δυσκολίαι πού προκαλοῦν στὰ πρῶτα μαθήματα τῆς γεωγραφίας αἱ ἐρωτήσεις αἱ σχετικαὶ μὲ τὴν δεξιὰν καὶ τὴν ἀριστεράν ὁχθὴν τοῦ ποταμοῦ. Σχετικὰ tests, πού ἐγίναν στὴν Γαλλίαν μεταξὺ παιδιῶν 8 καὶ 9 ἐτῶν, ἀπέδειξαν ὅτι τὰ $\frac{3}{4}$ τῶν παιδιῶν αὐτῶν πού ἐδειχναν σωστὰ στὸν χάρτην τοὺς παραποτάμους τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Σηκουάνα, ἦσαν ἀνίκανα νὰ κάμνουν τὸ ἴδιον στὴν περίπτωσιν τοῦ Ροδανοῦ, ὁ ὅποιος ῥεεῖ πρὸς τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν. Αἱ ἴδιαι δυσκολίαι χαρακτηρίζουν καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν παιδιῶν. Μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 10 ἐτῶν τὰ $\frac{3}{4}$ τῶν παιδιῶν πολυμελοῦς οἰκογενείας δυσκολεύονται νὰ μᾶς πληροφορήσουν μὲ ἀκριβείαν πόσους ἀδελφούς καὶ πόσας ἀδελφὰς ἔχουν καὶ πόσους ἀδελφούς καὶ ἀδελφὰς ἔχει ὁ κάθε ἀδελφὸς καὶ ἡ κάθε ἀδελφή. Σχεδὸν πάντοτε λησιμονοῦν νὰ λογαριάσουν τὸν ἑαυτό τους, διότι τὸ παιδί συλλαμβάνει ἀπολύτως καὶ ὄχι σχετικῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀδελφοῦ. Βέβαια ὁ Κωστάκης εὐκόλα παραδέχεται ὅτι ὁ Γιώργος εἶναι ἀδελφός του, ἐν τούτοις μὲ κάποιαν δυσκολίαν θὰ συμφωνήσῃ, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Γιώργου καὶ ὅτι ἡ ιδιότης τοῦ ἀδελφοῦ εἶναι τρόπον τινὰ διπλὴ στὴν σημασίαν της. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἀμοιβαιότητος εἶναι ἀποκλειστικὸν σχεδὸν γνώρισμα τῆς ὀρίμου νοημοσύνης. Πρέπει λοιπὸν νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴν τῆς συνθετικῆς λειτουργίας, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ εἶναι πλουτισμένον μὲ στοιχεῖα διάσπαρτα καὶ ἀσύνδετα καὶ ὅτι στὴν συνειδήσιν του κυριαρχεῖ ἓνας κόσμος ἀπελπιστικὰ κομματιασμένος καὶ ἀσυνάρτητος. Αὐτὸ δὲν συμβαίνει, διότι στὴν παιδικὴν σκέψιν τὰ πράγματα εἶναι μεταξὺ τῶν συνδεδεμένα ὄχι μὲ σχέσεις λογικὰς ἀλλὰ μὲ θυμικὰς καταστάσεις πού παίζουν τὸν ρόλον συναισθημάτων συνδέσεως. Ὁ Piaget μᾶς δίδει ἓνα παράδειγμα χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον τὸ παιδί συλλαμβάνει μὲ τὴν σκέψιν του τὰ μέρη ἑνὸς ἐνιαίου ὅλου: Καίτοι τὰ παιδάκια τῆς Γενεύης γνωρίζουν γενικῶς ὅτι ἡ Γενεὴ εἶναι πόλις τῆς Ἑλβετίας, ἀναγνωρίζουν ἐν τούτοις τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ἀποκλειστικῶς ὡς Genevois καὶ ὄχι ὡς Ἑλβετοὺς, διότι δὲν ἠμποροῦν νὰ καταλάβουν πῶς ἠμποροῦν νὰ εἶναι καὶ τὰ δύο συγχρόνως. Ὅταν τοὺς ἐρωτήσουν, συμφωνοῦν, ὅτι ἡ Γενεὴ «πάει μὲ τὴν Ἑλβετίαν» χωρὶς ὅμως καὶ νὰ διακρίνουν ἐδῶ ἓνα μέρος καὶ ἓνα σύνολον. Τὴν μορφήν αὐτὴν τῆς νοήσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κάθε τι συνέχεται πρὸς τὸ ὅλον χωρὶς τὰ διάφορα ἀντικείμενα νὰ συνδέωνται μὲ σχέσεις ἐξαρτήσεως, τὴν ὠνόμασαν μορφὴν *συνκρητικὴν* (syncretique). Ὁ κόσμος τοῦ παιδιοῦ δὲν παρουσιάζεται κομματιαστὸς χάρις στοὺς συνδέσμους αὐτοὺς «ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτό», συνδέσμους αὐστηρὰ ὑποκειμενικοὺς καὶ ἀμεταδότους. Ἰδοὺ δύο ἔννοιαι: «Ὁ ἥλιος στέκεται εἰς τὸν ἀέρα» καὶ «ὁ ἥλιος εἶναι κίτρινος», πού ἔκαμαν μαζί τὴν ἐμφάνισίν τους στὴν συνείδησιν ἑνὸς παιδιοῦ. Καὶ μόνον τὸ γεγονός τῆς συνυπάρξεώς των ἀρκεῖ γιὰ νὰ συμπυκνωθῶν σ' ἓνα ἐνιαῖον σχῆμα. Οἱ ὑποκειμενικοὶ αὐτοὶ σύνδεσμοι δὲν ἐκπλήσσουν ἐκ πρώτης ὥψεως τὸν παρατηρητὴν, γιατί ἠμπορεῖ νὰ συμβῇ ὥστε στὴ διαφορὰν τοῦ προηγουμένου παραδείγματος νὰ συμπλησιάζουν δύο ἔννοιαι λογικὰ ἀφομοιώσιμοι. Ὁ Piaget ἀναφέρει τὴν περίπτωσιν ἑνὸς παιδιοῦ 9 ἐτῶν πού κατανοοῦσε ὁρθὰ τὴν σημασίαν τῆς Ἑλβετικῆς παροιμίας «ἀπὸ ἓνα καρβουνόσκακον δὲν βγαίνει σκόνῃ ἄσπρη» ὅπως

φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἀντίστοιχον πρότασιν: «ἐκεῖνοι πού σπαταλοῦν ἄδικα τὸν καιρὸν τοὺς ἐξυπηρετοῦν πολὺ ἄσχημα τὰ συμφέροντά τους». Ἰδοὺ—θὰ ἀποφανθῇ εὐχαριστημένος ἓνας δάσκαλος—μιά παροιμία πού τὸ παιδί κατενόησε καλὰ γιατί κατάλαβε, ὅτι καὶ αἱ δύο φράσεις σημαίνουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ἀν ὅμως προκαλέσωμεν ἓνα σχόλιον τοῦ παιδιοῦ, τότε θὰ εὐρεθῶμεν ἐμπρὸς στὸν ἐξῆς συλλογισμό: «Τὸ καρβουνό σκακὶν εἶναι μαῦρον καὶ γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ καθαρίσωμε εὐκόλα τὸ τσουβάλι». Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἐκείνους πού χάνουν ἄδικα τὸν καιρὸν τοὺς: «δὲν περιποιοῦνται καλὰ τὰ παιδιὰ τους πού... μαυρίζουν... καὶ δὲν μποροῦν πιά νὰ καθαρισθῶν». Τὸ παιδί ὅμως πολὺ ὀλίγας εὐκαιρίας ἔχει γιὰ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ διασαφηνίσῃ τοὺς συγκεχυμένους αὐτοὺς συνδέσμους, διότι δὲν ἐξηγεῖ, δὲν ἐρμηνεύει, ἀλλὰ βεβαιώνει.

Ἐνῶ διὰ τὸν ἐνήλικον ἡ κρίσις εἶναι ἐξειλιγμένη ἐρμηγεία μιᾶς ἐπαληθεύσεως, διὰ τὸ παιδί ἡ κρίσις ἀποτελεῖ τὸ ἰσοδύναμον μιᾶς βεβαιώσεως. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ παιδικὴ σκέψις, μὲ συγκινητικὴν πραγματικὰ σοβαροφάνειαν προσπαθῇ νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον, καὶ τότε ἀκόμη ἐνεργεῖ μὲ διαβεβαιώσεις ἀφελείας. Κάθε ἰδέα, συχνότατα γέννημα τῆς τύχης ἢ προϊόν μιᾶς αὐθαιρέτου προσεγγίσεως, διαμορφώνεται εἰς πίστιν πού ὑποστηρίζεται μὲ τὴν πῶ σθεναρὰν πεποίθησιν. Εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς καὶ εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, σύμφωνα μὲ τὴν παιδικὴν λογικὴν «πιστεύω» θὰ εἴπῃ «γνωρίζω», τόσον καλὰ μάλιστα ὥστε ἡ παιδικὴ νόησις παράγει μὲ τὸν φυσικώτερον τρόπον μύθους, στοὺς ὁποίους προσκολλάται μὲ μιὰ αὐθορμησίαν ἀνεπιφύλακτον καὶ μὲ μιὰν ἔλξιν ἀκατανίκητον. Ὅταν τὸ παιδί βεβαιώσῃ ὅτι ὁ ἥλιος παρακολουθεῖ τὸν περιπατητὴν κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου, ὅτι ὁ ἄνεμος «θέλει» νὰ ἀνατρέψῃ τὴν καπνοδόχον ἢ ὅτι ἡ καπνοδόχος πού ἔπρεπε «ἐκᾶμε ἄσχημα» νὰ τσακίσῃ ἓνα περαστικὸ διαβάτη, δὲν πρόκειται ἐδῶ περὶ ὑποθέσεως ἢ περὶ γνώμης, ἀλλὰ περὶ βεβαιότητος πού ἔχει ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ἐξηκριβωμένης ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

Πρέπει λοιπὸν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ παιδί εἶναι καταδικασμένον χρόνια ὁλόκληρα νὰ μὴ «καταλαβαίῃ» τίποτε, μὲ τὴν καθιερωμένην σὲ λεξιλόγιον τοῦ ὀρίμου ἐκδοχὴν τῆς λέξεως; Ἀσφαλῶς αὐτὸ δὲν συμβαίνει. Τὸ παιδί ἤδη ἀπὸ τὸν πρῶτον χρόνον ἀρχίζει τοὺς ἀφελεῖς πειραματισμούς του καὶ ἡ πρακτικὴ εὐφυΐα ὁργανώνεται πολὺ καλὰ. Στὴν ἡλικίαν τῶν 13 μηνῶν ὁ μικρὸς γνωρίζει καλὰ ὅτι ἡ φωτιά καίει καὶ ἐνεργεῖ ἀναλόγως. Ἐδῶ ὅμως πρόκειται μᾶλλον περὶ βιωμάτων παρὰ περὶ συνειδητῶν γνώσεων πού βασίζονται εἰς μίαν συγκεκριμένην λειτουργίαν τῆς νοήσεως.

Γ.

Τὸ παιδί δὲν ἐννοεῖ ὅπως ἐμεῖς. Διὰ τὸν ὀριμον «ἐννοῶ» σημαίνει «ἐπιβάλλω μίαν τάξιν», σημαίνει «ὁλοκληρώνω εἰς σύστημα», σημαίνει «καθορίζω ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα στοιχεῖα τοῦ συστήματος». Τὸ παιδί εἶναι ἀνίκανον νὰ προσδιορίσῃ καὶ ματαιοπονεῖται, ὅταν τοῦ ζητοῦμεν νὰ ὁμιλῇ σὰν ἓνα λεξικό. Ἡ ἀδυναμία του ὅμως αὐτὴ νὰ δώσῃ προφορικὰ ἓναν ὁρισμὸν ἀντισταθμίζεται μὲ τὴν ἱκανότητα νὰ δίδῃ ἐμπράγματον μορφήν στὴν ὁριστέαν ἔννοιαν, νὰ τὴν ξῇ, νὰ τὴν «ἐνεργῇ». Πρὶν ἢ ἡδη ἀρχίσῃ τὰ ὁμιλῇ, ἀντιδρᾷ μὲ δροσότητα εἰς καταστάσεις πού μονάχα ἀφοῦ περάσουν ἀρκετὰ χρόνια θὰ κατορθώσῃ νὰ προσδιορίσῃ. Ἐτσι στὴν ἡλικίαν τῶν 4 ἐτῶν χρησιμοποιεῖ ὁρθὰ διάφορα ἀντικείμενα πού τὰ κατανοεῖ μὲ τὴν καθημερινὴν χρῆσιν τους. Στὰ 6 τοῦ χρόνια κατακτᾷ μὲ αἰσθητοποίησιν τὰς πρώτας ἀριθμητικὰς ἐννοίας μὲ ξυλαράκια καὶ κουμπιά, βάζει στὴν σειρὰν ξύλινα στρατιωτάκια γιὰ νὰ κάμῃ πολλαπλασιασμὸν καὶ μοιράζει γλυκίσματα πρὶν νὰ μνηστῇ στὴν τεχνικὴ τῆς διαιρέσεως. «Ἐὰν τὸ παιδί, λέγει ὁ P. Jaif, (1) τῶν ὀκτῶ ἐτῶν προσδιορίσῃ σωστὰ τὸν Μάρνην σὰν ἓνα παραπτόματο τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Σηκουάνα, αὐτὸ συμβαίνει γιατί τὸ παιδί φανταστικὰ ἐταξίδευσεν μὲ τὸ ποταμό-πλοῖον πού εἶδε νὰ γλυστρᾷ ἐπάνω σὲ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ». Στὴν ἰδίαν ἡλικίαν

(1) Essais sur la mentalité enfantine, p. 203.

ἀναγνωρίζει και κατασκευάζει γεωμετρικά σχήματα που δεν είναι εις θέσιν να προσδιορίσει, διότι, διὰ τὰ ἐπιτύχη αὐτό, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπομονώσῃ τὰς ιδιότητάς των, νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεσιν στὴν γενίκευσιν. Πολλὲς φορὲς ἀκόμη συμβαίνει τὸ παιδί, πού βρίσκεται ἐμπρὸς εἰς μίαν γραμματικὴν δυσκολίαν, νὰ ἐφαρμόξῃ ἕναν κανόνα πού δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσῃ.

Οἱ παιδαγωγοὶ τοῦ νέου σχολείου κατάλαβαν πολὺ καλὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ ὅρια τῆς παιδικῆς νοημοσύνης. «*Μαθαίνω*», μᾶς λένε, δὲν σημαίνει «τακτοποιῶ διαφόρους ἐννοίας», ἀλλὰ τὰς ζῶ καὶ τὰς ἀφομοιώνω μὲ τὴν δρᾶσιν, μὲ τὴν ἐνέργειαν.

Καὶ ἐδῶ δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ ἀναφέρωμεν, ὅτι, εἰς μερικὰ σημεῖα τοῦλάχιστον, οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι δὲν προχωροῦν πρὸς πέρα ἀπὸ τὸν σταθμὸν αὐτὸν τῆς νοημοσύνης τῆς δράσεως, τῆς πρακτικῆς εὐφυΐας. Ὁ λεπτοεργὸς καθημερινῶς ἐφαρμόζει πρακτικὰ τὴν Γεωμετρίαν, ἀλλὰ εἶναι ἀνίκανος νὰ σκεφθῇ ἐπάνω στὰς ιδιότητάς ἐνὸς σχήματος καὶ νὰ τὰς ἀναλύσῃ λογικά. Ὁ ἐντιμὸς ἄνθρωπος, πού ἐνστικτωδῶς ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἶναι συνήθως ἀνίκανος νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους τῆς διαγωγῆς του. Τὴν νοημοσύνην αὐτὴν τῆς δράσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν πρακτικὴν ζωὴν, τὴν κατέχει ὁ λεπτοεργὸς μας, πού ἐφαρμόζει τὴν Γεωμετρίαν ἢ ὁ τίμιος βιοπαλαιστής, μέσα στὴν συνείδησιν τοῦ ὁποίου ἡ ἠθικὴ ἀποκτᾷ ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῶν καλὰ συνηρμοσμένων μηχανικῶν ἐνεργειῶν.

Ἀλλὰ, ἂν ἡ κοινωνικὴ συναλλαγὴ μᾶς φαίνεται σὰν μιὰ ἀνώτερη μορφή κοινωνικῆς ζωῆς, πρέπει νὰ συμφωνήσωμεν, ὅτι ἡ νοημοσύνη τῆς δράσεως δὲν εἶναι ἀρκετὴ δι' αὐτήν. Πρέπει νὰ ξαναμάθωμεν τὰς λογικὰς καὶ ἐνσυνειδήτους ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς συλλογιστικῆς σκέψεως, διὰ νὰ ἐξυπηρετηθῇ πραγματικῶς ἡ κοινωνικὴ συναλλαγὴ. Ἰδοὺ ἕνα κοινωνικὸ πρόβλημα, πού νομίζω ὅτι πολὺ ὀλίγον μᾶς ἔχει ἀπασχολήσει. Ἀπὸ 100 καὶ πλέον ἐτῶν οἱ παιδαγωγοὶ ἀπησχολήθησαν σοβαρὰ μὲ τὰ μέσα πού θὰ ἐπιτρέψουν στὸ παιδί νὰ μάθῃ νὰ μεταχειρίζεται τὰ διάφορα ἀντικείμενα, ἔστω ἂν πρόκειται γιὰ χάνδρες πού τὸ παιδί τοῦ Νηπιαγωγείου μανθάνει νὰ περνᾷ σὲ μιὰ κλωστή ἢ γιὰ ἀριθμοὺς πού θεωροῦνται σὰν ὄργανα τοῦ λογαριασμοῦ ἢ γιὰ γραμματικὸς κανόνας πού ἀρκεῖ νὰ ἐφαρμόσωμεν συνειδητά. Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπὸ τὰς συναρμολογήσεις τῶν μηχανισμῶν τῆς πρακτικῆς εὐφυΐας ἔμενεν ἀκόμη νὰ γίνῃ στὸ παιδί ἡ θεωρία τῶν πραγμάτων. Τὰ διατάγματα τοῦ 1887 στὴν Γαλλίαν ὥριζαν «νὰ ἀσκηθῇ τὸ παιδί νὰ βγάξῃ τὴν ἀφρημένην ἐννοίαν, νὰ συγκρίνῃ, νὰ γενικεύῃ, νὰ ἐπισκοπῇ λογικὰς σχέσεις χωρὶς νὰ καταφεύγῃ εἰς εἰδικὰ παραδείγματα». Ἔτσι τὸ κέντρον τοῦ βάρους τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς ἐνεργείας ἔπιπτε στὴν νόησιν.

Δ'.

Ἀδυναμία στὴν ιεράρχησιν τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς πραγματικότητος. Ἀδυναμία νὰ συναρμολογήσῃ ἐννοίας μὲ λογικὰς σχέσεις, ἀνικανότης νὰ σκεφθῇ τὰ πράγματα διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον μορφήν τους καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν δρᾶσιν· αὐτοὶ εἶναι οἱ πρὸς ἐντονὸν χαρακτῆρες τῆς σκέψεως τοῦ παιδιοῦ. Κατὰ τὸν Piaget ἡ ἀνικανότης αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποτέλεσμα ψυχικῆς ἀναπηρίας. Τὸ παιδί δὲν στερεῖται ὁργάνων κρίσεως, ἀλλὰ ἡ ἐγωκεντρικὴ ψυχοσύνθεσίς του εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ μὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ. Καὶ μὲ τὸν ὅρον «ἐγωκεντισμός» ἰδοὺ πού ἐθίξαμεν τὴν καρδίαν τοῦ προβλήματος.

Σὲ μιὰ σχετικὴν διάλεξιν του εἰς τὸ διεθνὲς παιδαγωγικὸν συνέδριον τῶν Παρισίων (1931) ὁ Piaget ὥρισεν ὡς ἐξῆς τὸν παιδικὸν ἐγωκεντισμὸν. «Ὁ ἐγωκεντισμὸς εἶναι μιὰ αὐθόρμητος τάσις πού ρυθμίζει τὴν ψυχικὴν ἐνεργητικότητά τοῦ παιδιοῦ στὰ πρῶτα βήματά του καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται σ' ὅλην τὴν ζωὴν εἰς ὁρισμένας καταστάσεις πνευματικῆς ἀδρανείας. Ἀπὸ ἀρνητικῆς ἀπόψεως ἡ στάσις αὐτὴ ἀντίκειται στὴν ὁργάνωσιν λογικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν στοιχείων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ στὸν συντονισμὸν τῶν μερικῶν σχεδίων πού προ-

βάλλονται εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ τὸ πνεῦμα· μ' ἄλλα λόγια ἀντίκειται στὴν ἀπρόσωπον δρᾶσιν τῆς νοήσεως».

Ἀπὸ θετικῆς ἀπόψεως ἡ στάσις αὐτὴ συνίσταται σ' ἕνα εἶδος ἀπορροφῆσεως τοῦ ἐγὼ ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὁμάδα, μὲ τέτοιον τρόπον ὥστε τὸ ὑποκείμενον νὰ φαντάζεται, ὅτι γνωρίζει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα καθ' ἑαυτά, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα τοὺς ἀποδίδει, ἐκτὸς τῶν καθαρῶν ἀντικειμενικῶν χαρακτῆρων τοὺς, καὶ ιδιότητας πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ ἐγὼ του.

Ὁ ἐγωκεντρικὸς ἀποκαλύπτεται μὲ τὴν ἀνάλυσιν τῶν λέξεων πού μεταχειρίζονται μεταξὺ τους τὰ παιδιά καὶ μὲ τὴν συζήτησιν, ἡ ὁποία, μέχρι τοῦ ἐβδόμου καὶ ὀγδόου ἔτους, δὲν εἶναι παρὰ μίαν σύγκρουσιν ἀντιθέτων διαβεβαιώσεων χωρὶς κατανόησιν καὶ χωρὶς αἰτιολογίαν. Διαχωρισμὸς τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον, πέρασμα ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικὸν κόσμον (πού νοεῖται «ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτὸν») στὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον πού εἶναι κοινὸς σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, αὕτη εἶναι ἡ μεγάλη προσπάθεια τῆς παιδικῆς νοημοσύνης μεταξὺ τῶν 8 καὶ 14 ἐτῶν. Ἡ ἀντικειμενικότης, βασικὴ προϋπόθεσις τῆς Ἐπιστήμης καί, ὑπὸ ὁρισμένην ἐννοίαν, προϋπόθεσις τῆς Ἠθικῆς, εἶναι ἐγγυημένη ἀπὸ μιὰ βασικὴ συμφωνία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· γιὰτὶ ὅ,τι εἶναι ἀντικειμενικόν, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι καὶ κοινὸ σὲ πολλὰ πνεύματα καὶ συνεπῶς ἡμπορεῖ νὰ μεταδοθῇ ἀπὸ τὸν ἕνα στὸν ἄλλον μὲ τὴν ὁμίλιαν. Ἐλλειψὶς ἐνάριθμου λόγου σημαίνει ἔλλειψιν ἀντικειμενικότητος. Ἡ ἀντικειμενικότης λοιπὸν δὲν εὐρίσκεται μέσα στὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ μέσα στὴν κοινωνίαν.

Προσαρμόζων στὴν θέσιν του αὐτὴν τὰ πορίσματα τῶν κοινωνιολόγων πού ἀποδίδουν τὴν προέλευσιν τῶν λογικῶν κατηγοριῶν στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, ὁ Piaget ὑπεγράμμισε τὴν σημασίαν τῆς συνεργασίας στὴν πρόοδο τῆς νοημοσύνης. Ὁ πειραματισμὸς ἐπάνω στὰ πράγματα δὲν εἶναι ἀρκετὸς γιὰ νὰ βγῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰς αὐστηρὰς ὑποκειμενικὰς τοῦ ἀπόψεως καὶ νὰ προσχωρήσῃ στὴν ἀπρόσωπην προοπτικὴν τῆς λογικῆς. Ἡ ἀκριβὴς τοποθέτησις τῶν πραγμάτων στὸν κόσμον τῶν σχέσεων εἶναι δυνατὴ μόνον ἀφοῦ τὸ ὑποκείμενον λάβῃ συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Καὶ ἡ λήψις αὕτη τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνον ὅταν τὸ ὑποκείμενον ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τὸ ἐγὼ του.

Πολλοὶ ἐπίστευαν ὅτι, διὰ νὰ διαπλάσθῃ ἡ νοημοσύνη του, ἦτο ἀρκετὸν νὰ τοποθετήσωμεν τὸ παιδί μπροστὰ στὰ πράγματα καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν αὕτην μοιραίως θὰ ἀναπηδοῦσε στὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ ἕνας κόσμος ὁργανωμένος. Ἀκόμη ἐστοχάσθησαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ προχωρήσωμεν πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία, πού ἐστιοῦντο στὴν θέαν τῶν πραγμάτων ἐπρομήθευε τὰ στοιχεῖα ἀλλὰ ὄχι καὶ τὸν κανόνα τῆς λογικῆς. Ἐσκέφθησαν (ἐπάνω-κάτω ὅπως ὁ Bergson) ὅτι ἡ νοημοσύνη, ἡ εὐφυΐα εἶχε τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς στὴν κίνησιν, στὴν ἐργασίαν τοῦ χεριοῦ καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μάθωμεν τὸν κόσμον «κάνοντάς τον». Ἡ ἐνεργητικὴ μέθοδος τῆς διδασκαλίας διηκόλυε μοναδικὰ τὴν συγκρότησιν τῆς εὐφυΐας αὐτῆς τῆς δράσεως, πού εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν. Ἀλλὰ ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἀποτελεσματικὴ μόνον στὴν περίπτωσιν πού δὲν ἀπομονώνει τὸ παιδί ἐμπρὸς ἀπὸ μίαν προσπάθειαν. Ἡ νοημοσύνη εἶναι ἕνα ὄργανον κοινωνικὸν ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς πλέον ἀμυδροὺς μορφὰς τῆς. Προσανατολισμένη πρὸς τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς σκέψεως, ἀκριβέστερα ἀκόμη πρὸς τὴν κριτικὴν, τὸν ἔλεγχον, τὴν ἐπαλήθευσιν, ἐξασκεῖται ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις κοινωνικῆς ἀμοιβαιότητος. Τὸ νὰ παρατηρῶμεν τὰ πράγματα διὰ νὰ τὰ ἐννοήσωμεν, τὸ νὰ ἐνεργοῦμεν ἐπάνω σ' αὐτὰ διὰ νὰ τὰ ὑποτάξωμεν, εἶναι μιὰ μέθοδος ἀποτελεσματικὴ μόνον ὅταν τὰ παρατηρήσωμεν ἐπανειλημμένως καὶ μόνον ὅταν συζητήσωμεν διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν μας. Ἡ λογικὴ τοῦ ὁρίμου εἶναι συγκροτημένη ἀπὸ κανόνας ὁμαδικούς πού φιλόπονα ἐπεξεργάσθησαν ἄνθρωποι συνεργαζόμενοι μέσα στὸν κόσμον τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἰδεῶν, ἔπειτα ἀπὸ μακρὰ καὶ ἡρωϊκὰς ἀναζητήσεις. Ἀσφαλῶς τὸ παιδί ἡμπορεῖ νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν ἐτοιμῶν κατακτήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Θὰ ἔχῃ ἔτσι μίαν σημαντικὴν

Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

KATHERINE CLIFFORD

(Μετ. Ν. Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΚΑΛΛΗ)

ΓΟΝΕΙΣ, ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος μας ἐδημοσιεύσαμεν ἐν μεταφράσει ἄρθρον τοῦ ψυχιάτρου F. Wertham περὶ τῆς ψυχικῆς βλάβης, ἣ ὁποία προσγίνεται εἰς τὰ παιδιά, ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἀκαταλλήλων ἐντύπων. Εἰς τὸ δημοσιευόμενον κατωτέρω, ἡ συγγραφεὺς, ἣ ὁποία εἶναι καὶ μητέρα, ὁρμωμένη ἀπὸ τὴν σκέψιν, ὅτι τὰ παιδιά ὅπωςδήποτε θὰ διαβάσουν ἐντυπα ἐν πολλοῖς ἀμφιβόλου πορότητος, ὑποδεικνύει ἀπλοῦς τρόπους, ἵνα διὰ τῆς καταλλήλου καθοδηγήσεως τῶν γονέων τὰ παιδιά ἀγνοῦνται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καταλλήλων περιοδικῶν, ἀφοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ ἐμποδίσωμεν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐν ἀρθρονίᾳ κυκλοφορούντων παντὸς εἶδους ἐντύπων.

Ὅσον αὐξάνει ἡ κυκλοφορία τῶν εἰκονογραφημένων περιοδικῶν, καὶ ἐνῷ σοβαροὶ ἐπιστήμονες συζητοῦν διὰ τὰ προτερήματα ἢ τὰ ἐλαττώματα τῶν, τὰ παιδιά μου, ὅπως καὶ τὰ ἰδικά σας, ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ διαβάζουν. Διότι τὰ εἰκονογραφημένα ἐντυπα εἶναι ἡδὺν μία συνήθεια, καὶ ἡ δύναμις τῆς συνηθείας εἶναι μεγάλη. Ἐάν ἐμποδίσωμεν τὰ παιδιά νὰ τὰ διαβάζουν κατ' οἶκον, θὰ τὰ ἀναγκάσωμεν ἄλλοι, καὶ διερωτῶμαι μήπως τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχλῆς, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὴν λαθραίαν ταύτην ἀνάγνωσιν, ἀσχετὴ ἐπὶ τῶν νεαρῶν ὑπάρξῃ ὁλεθριωτέραν ἐπίδρασιν ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐντυπον.

Εἰς τὸ σπίτι μου δὲν πολυσκοτιζόμεθα διὰ τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικά. Ἐπιτρέπομεν εἰς τὰ τέσσαρα παιδιά μας νὰ τὰ διαβάζουν, πολλάκις μάλιστα τὰ προτρέπομεν εἰς τοῦτο, διὰ νὰ ἡμποροῦμεν νὰ συζητοῦμεν μαζὶ τῶν διὰ τὰ ἐντυπα ταῦτα, ὅπως συζητοῦμεν διὰ «Τὸ νηαὶ τῶν Θησαυρῶν» ἢ διὰ «Τὰ παραμῦθια τοῦ Andersen». Καὶ παραξενεύομεθα, ὅταν βλέπομεν πόσον εἶναι πολλοὶ οἱ ἀντίπαλοι τῶν εἰκονογραφημένων, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἀνέγνωσαν ἔστω καὶ ἐν μόνον ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλ' ἀρέσκονται νὰ ἐπαναλαμβάνουν ἅπλως ὅτι ἔχουν ἀκούσει νὰ λέγουν ἄλλοι.

οἰκονομίαν δυνάμεων καὶ προσπαθειῶν. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατασταλάξῃ στὴν λογικὴν δηλ. διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν ἐγωκεντρισμὸν τοῦ δὲν διαθέτει ἄλλην μέθοδον ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνην ποὺ στηρίζεται στὴν ἐπαφὴν τῶν πνευμάτων καὶ στὴν ἀδελφικὴν συνεργασίαν τους. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς, στὴν μέθοδον αὐτὴν τῆς ἀδελφικῆς ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας (χωρὶς κατ' ἀνάγκην καὶ γὰ ἐφαρμοζέται σ' αὐτὴν) συναντᾷ ἡ ἠθικὴ τὴν ψυχολογίαν.

Ὑπάρχουν βέβαια «εἰκονογραφημένα» καὶ «εἰκονογραφημένα», ὅπως ὑπάρχουν «βιβλία» καὶ «βιβλία». Μερικὰ ἀπὸ τὰ τελευταῖα, ἂν καὶ δὲν ἀξίζουν, ἐν τούτοις ἔχουν μεγάλην κυκλοφορίαν. Δὲν ζητοῦμεν ἐν τούτοις, διὰ τὸν λόγον τοῦτον, τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς κυκλοφορίας ὅλων τῶν βιβλίων.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶναι ἄδικον νὰ ἀπορρίπτωμεν συλλήβδην καὶ ὅλα τὰ περιοδικά. Μερικὰ ἐκδοταὶ καταβάλλουν φιλοτίμους προσπάθειας, ὥστε νὰ παρουσιάσουν περιοδικά, τὰ ὁποῖα νὰ μὴ γίνονται αἰτία νὰ ἀσπρίζουν τὰ μαλλιά τῶν γονέων.

Δὲν ὑπερασπίζομαι βέβαια τὰ ἄσπερνα περιοδικά, ἣ ἐκεῖνα ποὺ περιγράφουν ἐγκλήματα. Ἐπιδοκιμάζω ὅμως πλήρως ὅσα περιέχουν ἱστορικὰ διηγήματα, σατιρίζουν μὲ τρόπον λεπτὸν ἀνθρώπινα ἐλαττώματα, διηγούνται πράγματα διασκεδαστικά, ἀναφέρουν ὡραίας περιπετείας καὶ κάθε τι ἄξιον ἐνδιαφέροντος. Ἐν ἀνάγνωσμα, τὸ ὁποῖον θὰ διηγείρε τὸ διαφέρον τοῦ παιδιοῦ διὰ μιαν διήγησιν, ὥστε νὰ τοῦ φαίνεται ὡς πραγματικὴ, τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ παρουσιάσῃ τὸν ἥρωα ζωντανόν, ὥστε γύρω ἀπὸ αὐτὸν νὰ συγκεντρωθῇ ἡ ἐνστικτικὸς συμπάθεια τοῦ παιδιοῦ πρὸς κάθε ἥρωισμόν, δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιβλαβές.

Ἴσως, ὅπως ἀπὸ ἀθῶα σύμβολα, μὲ τὰ ὁποῖα συγκαλύπτονται, νὰ ὑποκρύπτονται ὁ ἐρωτισμός, ὁ σαδισμός ἢ καὶ ἀκόμη μεγαλύτερα ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι ἔχουν τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικά. Ἀλλ' ἡμπορεῖ τὰ ἐλαττώματα ταῦτα νὰ διαφεύγουν ἐξ ἴσου καὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν παιδιῶν, ἂν καὶ, ὅπως συμβαίνει συχνά, πολλοὶ ἄνθρωποι καλῆς θελήσεως ἀνησυχοῦν διὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα συνήθως περνοῦν ἀπαρατήρητα.

Δὲν ἡμπορῶ νὰ μὴ διερωτηθῶ, μήπως τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικά, ὅπως καὶ τὸ ραδιόφωνον, κρίνονται ὡς ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι ἀπὸ πλάνην τῆς κοινωνίας. Τὰ παιδιά ποὺ νομίζομεν, ὅτι, ἐπηρεασθέντα ἀπὸ τὰ ἐντυπα ἢ τὸ ραδιόφωνον, παρεπλανήθησαν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραστρατήσουν καὶ χωρὶς τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Τὸ παιδιὲγκληματίας ὑπῆρχε πολὺ πρὸ τῆς ἐφευρέ-

Η ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

ΛΑΖΑΡΟΥ ΓΑΒΑΛΑ

Διευθυντοῦ Α' πολυτελείου προτύπου
Μαρσλείου Παιδαγ. Ἀκαδημίας

Η ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΜΟΝΟΤΑΞΙΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΜΑΡΑΣΛΕΙΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγούμενου)

Ὁργάνωσις βιβλιοθήκης

§ 3. Ἐλεγχος ὑπαρχόντων βιβλίων. Διαβάθμισις καὶ ἀπογραφὴ αὐτῶν. Βιβλία βιβλιοθήκης.

Μετὰ τὴν ἀγορὰν τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν βιβλίων προσέκυψεν ἀμέσως ζήτημα ὁργάνωσως τῆς βιβλιοθήκης καὶ μάλιστα κατὰ τὸν δυνατόν ἀπλούστερον τρόπον διὰ τὴν εὐρύθμον καὶ ἀποδοτικὴν λειτουργίαν τῆς.

Ἡ ἐργασία αὕτη ἐτετέλεσθη ὑπ' ἐμοῦ τῇ συνεργασίᾳ τῶν μαθητῶν κατὰ προτίμησιν τῶν μεγαλύτερων τὴν ἡλικίαν. Κατ' ἀρχὰς εἰργάσθη ὑποδειγματικῶς, ὑποδεικνύων εἰς ἐκείνους κυρίως, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν

σεως τῆς τυπογραφίας. Τὰ παιδιά μου ἰχνογραφοῦν μὲ χρωματιστὰ μολύβια διαφόρους ἀκαλαισθήτους εἰκόνας. Ὅπως ὅμως καὶ πολλὰ συνομήλικά των, ἰχνογραφοῦσαν τοιαύτας καὶ πρὶν περιέλθῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν οἰονδήποτε περιοδικῶν.

Δὲν παραδέχομαι ὅτι ἓνα παιδί, τὸ ὁποῖον εἴη εἰς τοὺς κόλπους μιᾶς εὐτυχοῦς οἰκογενείας, τοῦ ὁποῖου οἱ γονεῖς ἐκπληροῦν εὐσυνειδήτως τὰ πρὸς αὐτὸ καθήκοντά των, ἓνα παιδί ποὺ ἀγαπᾷ τὸ σχολεῖόν του, τὴν οἰκογενεάν του, τοὺς συμμαθητὰς του, ἡμπορεῖ νὰ ἐπηρεασθῇ ἐπιβλαβῶς ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἐγγράμων περιοδικῶν. Μᾶς εἶναι ἀλλοῦστε δυνατόν, εἰς τὴν προθήκην οἰουδήποτε περιττέρου, νὰ διακρίνωμεν τὰ καλὰ περιοδικὰ ἀπὸ τὰ ἐπιβλαβή. Ἀρκεῖ νὰ δυνάμεθα τὰ παιδιά ἀπὸ τὰ τελευταῖα ταῦτα. Κάποια μικρὰ ἀνοησία ἢ ἀσχημία τὴν ὁποῖαν περιέχουν μᾶς βοηθεῖ ἀποτελεσματικὰ εἰς τοῦτο, ἂν μάλιστα εἶναι ὁ πατὴρ ἐκεῖνος ποὺ τὴν ἀνεκάλυψεν. Εἶναι εὐκόλον τότε, κατακρίνοντας τὸ σημεῖον τοῦτο ἀμφότεροι οἱ γονεῖς, νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ ἐπιβλαβὲς ἐντυπον τὰ παιδιά των.

—Δυστοῦμαι, παιδί μου, ποὺ δὲν τὸ ἔχω διαβάσει αὐτὸ τὸ περιοδικόν, ἀλλὰ μοῦ φαίνεται πὺς γράφει ἀνοησίες.

Τὸ παιδί συνήθως ἀποδέχεται τὴν γνώμην μας, ὅταν μάλιστα συμπληρώσωμεν αὐτὴν λέγοντες:

—Δὲν εἶχει διαβάσει αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ περιοδικόν; Γράφει ὡραῖα πράγματα διὰ...

Τὰ παιδιά θέλουν νὰ διαβάζουν ὅτι ἐπισύρει τὴν ἐπιδοκιμασίαν μας, ἀπλούστατα διότι—ὅπως τὰ περισσότερα παιδιά—θέλουν

καὶ ἡδύναντο νὰ μὲ βοηθήσουν εἰς τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἐξέλεξα βραδύτερον τοὺς βοηθοὺς μου καὶ τὸν βιβλιοθηκάριον. Ὁδὸς θὰ ἀνελάμβανε μόνος ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ἐν λόγω ἐργασίαν.

Ἐν πρώτοις ἐπρεπε νὰ προηγηθῇ ἐλεγχος καὶ ἐκκαθάρσις τῶν παλαιῶν βιβλίων ἐπικολούθησε δὲ διαβάθμισις καὶ διάταξις τούτων μετὰ τῶν νέων εἰς κατηγορίας.

Κατενεμήθησαν ὅλα τὰ βιβλία εἰς τρεῖς (3) κατηγορίας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀντιστοιχοῦσε εἰς ἐν τμήμα τοῦ σχολείου: τὸ κατώτερον περιλαμβάνον τὴν Α' καὶ Β' τάξιν, τὸ μέσον περιλαμβάνον τὴν Γ' καὶ Δ' τάξιν καὶ τὸ ἀνώτερον περιλαμβάνον τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις. Τὴν διαβάθμισιν καὶ κα-

νὰ κáνουν ὅ,τι κáνουν καὶ οἱ μεγάλοι.

Συχνὰ ἐπίσης κατηγοροῦν τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικὰ ὅτι ἀπομακρύνουν τὸ παιδί ἀπὸ τὸ βιβλίον. Ὅταν ὁ μεγαλύτερος υἱός μας ἔμαθε νὰ διαβάξῃ, ἐστενοχωροῦμεν ὑπερβολικά, ὅταν τὸν ἔβλεπα νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ εἰκονογραφημένα περιοδικά. Ἡσθάνομεν μεγάλην ἀγανάκτησιν δι' αὐτό. Καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ βιβλία ποὺ εἶχομεν ἀγοράσει δι' αὐτόν:

—Α, ναί! Μοῦ ἀπήντησε μὲ κάποιαν θλίψιν. Αὐτὰ ποὺ μᾶς διαβάσετε σεῖς εἶναι γεμάτα μὲ μεγάλας λέξεις καὶ τὰ ἄλλα μᾶς ξαναδιηγούνται τὴν ἴδια ἱστορίαν γιὰ τὰ μικρὰ ἀκουδᾶκια ἢ γιὰ τὸ μικρὸ τραῖνο ποὺ τρέχει.

Ἀσφαλῶς εἶχεν ὑπερβῇ τὸ στάδιον τῆς μετ' ὅσον φροντίδα δι' αὐτὸν καταρτισθείσης βιβλιοθήκης. Ἐθέσαμεν τότε εἰς τὴν διάθεσίν του πολλὰ βιβλία κατὰ τὴν ἡλικίαν του καὶ, ἂν καὶ διαβάξῃ ἀκόμη εἰκονογραφημένα περιοδικά, συχνὰ τὰ ἐγκαταλείπει διὰ νὰ τελειώσῃ τὴν ἀνάγνωσιν κάποιου βιβλίου ποὺ ἐπισύρει τὸ ἐνδιαφέρον του.

Εἴτε τὰ συμπαθοῦμεν εἴτε ὄχι, τὰ εἰκονογραφημένα ἐντυπα ἀποτελοῦν ἐν ἀπὸ τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν, ὅπως τὸ ποδόσφαιρον καὶ ἡ ἀριθμητικὴ. Ἐφ' ὅσον τὰ παιδιά μας δὲν ἐγκαταλείπουν τὰς μικρὰς ἐφημερίδας των—καὶ ποτὲ δὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωμεν ἐπὶ τοιούτου τινός—τὸ καλὺτερον ποὺ ἔχομεν νὰ κάμωμεν εἶναι νὰ φροντίζωμεν, ὅπως θέλωμεν εἰς τὴν διάθεσίν των τὰ καλὺτερα τουλάχιστον ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἀναγνωσμάτων.

τάταξιν τῶν βιβλίων ἐξετέλεσα ὁ ἴδιος, ἐννοεῖται κατὰ προσέγγισιν, ἐπιφυλασσόμενος νὰ συμπληρώσῃ πᾶσαν παρατήρησιν μου προκύπτουσαν ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως καὶ δοκιμῆς τῶν βιβλίων. Ἡ διαβάθμισις αὐτὴ ἦτο ἀπαραίτητος, δὲν ἡμποδίζεν ὅμως μαθητὰς τοῦ ἀνωτέρου τμήματος νὰ ἀναγινώσκουν βιβλία κατατεταγμένα εἰς τὸ μέσον τμήμα ἢ καὶ ἀντιστρόφως, ὡς διεπιστώθη τοῦτο κατ' ἐπανάληψιν.

Τὰ βιβλία πάλιν ἐκάστου τμήματος κατέταξα εἰς κατηγορίας κατὰ περιεχόμενον, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν μαθητῶν. Τὰ βιβλία τοῦ μέσου καὶ ἀνωτέρου τμήματος κατέταξα εἰς ἑξ (6) κατηγορίας :

- 1) Ἱστορικά—Ἱστορία καὶ θρησκευτικά.
- 2) Φυσιολογικά—Φυσικὴ (φυσιολογία, ζωολογία, ἀνθρωπολογία, πειραματικὴ καὶ χημεία), Γεωγραφία καὶ Ἀριθμητικὴ.
- 3) Ἀναγνωστικά—διαφόρων συγγραφέων.
- 4) Μυθολογία.
- 5) Διηγήματα καὶ
- 6) Ποιήματα—Διάλογοι.

Τὰ δὲ τοῦ κατωτέρου τμήματος εἰς τρεῖς κατηγορίας.

- 1) Ἀναγνωστικά—ἀλφαβητάρια.
- 2) Διηγήματα—παραμύθια καὶ
- 3) Διαλόγους—ποιήματα.

Ἐπηκολούθησεν ἡ σφράγις καὶ ἀπογραφή τοῦ συνόλου τῶν βιβλίων.

Ἡ σφράγις ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν εἰς μερικάς σελίδας ἐκάστου βιβλίου, ἢ δὲ ἀπογραφῇ ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ βιβλίον ἀπογραφῆς.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ καθ' ὅλον τὸ πλάτος καὶ τῶν δύο σελίδων φέρει τὰς ἐξῆς στήλας: Αὐτὸν ἀριθμὸς, χρονολογία ἀγορᾶς (ἔτος, μῆν, ἡμέρα), τίτλος βιβλίου, ὄνομα συγγραφέως, δεμένον ἢ ἀδετον, δαπανηθέν ποσὸν (δρχ. λεπτά) καὶ παρατηρήσεις.

Εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον τῆς ἀπογραφῆς κατεγράψαμεν καὶ τὰ βραδύτερον ἀγορασθέντα βιβλία, μέχρι σήμερον. Κατ' ἔτος ἐννοεῖται κλείει καὶ μὲ ἰδιαίτερον αὐξοντα ἀριθμὸν τοῦ ἔτους αὐτοῦ. Εἰμεθα εἰς θέσιν συνεπῶς νὰ γνωρίζωμεν ἐκάστοτε τὸ σύνολον τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ βιβλιοθήκη μας, εἰδικώτερον δὲ καὶ τὸ ποσὸν αὐτῶν ὅσα ἐπρομηθεύθημεν κατ' ἔτος.

Ἐκαστον ἀπογραφόμενον βιβλίον ἐλάμβανεν εἰς τὴν πρώτην σελίδα του τὸν αὐξοντα ἀριθμὸν τοῦ βιβλίου ἀπογραφῆς, ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ῥάχως ἐκάστου τῆς πρώτης σελίδος τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ ἐπεκολλᾶτο ἐτικέττα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐσημειοῦντο ὁ αὐξὸν ἀριθμὸς τοῦ βιβλίου ἀπογραφῆς καὶ τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος τῆς κατηγορίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, κεφαλαῖον.

Ὡς π. χ. ὁ «Μπαρμπάδης» τοῦ Γ. Δροσίνῃ ἐλαβε τὸν ἀριθμὸν 10 καὶ τὸ στοιχείον Γ, ἐπεὶ ἀνήκει εἰς τὰ ἱστορικά. Ἐπίσης τὸ «Γύρω ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς» τοῦ Στύπα φέρει τὸν ἀριθμὸν 16 καὶ τὸ στοιχείον Φ, ἀνήκον εἰς τὰ Φυσιολογικά.

Φυσικὰ ἢ κατανομή αὐτὴ δὲν ἐγένε κατὰ τρόπον αὐστηρῶς ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ πάντοτε πρὸς ἐξυπηρέτησιν καὶ διευκόλυνσιν τῆς

χρήσεως αὐτῶν. Ὡς π. χ. τὸ «Βυζαντινὸν παραμῦθον» τοῦ Κουκουλῆ κατετάγη εἰς τὰ ἱστορικά, ἐπεὶ ὡς τοιοῦτον θὰ χρησιμοποιοῖτο ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Καταγραφέντα δὲ καὶ ἀριθμηθέντα ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις τῶν. Μέχρι τοῦδε τὰ ὀλίγα ὑπάρχοντα βιβλία ἐφυλάσσοντο εἰς μίαν θήκην μὲ ὑαλίους θύρας. Τώρα ὁμῶς ἀφ' ἐνὸς ἐπειδὴ ἠξήθησαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ δανεισμοῦ ἐτοποθετήθησαν εἰς δύο θήκας.

Εἰς τὴν μίαν ἐτοποθέτησα τὰ βιβλία τοῦ ἀνωτέρου τμήματος καὶ εἰς τὴν ἄλλην τοῦ μέσου καὶ κατωτέρου ἐξ αὐτῶν.

Τὰ ἐτοποθέτησα κατὰ κατηγορίας, εἰς χωριστὰς θήκας, ἐπὶ τῶν παραστάδων τῶν ὁποίων ἀνηρτήσαμεν βραδύτερον ἐπιγραφὰς τῶν περιεχομένων βιβλίων, χάριν εὐκολίας.

Ὅσα σχολεῖα δὲν διαθέτουν περισσότερας τῆς μιᾶς θήκης θὰ τὰ περιορίσῃ ὅλα ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς. Πάντως εἶναι ἀνάγκη νὰ φυλάσσονται ἐντὸς θήκης, εἰ δυνατόν μὲ ὑαλίους θύρας, χάριν προφυλάξεως τῶν βιβλίων.

Αἱ θήκαι αὐταὶ τοποθετοῦνται εἰς ἰδιαίτεραν αἴθουσαν, ἢ ὁποία χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ Μονοτάξιου καὶ ὡς ἀναγνωστήριον, ἐφόσον ὑπάρχει ὁ ἀπαιτούμενος χώρος, ἄλλως ἐντὸς τῆς αἰθούσης τῶν παραδόσεων, ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν, ἐλλείψει χώρου.

Μετά τὴν τακτοποίησιν τῶν βιβλίων προεκλήθη συζήτησις μετὰ τῶν μαθητῶν, διὰ νὰ κατανοήσουν, τί εἶδους βιβλία περιλαμβάνει ἐκάστη θυρίς. Κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην ὑπεβλήθη ἐκ μέρους πολλῶν μαθητῶν ἡ παράκλησις, νὰ λάβουν ἐν βιβλίον, νὰ τὸ παρατηρήσουν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν παρατηροῦντες τὰς εἰκόνας τῶν καὶ ἀναγινώσκοντες τὰς ἐπιγραφὰς μερικῶν κεφαλαίων μὲ παρακάλεισαν νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ νὰ τὸ ἀναγνώσουν ἐν τῷ σχολείῳ, ἄλλοι δὲ καὶ κατ' οἶκον.

Τοῦτο, φυσικῶς τῷ λόγῳ, μὲ ἠχαρίστησε· ἄλλωστε αὐτὸ ἐπεδίωκα· διὰ τοῦτο τὸ ἐπέτρεψα προθύμως. Κατὰ τὴν προκληθεῖσαν συζήτησιν ἐτονίσθη ὑπ' ὅλων τῶν μαθητῶν, ὅτι πρέπει νὰ προσέχουν καὶ διατηροῦν τὰ βιβλία εἰς καλὴν κατάστασιν: νὰ τὰ διατηροῦν καθαρά καὶ νὰ μὴ τὰ σχίζουν· νὰ τὰ ἐπιστρέφουν ταχέως διὰ νὰ μὴ παρακλύεσθαι ἡ καλὴ λειτουργία τῆς Βιβλιοθήκης.

Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἡ ἀνάγκη νὰ σημειώνωνται εἰς ὠρισμένον βιβλίον οἱ δανειζόμενοι μαθηταί, τὰ δανειζόμενα βιβλία καὶ ὁ χρόνος τοῦ δανεισμοῦ.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ «δανεισμοῦ», ὡς ὀνομάζεται, φέρει ἐπὶ τῶν δύο ἀνοικτῶν σελίδων τὰς ἐξῆς στήλας: Αὐτὸν ἀριθμὸς (δανειζόμενων βιβλίων καθ' ἕκαστον ἔτος), ὀνοματεπώνυμον μαθητοῦ, τάξις (εἰς ἣν ἀνήκει οὗτος), τίτλος τοῦ βιβλίου καὶ συγγραφέως αὐτοῦ, ἡμέρα δανεισμοῦ, ἡμέρα ἐπιστροφῆς, διάρκεια (δανεισμοῦ) καὶ παρατηρήσεις. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο «δανεισμοῦ» σημειώνονται ὅσα βιβλία μόνον δανείζονται οἱ μαθηταί κατ' οἶκον. Τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν ἐντὸς τοῦ σχολείου

πρὸς παρασκευὴν θεμάτων, πρὸς συλλογὴν πληροφοριῶν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς «Βιβλιοθήκης» ἢ τῶν «ἐλευθέρων ἀσχολιῶν» ἢ καὶ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην περίπτωσιν, δὲν ἀναγράφονται εἰς αὐτό, διότι δὲν εἶναι εὐκόλως ὁ βιβλιοθηκῆριος.

Τὰ βιβλία ταῦτα ἀναγράφονται ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν εἰς τὸ «Ἀτομικὸν βιβλίον βιβλιοθήκης», ὡς ἀναφέρω κατωτέρω, σημειώνονται δὲ καὶ ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ «ἡμερολόγιόν» μου ἐργασίας· τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, διότι ὅλαι αἱ συναφεῖς πρὸς ταῦτα παρατηρήσεις εἶναι χρησιμώταται διὰ στατιστικὴν μελέτην καὶ συναγωγὴν πορισμάτων ἀξιολόγου σημασίας.

Τὸ βιβλίον «δανεισμοῦ» τὸ συνεπλήρωσα κατ' ἀρχὰς ὁ ἴδιος, βραδύτερον δὲ εἰς μαθητῆς, ὁ ἱκανώτερος πρὸς τοῦτο· ὁ μαθητὴς αὐτὸς ὀνομάζεται «βιβλιοθηκῆριος», ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι σκόπιμον νὰ εἶναι μόνιμος. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς λειτουργίας τῆς μαθητικῆς βιβλιοθήκης ἡμῶν ὁ αὐτὸς βιβλιοθηκῆριος ἐξυπηρετεῖ καὶ τὰ τρία τμήματα αὐτῆς. Κατὰ τὸ δεύτερον ὅμως ἔτος ὥρισεν δύο βιβλιοθηκῆριους· ἓνα διὰ τὸ ἀνώτερον τμήμα (ΕΣ') καὶ ἄλλον διὰ τὸ μεσαῖον καὶ κατώτερον (ΑΒ' καὶ ΓΔ'), μὲ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Ἐπράξα δὲ τοῦτο, ἐπειδὴ τὰ «καθήκοντα» τοῦ βιβλιοθηκῆριου εἶναι ὄντως πολλὰ. Τὸ ἔργον τῶν βιβλιοθηκῆριων ἐγκτεῖται εἰς τὸ νὰ παραδίδουν τὰ πρὸς ἀνάγνωσιν βιβλία πρὸς τοὺς συμμαθητὰς τῶν καὶ νὰ καταγράφουν αὐτοὺς εἰς τὸ βιβλίον δανεισμοῦ. Νὰ παραλαμβάνουν τὰ ἐπιστρεφόμενα παρὰ τῶν συμμαθητῶν αὐτῶν βιβλία καὶ νὰ ἐπιφέρουν τὴν δέουσαν εἰς τὸ βιβλίον δανεισμοῦ μεταβολήν. Νὰ τοποθετοῦν τὰ ἐπιστρεφόμενα βιβλία εἰς τὰς θέσεις τῶν, ἐντὸς τῶν οἰκείων θυρίδων αὐτῶν. Εἰς τοῦτο φυσικὰ τοὺς διευκολύνει ἡ ἐπὶ τῆς ῥάχως ἐκάστου βιβλίου ἐτικέττα, ὡς προεῖπον, διὰ τοῦ δηλωτικῶς στοιχείου τῆς. Νὰ παρακολουθοῦν ἐκ τοῦ βιβλίου δανεισμοῦ τὴν κίνησιν τῶν βιβλίων, διὰ τὴν ἐγκαιρὸν ἐπιστροφήν αὐτῶν. Ἐν ἀδικαιολογῆται καὶ ὑπερβολικῇ καθυστέρησιν εἰδοποιεῖται ὁ ἐν λόγῳ μαθητῆς, ἐν ἀνάγκῃ δὲ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον. Παρακολουθοῦν τὴν κατάστασιν τῶν ἐπιστρεφόμενων βιβλίων καὶ ὁρίζουν, ὅσα βιβλία ἔχουν ἀνάγκην διορθώσεως.

Διὰ νὰ ἀνταποκρίνωνται οἱ βιβλιοθηκῆριοι εἰς τὰς ὡς ἄνω ὑποχρεώσεις τῶν πρέπει νὰ γνωρίζουν τὰ βιβλία τῆς βιβλιοθήκης, εἰ δυνατόν καὶ κατὰ κατηγορίας.

Τὸ ἕτερον βιβλίον «τὸ ἀτομικὸν βιβλίον βιβλιοθήκης» τηρεῖται ὑπ' ἐκάστου μαθητοῦ καὶ δὲν εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου δι' ὅλους.

Καθιέρωσα δοκιμαστικῶς δύο (2) τύπους: ἓνα διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων (ΔΕΣ') καὶ ἄλλον, ἀπλούστερον, διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν κατωτέρων (ΒΓ') καὶ (Α') κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ σχολικοῦ ἔτους.

Ὡς εὐνόητον, τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον, οἱ μὲν μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τὸ συμπληρῶνουν μόνον τῶν, οἱ δὲ τῶν κατωτέρων τῇ βοηθείᾳ μου. Τὰ ἀτομικὰ αὐτὰ βιβλία φέρουσιν ἐξωτερικῶς ἀναγεγραμμένην τὴν ἐπικεφαλίδαν «βιβλίον βιβλιοθήκης», κατωθεν ταύτης τὸ ὀνοματεπώνυμον τοῦ μαθητοῦ, τὴν ἡλικίαν καὶ διεύθυνσιν του, ἄνω δὲ τὴν τάξιν καὶ τὸν αὐξοντα ἀριθμὸν τῆς τάξεώς του.

Κατωτέρω παραθέτω ἀντίγραφον τῆς πρώτης (1) σελίδος τοιοῦτου βιβλίου, ἐνὸς μαθητοῦ.

Σχολεῖον Μονοτάξιον πρότυπον⁽¹⁾ σ. 1

Τάξις Δ'

Αὐξ. ἀριθ. 4

Ἀτομικὸν βιβλίον
μαθητικῆς βιβλιοθήκης

Ἐπώνυμον Τσιρτσιμπάκης
Ὄνομα Παναγιώτης

πατὴρ Στεφάνου

Ἐγεννήθη 23 Μαΐου 1927

Διεύθυνσις: Ἀριστομένους 4

Ἄς περιγράψωμεν τώρα τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ βιβλίου τοῦτου. Ὀλόκληρον τὸ πλάτος τοῦ ἀνοικτοῦ βιβλίου εἶναι διηρημένον εἰς ἑξ (6) στήλας. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν δεικνύει τὸν αὐξοντα ἀριθμὸν τῶν δανεισθέντων—ἀναγνωσθέντων βιβλίων. Ἡ δεύτερα τὸν τίτλον ἐκάστου βιβλίου, ἡ τρίτη χρονολογία τοῦ δανεισμοῦ καὶ ἐπιστροφῆς· ἐπὶ τῆς τετάρτης ἀναγράφεται ἡ λέξις «κατ' οἶκον», ἐπὶ δὲ τῆς πέμπτης «ἐν τῷ σχολείῳ»· εὐνόητον ὅτι ἑκάτερα τῶν δύο τούτων στηλῶν συμπληροῦνται κατὰ περιστάσεις. Εἰς τὴν τελευταίαν στήλην, φέρουσιν τὴν ἐπικεφαλίδαν «Ἐντυπώσεις», ἐκφέρει ἕκαστος μαθητῆς τὰς κρίσεις του: ἂν τὸ ἐμελέτησε ὀλόκληρον, ἢ ὄχι καὶ διατί; ἂν τοῦ ἤρρεσεν ἢ ὄχι καὶ διατί; ποῖα τμήματα τοῦ προσένησαν ἐντύπωσιν κ.τ.τ.

Κατωτέρω παραθέτω ἀντίγραφον τῆς 2ας καὶ 3ης σελίδος τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

(συνέχεια εἰς τὸ ἐπόμενο)

(1) Τὰ διὰ πλαγίων γραμμάτων σημειούμενα εἰς τὸ παρὸν ἀντίγραφον ὡς καὶ εἰς τὸ ἐπόμενο συμπληροῦνται ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν στοιχείων ἐκάστου μαθητοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ—ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γ. Παλαιολόγου, Γενικού Διευθυντού της Μ. Π. Ἀκαδημίας. **Ἡ ἀντίθεσις ἐν τῇ ψυχολογικῇ ἐρευνῇ.** Ἀθῆναι 1949, σελ. ιβ' 244.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν ἐκδοσιν, κατὰ πολὺ ὁμως ἐπισημμένην καὶ βελτιωμένην, τοῦ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον μικροτέρου ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη πρὸ 15ετίας καὶ τόσῃ ἐκδοτικῇ ἐπιτυχίᾳ εἶχεν, ὥστε νὰ ἐξαντληθῇ ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος.

Ὁ Συγγραφεὺς τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου μετὰ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν σαφήνειαν καὶ ἀκριβείαν εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν ὑψηλῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἱκανότητα πρὸς τὴν ἀπλοποίησιν καὶ τῶν δυσχερεστέρων ἀκόμη φιλοσοφικῶν, ψυχολογικῶν καὶ παιδαγωγικῶν προβλημάτων, τέμνει νέαν ὁδὸν ἐν τῇ μεθόδῳ ἐρεῦνης, συλλήψεως καὶ ἐρμηνείας τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων, ἀπορρίπτων ἐξ ὁλοκλήρου τὴν μεθόδον ἐρεῦνης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ σήμερον αὕτη ἀκόμη καὶ εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ὅπου ἀρχῇθεν ἐφηρμόσθη—ἀναγωγή εἰς κανόνας καὶ Νόμους, ἀποχωρισμὸς τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου ἀπὸ τῆς ἐρευνωμένης φύσεως, νόμος αἰτιότητος—διὰ τὰ φαινόμενα τοῦλάχιστον τοῦ μικροκόσμου εἶναι ἀνεφάρμοστος καὶ ἀναπόδεικτος. Δι' αὐτὸ αἱ φυσικοκρατικαὶ μέθοδοι ἐρεῦνης, καὶ δὴ τὸ πείραμα καὶ αἱ ἀλόγιστοι ἐφαρμογαὶ τοῦ εἰς τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας, ἰδίᾳ τὴν Ψυχολογίαν ὁδὴ γούσιν εἰς πεπλανημένα συμπεράσματα, με συνέπειαν νὰ καταντήσῃ ἡ ψυχολογία ἡ θεωραπινὴς τῆς φυσιολογίας, ἀπὸ ἐπιστήμης τῆς ψυχῆς ὡς ὁλόκλητος *sui generis* θεωρουμένης. Οὕτω δὲ ἀπεμάκρυναν τὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν κατέστησαν ἄψυχον ψυχολογίαν. Μετὰ μίαν ὁμως τοιαύτην ψυχολογίαν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διῶδῃ τις ὅτι βαίνομεν κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν αἰτιοκρατίαν, τὴν ἑτεροαγίαν, τὸν ὕλισμὸν καὶ τὴν θεώρησιν τῆς ζωῆς ὡς οὐσῆς ἄνευ ἀξιών. Διότι μετὰ τὴν ὑπαγωγὴν τῶν μεθόδων ἐρεῦνης τῆς ψυχολογίας εἰς τὰς τῶν φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἐπιδιώξιν τῆς μετρήσεως τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων, κατ' ἀναπότρεπτον ἀνάγκην ἀρνούμεθα τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ εἶναι, τὸ ἄλλον αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπὸ ἀξιών ῥύθμισίν του, ἐνῷ ἡ φύσις εἶναι ἀδιάφορος πρὸς ἀξιολογικὰ κριτήρια ὡς καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι. Εἶναι τὸσον σαφὴ καὶ πιστικὰ καὶ ἐπιχειρήματα ὅτι ἐπικαλεῖται ὁ κ. Παλαιολόγος ὑπὲρ τῆς νοολογικῆς ψυχολογίας, τὸσον ἀπὸ φιλοφικῆς ἀπόψεως ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν Dilthey—Spranger καὶ ἄλλων, ὅσον καὶ ἀπὸ τὰ νεώτατα πορίσματα τῆς Φυσικῆς τοῦ ἀτόμου τῶν Max Planck, L. D. Broglie

καὶ Compton κ. ἄ., οἵτινες ἐσχάτως ἀπέδειξαν ὅτι ἡ αἰτιοκρατία δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης, ὡς ἰσχύουσα καὶ εἰς τὴν φυσικὴν τοῦ ἀτόμου. Ὅσοι δ' ἀποδέχονται ταύτην πράττουν τοῦτο μόνον ὑπὸ τὴν μορφήν μεταφυσικοῦ αἰτήματος. Ὡστε δικαίως νὰ διαποροῦμεν σήμερον πῶς ἡ ψυχολογία, κατ' ἐξοχὴν πνευματικὴ ἐπιστήμη, ἐχρησιμοποίηται—ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιοῦται—τὰς μεθόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν ψυχικῶν φαινομένων τῆς κατὰ τὸν Νόμον τῆς αἰτιότητος, τούτεστι διὰ τοῦ συνειρημοῦ τῶν πρὸς ἀντιστοίχους φυσιολογικὰς λειτουργίας καὶ τῆς ἐκείθεν ἐξηγήσεώς των. Ἡ παραγνώρισις τοῦ ἰδιοτύπου τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς ἀτομικότητος ἐν τῇ αὐτονόμῳ δράσει τῆς καὶ τῶν παραγόντων τῶν ὁποίων τὴν ἐπιδρασιν ταύτην ὑφίσταται (τοῦ φυσικοῦ, τοῦ πολιτιστικοῦ, ἀξιολογικοῦ) ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς, ἐγένετο αἰτία, ὥστε αἱ ἀνώτεραι ψυχικαὶ λειτουργίαι καὶ αἱ πολιτιστικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου νὰ παραμείνουν *terra incognita* διὰ τὴν μέχρι πρό τινας ἰσχύουσαν φυσιολογικὴν ψυχολογίαν. Εὐτυχῶς κατὰ τῆς τοιαύτης ῥοπῆς εἰργάζετο ἡ ἀντίδρασις διὰ τῶν πρωτοπόρων ἐργασίων τῶν Dilthey, Spranger, Litt, Driesch, Bergson κ. ἄ. καὶ κατεδείχθη ἡ πλάνη ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκινεῖτο καὶ ἡ ψυχολογία. Ὁ κ. Παλαιολόγος, ἐκ τῶν πιστῶν τῆς τοιαύτης μεταστροφῆς, εἰς τὸ ἐν λόγῳ ἔργον τοῦ ἀνατρέχοντος εἰς τὸν μέγαν Ἀριστοτέλην πολλαχὺ καταδεικνύει, ὅτι ὡς πρὸς πολλὰ τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς συγχρόνου βιολογίας καὶ ψυχολογίας εἶχε προσηγηθῇ ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ τοιαύτη ἀποκατάστασις, ὅπου παρουσιάζεται ἀφορμὴ, προξενεῖ ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν καὶ ἀποτελεῖ καθήκον παντὸς Ἑλλήνος Ἐπιστήμονος.

Τὸ ὅλον ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Μέρος Α'. Φυσιολογικὴ Ψυχολογία σελ. 1—135. Μέρος Β'. Νοολογικὴ Ψυχολογία σελ. 136—241.

Εἰς τὸ Α' μέρος ἐκθέτει τὴν κρίσιν τὴν ὁποίαν διήλθεν ἡ ψυχολογία κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα λόγῳ ἐπικρατήσεως τῆς φυσικοκρατίας καὶ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς ψυχολογίας εἰς τὴν φυσικοκρατίαν. Διεξέρχεται τὴν μεθόδον ἐρεῦνης τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, τὰ τοῦ Νόμου τῆς αἰτιότητος μετὰ τὰς κρατούσας σήμερον ἐπ' αὐτοῦ ἀντιλήψεις εἰς τὴν σύγχρονον φυσικὴν, διὰ νὰ ἀσκήσῃ αὐστηράν ἀλλὰ δεδαικιολογημένην κριτικὴν ἐναντίον τῆς παρ' ἡμῖν ἀδικαιολογητῶς κυριαρχίας τοῦ τε πειράματος καὶ τῶν tests, καίτοι ἀνεπαρκῶν μέσων ψυχολογικῆς ἐρεῦνης, διότι, ἐκτὸς καὶ ἄλλων πολλῶν λόγων, δὲν εἶναι δυνατόν «*ἡ ζωὴ μετὰ τὴν ἀφάνταστον πολυμορφίαν καὶ ποικιλίαν, τὰς μεταπτώσεις καὶ μεταλλαγὰς τῆς, νὰ ἐγκλωβισθῇ ἐντὸς τῶν τεσσάρων τοίχων τοῦ σιωπηλοῦ ἐργαστηρίου*

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

ANNA GIANNOPOULOU

Μετὰ πολὺμηνον νόσον ὑπέκυψεν εἰς τὸ μοιραῖον τὴν 2αν Μαρτίου 1949 ἡ Ἄννα Γιαννοπούλου, διευθύντρια τῆς Ἀρσαλείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ψυχικοῦ. Σκληρὸς ὁ θάνατος ἀφήρπασε ταύτην ἀπὸ τὰς ἀγκάλας γραιῶς μητρὸς καὶ ἀγάμου ἀδελφῆς, τῶν ὁποίων ἀπετέλει τὸ στήριγμα. Ἀλλὰ καὶ τὴν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημίαν καὶ Ἐπιστήμην στερεῖ ἐνός εὐσυνειδήτου καὶ τιμῶν ἐργάτου. Διότι ἡ Ἄννα Γιαννοπούλου ἦτο πεπρωμένη μετὰ πνεῦμα εὐρύ καὶ φωτεινόν, μετὰ ἀντίληψιν πλήρη τῆς πραγματικότητος, μετὰ ἀγάπην ἀτέμενον πρὸς τὸ ἔργον τῆς.

Γεννηθεῖσα ἐν Διδυμοτείρῳ ἐν ἔτει 1890 ἐσπούδασεν ἐν τῇ τότε ἀκμαζούσῃ Ζαππεῖῳ Σχολῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθα διεκρίθη διὰ τὴν ὁξύνειαν καὶ ἐμπειρίαν αὐτῆς. Ἀποφοιτήσασα δ' ἐκ τῆς Σχολῆς ὑπὲρ ῥέτησεν ἐπὶ δωδεκαετίαν εἰς διάφορα σχολεῖα τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς διευθύντρια παρθεναγωγείου. Φλεγόμενη ὁμως ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς γνώσεις αὐτῆς ἀπῆλθεν εἰς Παρίσιους καὶ ἐπὶ διέτιν φοιτήσασα εἰς τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον τῆς Σορβόνης ἔτυχε πτυχίου παιδαγωγικῶν σπουδῶν. Ἀκολούθως δ' ἔτυχε καὶ πτυχίου τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923 ὑπῆρξε ἐν τοῖς Σχολείοις τῆς Φιλελευθέρου Ἑταιρείας, ἀφοσιωθεῖσα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, ἀπὸ δὲ τοῦ 1936 διετέλει διευθύντρια τῆς Ἀρσαλείου Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ψυχικοῦ.

Τὸ ἔργον αὐτῆς, ἔργον ἐπιστημονικόν, παιδαγωγικόν καὶ κοινωνικόν φέρει καὶ αὐτὸ τὸν τύπον τοῦ φωτεινοῦ καὶ πρακτικοῦ πνεύματος

τῆς καὶ τῆς ἀρισταίας ἐπιστημονικῆς καὶ παιδαγωγικῆς αὐτῆς μορφώσεως. Ἀφθονα καταλείπει ἡ Ἄννα Γιαννοπούλου δημοσιεύματα ἐπιστημονικά, παιδαγωγικά καὶ κοινωνικά εἰς μελέτας, ἀρθρα καὶ μεταφράσεις. Καὶ ἡ πολυσχιδὴς ὁμως δράσις αὐτῆς δὲν περιορίζεται ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ σχολείου, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς πάντα σχεδὸν τὰ πεδία κοινωνικῆς δραστηριότητος.

Διετέλεσε σύμβουλος τῆς Χ.Ε.Ν., τοῦ Ξεγῶνος τῆς Γυναικός, Διεθνούς Συνδέσμου Γυναικῶν, μέλος τοῦ Συλλόγου Ζαππιδῶν, μέλος καὶ τοῦ πλείστον πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Ἀποφοιτῶν τῆς Φιλελευθέρου Ἑταιρείας μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐορτασμοῦ τῆς 100ετηρίδος αὐτῆς, μέλος τοῦ Συνδέσμου ὑπὲρ τῆς ψυχικῆς Ὑγιεινῆς Ἀθηνῶν, μέλος τοῦ Τμήματος Ψυχαγωγίας τοῦ Ἑλλήν. Ἐρυθροῦ Σταυροῦ κ.τ.λ. Εἰς πάντα ταῦτα τὰ Σωματεῖα ἐπέδειξεν ἀκαταπόνητον δραστηριότητα καὶ ἐνεργητικότητα, τὰ μέγιστα δὲ προήγαγε τοὺς σκοποὺς αὐτῶν δι' ὁμιλίαν, διαλέξεων κτλ.

Κυριώτατον ὁμως ἔργον καὶ προσφιλῆστατον δι' αὐτὴν ἦτο τὸ διδασκαλικόν, πρὸς τὸ ὁποῖον μετὰ πίστεως καὶ λατρείας ἀφωσιώθη ὁλόκληρος. Βαθυτάτην ἔχουσα γνώσιν τῆς ψυχολογίας τῶν φοιτητῶν τῆς, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως ἐκδηλοῦσα τὸ ὑπὲρ αὐτῶν θερμὸν ἐνδιαφέρον τῆς, κατάρθου νὰ κατακτῇ τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως νὰ τηρῇ τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὴν ἀσκήσιν ἐπιβολῆς ἀπόστασιν. Διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς εὐχερείας μεθ' ἧς ἐχειρίζετο τὸν λόγον, μετὰ τὴν διαύνειαν τοῦ συλλογισμοῦ, δι' οὗ ἐξήγε τὰ συμπεράσματά τῆς κατέκτα τὸ ἀκροατήριόν τῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπόλυτος ἀνεγκλήτως ἐναντι τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ὑπερβολῶν τῆς νεότητος καθίστατον

τοῦ ψυχολόγου ἡ καὶ ἀκόμη ἐντὸς τῶν σχολικῶν αἰθουσῶν.

Εἰς τὸ Β' μέρος διαπραγματεύεται τὸς ἀρχὰς καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς νοολογικῆς ψυχολογίας μετὰ τὰς κυρίας ἐννοίας τῆς, τῆς ψυχικῆς δομῆς, τοῦ ὅλου, τοῦ τέλους, τῆς μορφῆς κτλ. διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀτόμου, ἥτις εἶναι χαρακτηριστικὴ ἰδιότης τοῦ ἀτομικοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἥτις εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ τελειοῦται εἰς ἕκαστον στάδιον ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τοῦ ἐσχάτου αὐτοῦ γήρατος. Ἡ ἐν κερ. ΣΤ' ἐπακολουθοῦσα τυπολογία, ἀφορμωμένη ἀπὸ τοὺς κατ' Ἀριστοτέλη Θεόφραστον καὶ Γαληνὸν τύπους, καταλήγει τὸ μὲν εἰς τοὺς κατὰ Dilthey τοιοῦτους τῆς κοσμοθεωρίας καὶ τῆς διαμορφώσεώς των εἰς τὰ μεταφυσικὰ συστήματα, μετ' ἐφαρμογῶν των εἰς τὴν Τέχνην ταύτην καὶ Παιδαγωγικὴν, τὸ δὲ εἰς τὰς κατὰ Spranger μορφὰς τῆς ζωῆς, ὅπου τὸ ἄτομον ἐξετάζεται τὸσον καθ' ἑαυτὸ, ὅ-

σον καὶ ὡς μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου ἐν ᾧ ἔξῃ καὶ δρά καὶ μετεχει δημιουργικῶς. Καθ' ὅσον καθεστὸς ἀτομον τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπιδρασιν ὑπερατομικῶν ἀξιών, αἱ ὁποῖαι ἀσκοῦν ἀποφασιστικὴν ῥοπὴν ἐπὶ τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὴν ῥύθμισιν τῆς ἐν τῷ βίῳ διαγωγῆς του. Διὰ τοὺς ὡς ἄνω διαγραφόμενους λόγους νομίζομεν, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο σημειώνει σταθμὸν ἐν τῇ θεωρίᾳ παρ' ἡμῖν τῆς ψυχολογίας καὶ γενικώτερον τῶν πνευματικῶν καθόλου ἐπιστημῶν. Δι' ὃ θεωροῦμεν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ συστήσωμεν πρὸς πάντα ἐρευνητὴν τῶν ψυχικῶν φαινομένων καὶ γενικώτερον πρὸς τὸν πνευματικῶς σχετιζόμενον ἀνθρώπον καὶ δὴ πρὸς ἐκείνον, ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται ἐσωτερικὴν ἀνησυχίαν διὰ τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ παρόντος, καὶ διὰ τὴν μὴ ἐπαρκῆ ἀντίκρουσιν παρ' ἡμῖν τῶν φυσικοκρατικῶν καὶ ὁλοκρατικῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀμέσου παρελθόντος.

Γ. Π. Κ.

αὐτὴν ἀληθὴ φίλον καὶ συμπαράστατον τῶν φοιτητῶν της. Σκοπὸς τῆς ζωῆς της ἦτο ἡ ἀνύψωσις τῆς Ἑλληνίδος διδασκαλίσσης εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον μορφώσεως πολυπλευροῦ, θρησκευτικῆς, ἐθνικῆς, διδασκαλικῆς. Δι' ὃ καὶ πρὸς πλουτισμὸν καὶ ἀνακαίνισιν τῶν γνώσεών της ἐπεχείρησε πολλὰ ἐκπαιδευτικὰ ταξείδια εἰς Γερμανίαν, Ὁλλανδίαν, Ἑλβετίαν, Σουηδίαν καὶ Τουρκίαν, ἐνθα παρηκολούθησεν ἐκπαιδευτικὰ συνέδρια, ἐπεσκέφθη διαφόρου τύπου σχολεῖα, ἐγνώρισε νέα ἐκπαιδευτικὰ συστήματα, ὁργανώσας σχολείων κτλ.

Ἐν γένει ἀναλώσασα τὸν βίον αὐτῆς ἐν τῇ θεραπείᾳ τοῦ διδασκαλικοῦ ἔργου ἀπλήθυνεν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου περιβαλλομένη ὑπὸ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ προσφιλῶν συναδέλφων καὶ μαθητῶν, συναποκομίσασα μεθ' ἑαυτῆς ἀνεκπλήρωτον τὸ γλυκὺ ὄνειρόν της νὰ ἴδῃ καὶ πάλιν στεγαζομένην τὴν Ἀκαδημίαν της ἐν τῷ Ἀρσακείῳ μεγάρῳ Ψυχικοῦ.

Α. Γ. Δ.

ΠΕΡΣΕΦΟΝΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπέθανε καὶ ἐτάφη εἰς τὰς Πάτρας ἡ Περσεφὼνὴ Παπαδοπούλου. Ἡ μεταστάσα κατήγετο ἀπὸ τὴν Κύπρον. Περιοικισμένη δι' ἐκτάκτων πνευματικῶν χαρισμάτων μετεβη, μετὰ τὰς ἐν Ἑλλάδι, πρὸς περαιτέρω σπουδὰς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Σορβῶνης, ἐνθα διακριθεῖσα ἀνεκνήρυχθη διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφίας καὶ συγχρόνως ἔλαβε πτυχία Παιδαγωγικῆς καὶ Δημοσιογραφίας. Ἐπιστρέψασα, κατ' ἀρχὰς ἡσκησεν εἰς τὴν Κύπρον ἐπὶ τινα ἔτη τὸ διδασκαλικὸν ἔργον με ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχίαν. Ἐπειτα, τὸ ἔτος 1935, ἐκλήθη ἀπὸ τὴν Φ.Ε., ἵνα ἀναλάβῃ τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῆς ἐν Πάτραις Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν ἐκεῖ ἄλλων σχολείων αὐτῆς. Διηύθυνε δὲ ἐπὶ 14 ἔτη τὰ ἀνωτέρω σχολεῖα με ἐξαιρετικὴν ἀφοσίωσιν.

Ἐκεῖ χάριν τῆς διαπαιδαγωγίσεως τῆς Ἑλληνίδος ἠνάλωσε ὅλην τὴν προσωπικότητά της καὶ διέθεσεν ἀφιλοκερδῶς τὸν πλούσιον καὶ ὡραῖον ψυχικὸν κόσμον της. Διότι, πράγματι, ἡ Περσεφὼνὴ Παπαδοπούλου ἦτο ἐξέχουσα γυναικεῖα φυσιογνωμία με ἀνωτερότητα ἡθους καὶ σπανίαν πνευματικὴν

καλλιέργειαν. Τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη, μετὰ ὅποια ἀνετράφη καὶ διεμορφώθη, ἀπετέλουν τὸ κίνητρον καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς της. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον με φλογερὰν πίστιν καὶ εὐσυνείδητον ἐργατικότητα ἐδαπάνησεν ἀπάσας τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις της. Ἡ σοφία, ἡ βαθυστόχαστος σκέψις, ἡ δημιουργικὴ διάνοια, ἡ πείρα, ὁ ἀκατάπονητος ζήλος, ἡ ἀδίστακτος θυσία, ἡ εὐγένεια καὶ ἡ μεγάλη Χριστιανικὴ καρδιά, ὅλα ἐσχορπίζοντο ἀφειδῶς καὶ στόργικὰ πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεότητα, τὴν ὅποιαν ἐφιλοδόξει νὰ ἀνυψῶν εἰς ἀνωτέρας πνευματικὰς σφαίρας, διὰ νὰ συλλάβῃ μαζί της τὸ ὑψιστον ἰδανικὸν τῆς μορφώσεως. Οὕτω ἡ Περσεφὼνὴ Παπαδοπούλου ἀπέβη κατ' ἐξοχὴν ἐμπνευσμένη παιδαγωγὸς καὶ ἐνθουσιώδης διδάσκαλος τῶν ἠθικῶν ἰδανικῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἀξιών.

Ἡ Περσεφὼνὴ Παπαδοπούλου ἀνήσυχος Ψυχὴ, ὅπως ἦτο, δὲν περιορίζετο μόνον εἰς τὰ διδασκαλικά καὶ διοικητικὰ πλαίσια τοῦ Ἀρσακείου, τὸ ὅποιον ἐπεθύμει καὶ πράγματι ἀνύψωνεν εἰς ὁσμῆραι ἀνώτερον πνευματικὸν κέντρον, ἀλλὰ ἐπεξέτεινε τὸν παραγωγικὸν ζήλόν της καὶ τὴν καρποφόρον δρασίν της εἰς πλείστους τομεῖς τῆς Ἑθνικῆς καὶ Κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, δεικνύουσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος τὴν ὁδὸν τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ καθήκοντος. Διὸ ἡ φήμη τῆς ὑπερηδύσασα τὰ στενὰ ὅρια τῶν Πατρῶν ἐξετάθη εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐφέρετο εἰς τὴν Ἐπάνησον μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης. Δὲν ἦτο μόνον ἡ καθαρῶς σχολικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότης, εἰς τὴν ὅποιαν ἀνεδείχθη καὶ ἐπεβλήθη ἡ Περσεφὼνὴ Παπαδοπούλου, ἀλλὰ καὶ ἡ συγγραφικὴ. Διὰ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ παιδαγωγικῶν ἔργων της: «ἡ Φιλοσοφία τοῦ Μπέρξον» «τὰ Σχολεῖα τῆς Κύπρου» κ.τ.λ. κατέλαβε ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὸ Πάνθεον τῶν ἐργατῶν, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὴν ζωὴν των εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἐπιστήμης. Ἀτυχῶς, ὅμως, ὁ πρόωρος θάνατος ἐκλείσε πολὺ γρήγορα τοὺς κύκλους τῆς δράσεώς της καὶ δὲν ἐστέρησε μόνον τὴν Φ. Ε. μιᾶς ἀπὸ τὰς ἀρίστας ἐκπαιδευτικὰς λειτουργούς της, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα μιᾶς ἀπὸ τὰς σπανίας πνευματικὰς Ἑλληνίδας της.

Κ. Πέτσιος

Ι. ΜΑΚΡΥΝΙΚΟΛΑΣ

ΔΗΚΗΓΟΡΟΣ—ΤΕΩΣ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ

Ἑμμαν. Μπενάκη 6—Ἀθῆναι

Β' ὄροφος—Γραφεῖον 17

Ἀναλαμβάνομεν ὑποθέσεις δικαστικὰς, φορολογικὰς, διοικητικὰς, συντάξεις, ἀναγνωρίσεις ἐτῶν προϋπηρεσίας.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΠΕΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ

ΣΠΥΡ. ΚΑΛΔΙΑΦΑ

Καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ κ. Καλλιὰφας περιλαμβάνει ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὴν διδασκαλίαν ὅλων τῶν δημοτικῶν σχολείων, τὴν ὅποιαν δεόν νὰ περιέχῃ ἐν συγχρονισμῶν Ἀναλυτικὸν Πρόγραμμα. Πλὴν τούτου ὅμως εἰς τὸ ἔργον περιλαμβάνονται καὶ πλείστα κυρίως πρακτικὰ καὶ μεθοδικὰ ὁδηγία, ὥστε διὰ τούτων ὁ ἀναγνώστης κατατοπίζεται συντόμως μὲν, ἀλλὰ πλήρως καὶ σαφῶς τὸσον ἐπὶ ζητημάτων τῆς Γενικῆς Διδακτικῆς καὶ ἰδίως τῆς ἐνιαίας διδασκαλίας καὶ τῆς ἐννοίας τοῦ σχολείου ἐργασίας, ὅσον καὶ ἐπὶ ζητημάτων τῆς ἐιδικῆς διδακτικῆς τῶν ἐπὶ μέρους μαθημάτων.

Πρόκειται περὶ ἔργου ἀπαραιτήτου διὰ πάντα λειτουργοὺν τοῦ Λαϊκοῦ Σχολείου, λίαν ὑποβοηθητικὸν διὰ τὸ βαρὺ καὶ δύσκολον ἔργον του.

Τιμὴ Δρχ. 10.000

ΜΟΛΙΣ ΕΞΕΛΟΘΗ

ΠΑΝ. Δ. ΓΚΙΚΑ

Συμβούλου Διδακτικῆς Ὁμοσπονδίας Ἑλλάδος

ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ

ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΦΟΡΕΙΩΝ

Η ΙΣΧΥΟΥΣΑ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΜΕΝΗ.—ΝΟΜΟΙ, ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ, ΥΠΟΥΡΓΙΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ, ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ, ΛΟΓΙΣΤΙΚΗ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ—ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ Κ.Λ.Π. Κ.Λ.Π.

Εἶναι γνωστὸν εἰς ὅλους ὅτι ὁ ἀρχικὸς νόμος 5019/1931 «Περὶ ἰδρύσεως σχολικῶν Ταμείων καὶ σχολ. Ἐφορειῶν» ὑπέστη πλείστας τροποποιήσεις καὶ συμπληρώσεις, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι μέσα εἰς τὴν πληθώραν τῶν τροποποιήσεων καὶ συμπληρωτικῶν διατάξεων ὁ διδάσκαλος, ὅστις εἶναι κυρίως καὶ ὁ ἐφαρμοστής τοῦ νόμου τούτου, πολλάκις ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ πρακτέου. Τὴν ἑλλειψιν ταύτην πληροὶ ὁ ἀνωτέρω ὁδηγός, ὅστις περιέχει πάσας τὰς περὶ σχολικῶν ταμείων καὶ σχολικῶν Ἐφορειῶν ἰσχυοῦσας σήμερον διατάξεις ὡς καὶ πλείστα ὑποδείγματα διὰ πάσαν ἐνέργειαν ἢ πράξιν τῆς σχολικῆς Ἐφορείας.

Τιμὴ Δρχ. 15.000

ALFRED ADLER

ΑΝΘΡΩΠΟΓΝΩΣΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἐξαντληθείσης τῆς Ἀγ. ἐκδόσεως καὶ κατόπιν τῆς πανταχόθεν ζητήσεως, ἐξεδόθη εἰς Βαν ἐκδοσὶς ἡ μετάφρασις τοῦ περιφήμου συγγραμματος τοῦ Adler «ΑΝΘΡΩΠΟΓΝΩΣΙΑ», ἀναθεωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ καὶ κατὰ πολὺ βελτιωθεῖσα. Πολύτιμος σύμβουλος διὰ γονεῖς, διδασκάλους κλπ. καὶ γενικῶς διὰ κάθε ἄνθρωπον, ὁ ὅποιος ἐπιθυμῇ νὰ λύσῃ ὀρθῶς τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ζωῆς του, χωρὶς συγκρούσεις πρὸς τὸ ἄμεσον περιβάλλον καὶ τὴν κοινωνίαν.

Ἐκδόσις ἐπὶ κοινοῦ χάρτου Δρχ. 20.000

» » ἐκλεκτοῦ » » 25.000

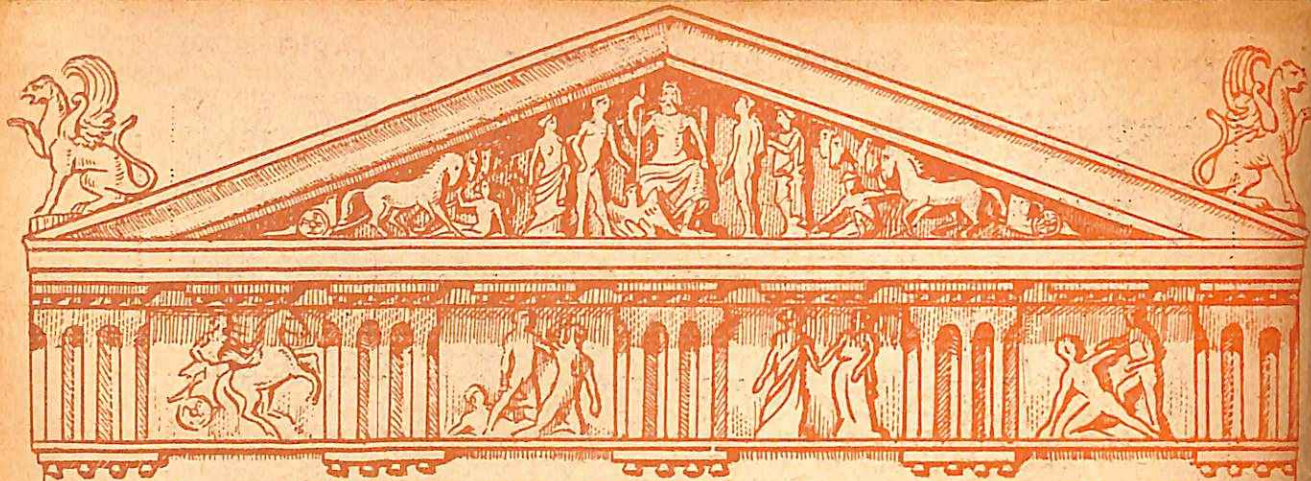
ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

ΣΠ. Μ. ΚΑΛΔΙΑΦΑ

Καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

ΨΥΧΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΙΣ, ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

Τιμὴ Δρχ. 7.000

ΕΝΑ ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΣ ΕΡΓΟΝ ΔΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΡ. ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλ. Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ
ΣΧΗΜΑ ΜΕΓΑ 0.20×0.30 • ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΕΡΙΠΟΥ 3000
ΤΟΜΟΙ ΤΡΕΙΣ

1.

Λ Ε Ξ Ι Κ Ο Ν ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Παρέχει πᾶν ὅ,τι χρειάζεται διὰ τὴν κατανόησιν λέξεων καὶ πραγμάτων περιεχομένων εἰς κείμενα Συγγραφέων ἀπὸ τοῦ 1000 π. Χ. μέχρι τοῦ 1000 μ. Χ.

Εἰς πᾶσαν λέξιν-λήμμα παρατίθεται ἡ παραγωγή τῆς, ἐκάστης δὲ ἀπλῆς λέξεως παρέχεται πλήρης ἐτυμολογία.

2.

Κ Λ Α Σ Σ Ι Κ Ο Ν ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

Κύρια ὀνόματα καὶ πράγματα (μυθολογία, Ἱστορία, Γεωγραφία, Δημόσιος καὶ Ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἀρχαίων)—ἀναλύσεις τῶν ἔργων τῶν Ἀρχαίων Συγγραφέων. Ἀγία Γραφή καὶ Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς μέχρι τῶν Σταυροφοριῶν. Μετὰ πλείστων εἰκόνων ἐν τῷ κειμένῳ ὡς καὶ ὁλοσελίδων πολυχρῶμων πινάκων.

3.

Λ Ε Ξ Ι Κ Ο Ν ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Εἰς ἕκαστον λήμμα-λέξιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς δὲν ἐπακολουθεῖ μόνον ἡ ἀπολύτως ἀντίστοιχος τῆς Ἀρχαίας, ἀλλὰ μετ' αὐτὴν καὶ πᾶσαι αἱ συνώνυμοι λέξεις ἡ περιφράσεις μὲ ὅλας τὰς ἐνδεχομένως ὑπαρχούσας ποικιλίας τῆς συντάξεως τῶν.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε. • ΑΘΗΝΑΙ, ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9, ΤΗΛ. 24

ΔΙΑ ΝΑ ΓΙΝΗ ΚΤΗΜΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΟΣ—Ἐπιστήμονος, Ἐπαγγελματίου, Σπουδαστοῦ, Μαθητοῦ

"Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ"

ΘΑ ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΗ ΕΙΣ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΑ ΤΕΥΧΗ